

Масщабно присвояване на богатства

Франсоа Рюфен (стр. 3)

Загуби ли Вашингтон Латинска Америка

Жанет Абел (стр. 12-13)

МОНД

LE MONDE
diplomatique
българско издание

МЕСЕЧНИК

дипломатик

ISSN 1312-689X

Януари 2008, година 5, брой 1 (39) 1000 София, ул. "Г. С. Раковски" 78, ет. 3, тел. (02) 980 51 70 lmdbg@press.bg www.bg.mondediplo.com 32 стр. 3 лв.

Африка казва "Не"

ИГНАСИО РАМОНЕ

ТАКА за голямо съжаление на арогантната Европа се случи немислимото: в пристъп на гордост Африка – която някои мислеха, че ще демонстрира послушание само заради това, че е бедна, – се разбунтува, казвайки "Не". "Не" на усмирителната риза, която искаха да ѝ надянат Договорите за икономическо партньорство (ДИП). "Не" на прекомерната либерализация на търговията. "Не" на тези последни превъплъщения на "колониалния съюз".

Това стана през декември в Лисабон по време на Втората среща на върха между Европейския съюз и Африка, чиято основна цел бе африканските страни да бъдат принудени да подпишат нови търговски договори (т. нар. ДИП) преди края на 2007 г. съгласно Споразумението от Котону (юни 2000 г.), което предвижда прекратяване на Конвенцията от Ломе (1975 г.). Съгласно последната стоките, идващи от бившите африкански, карибски и тихоокеански колонии, не се облагат с митнически такси при внасянето им в Европейския съюз. Изключения представляват някои проблемни за европейските производители стоки като захар, месо и банани.

Световната търговска организация (СТО) настоя за прекратяване на този тип преференциални взаимоотношения или за тяхното заменяне с търговски споразумения, почиващи на взаимен интерес (1), което според СТО е единственият начин да се запази привилегированото отношение към африканските страни. Европейският съюз се спря именно на втория вариант, като свободната търговия бе маскирана под наименованието Договори за икономическо партньорство.

Иначе казано, Двайсет и седемте искат африканските страни (както и тези от Карибите и Тихия океан) (2) да пускат на своите пазари идващите от Европейския съюз стоки и услуги без митнически такси.

Сенегалският президент Абдулай Уад разкритикува това оказване на натиск и отказа да подпише. Той затръшна вратата, а южноафриканският му колега Табо М'Беки го подкрепи веднага. В създалата се суматоха Намибия също взе смелото решение да не слага подписа си, отчитайки при все това, че евентуално повишения на митата, наложени от ЕС на нейното говеждо месо, би сложило край на неговия износ и на отрасъла като цяло.

Дори френският президент Никола Саркози, който бе произнесъл твърде неадекватна реч в Дакар през юли 2007 г. (3), подкрепи най-негативно настроените страни към неравнопоставените условия на тези договори: *Аз съм за глобализацията и за свободата - заявя той, - но съм против ограбването на страни, които и без това вече нямат нищо* (4).

ТОЗИ БУНТ срещу ДИП, които предизвикват на юг от Сахара огромна вълна на безпокойство сред хората и усилената мобилизация на социалните движения и синдикалните организации, постигна целта си. Срещата на върха завърши с неуспех. Председателят на Европейската комисия Жозе Мануел Барозу бе принуден да отстъпи и да приеме искането на африканските страни за продължаване на дебата. Той се ангажира да възобнови преговорите през февруари 2008 г.

Тази стратегическа победа на Африка е още един пример за това, че континентът се намира в благоприятен период. През последните десетилетия бе сложен край на най-кръвопролитните конфликти (само тези в Дарфур, Сомалия и Източно Конго все още продължават), а в много държави демократичният напредък бе затвърден. Въпреки че все още съществува социално неравенство, икономиките продължават да се развиват под ръководството на ново поколение млади управници.

Допълнително предимство за Африка е фактът, че Китай, който инвестира огромни средства, е на път да измести ЕС от първото място по внос на стоки на Черния континент. Освен това Китай би могъл да се превърне още от 2010 г. в най-големия клиент на Африка, изпреварвайки САЩ. Отдавна мина времето, когато Европа можеше да налага своите катастрофални програми за структурно регулиране. Африка вече оказва отпор. И толкова по-добре.

(1) Вж. *Alternatives économiques* (Икономически алтернативи), Paris, décembre 2007.

(2) Страните от Карибите приеха да подпишат на 16 декември 2007 г. Договор за икономическо партньорство с Европейския съюз.

(3) В речта си пред Университета в Дакар от 26 юли 2007 г. Н. Саркози заяви: *Драмата на Африка е, че африканецът не е намерил особено място в историята (...) никога човек не се устремява към бъдещето.* (Вж. Ан-Сесил Робер, "Чистка в Африка", *Монд дипломатик*, септември 2007 г.)(4) *Le Monde*, 15 décembre 2007.LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Ивайло Буров

ЕФЕКТЪТ НА ДОМИНОТО ОТ НЕЗАВИСИМОСТТА НА КОСОВО

Кутията на Пангора на балканските граници

Статутът на Косово, политическата безизходица в Босна и Херцеговина...

Сякаш всички елементи на нова регионална криза са налице в потвърждение на провала на политиките, водени от 15 години от „международната общност“. В

този опорочен контекст старата идея за прекрояване на границите на Балканите отново изплува на повърхността. Докато народи, малцинства и претенции се смесват, този подход би могъл да потопи региона в хаос.

ЖАН-АРНО ДЕРАН*

ВЕРОЯТНАТА независимост на Косово рискува да доведе до тежки регионални последици. Тя ще бъде приета като прецедент от сърбите в Босна и Херцеговина, които също претендират за правата си за отделяне на държава, която реално никога не е съществувала. Също така тя би могла да отприщи вълна от верижна дестабилизация, най-вече в Македония и Черна гора, рискувайки да постави под въпрос всички граници на Балканите.

Дали обаче тези граници са табу, което би могло да бъде превъзможнато, както предричат все

*Главен редактор на сайта *Le Courrier des Balkans* (Поща от Балканите); наскоро заедно с Лоран Жеслен публикува *Comprendre les Balkans. Histoire, sociétés, perspectives* (Да разберем Балканите. История, общества, перспективи), Non lieu, Paris, 2007.

повече „експерти“ и дипломати? Войните от 90-те години на ХХ век бяха водени в името на „велики“ страни, за „Велика Сърбия“ или за „Велика Хърватия“. Зад искането за независимост на Косово, изглежда, се очертава и призрактът на „Велика Албания"... Дошло ли е време да се сложат на масата всички териториални претенции и да се определят новите граници, които най-накрая да бъдат „справедливи“, тъй като биха съвпадали с етническото разпределение на народите? Трябва ли да се рисува отново картата на Балканите, за да се осигури най-после траен мир в този регион, а оттам и в цяла Европа? Тази стара идея се появява отново и отново.

През 2001 г., по време на конфликта в Македония, коментаторът Александър Адлер предложи да се използва *по-скоро хирургия, отколкото хомеопатия* (1) и да се предвиди подялбата на тази бивша югославска република между албански и македонски райони. През

същата тази 2001 г. лорд Дейвид Оуен, бивш съпредседател на Международната конференция за бивша Югославия, бе изложил плана си за прекрояване на балканските граници (2). В същия дух и Арбен Ксафери, историческа фигура на албанския национализъм в Македония, настояваше да се създадат „етнически“ държави (3).

(На стр. 16-17)

(1) Александър Адлер, „Pour les Balkans, chirurgie ou homéopathie?“ (Хирургия или хомеопатия за Балканите?), *Courrier international*, Париж, 12 април 2001 г.(2) Лорд Дейвид Оуен, „Redessiner la carte des Balkans“ (Прекрояване на картата на Балканите), *Le Monde*, 21 март 2001 г.(3) Арбен Ксафери, „Les Etats multiethniques ne sont pas une solution“ (Мултиетническите държави не са решение), *Le Courrier des Balkans*, 28 април 2003 г., <http://balkans.courriers.info/article3009.html>

Българското издание на Le Monde diplomatique вече четвърта година е на пазара. Тих и сериозен, с прекрасния си екип от преводачи, вестникът приобщава българския читател към аналитичното богатство, което всеки месец излиза в над два милиона и половина екземпляра тираж на 26 езика в 34 страни.

Юрий Борисов

Увеличащ, без да е развлекателен; интригуващ, без да се занимава с интригите на деня, "Монд дипломатик" има претенциите да е мощно интелектуално оръжие срещу налаганите в цял свят политически клишета и плъзгането по повърхността на сложните глобални процеси. Със своите средно 200 стандартни машинописни страници текст, вестникът в по-голямата си част е "грапов" и труден. Той е предназначен за информирания читател, който иска да се докосне не до шеметния бяг на ежедневието, а да схване логиката и перспективите на социалните процеси в техните генезис, дълбочина и взаимна обвързаност. Тази форма, която по-скоро е същност, преди малко повече от четири години даде основание на първия му български издател да го нарече поетично, но много точно, "бавния вестник на забързания свят".

Време е нашият "бавен" вестник да започне да създава клубове на своите приятели, така както е във Франция и в редица други страни (виж януарската активност на тези клубове в картото долу вляво). Нека с помощта на специалисти и с помощта на собствена си информираност и аналитичност да се опитаме да видим това, за което публично ни пространство систематично си затваря очите. Най-пресният пример: след като на 13 декември 2007 г. подписахме Лисабонския договор (1), научихме от средствата за масова информация малко неща, между които като че ли най-впечатляващите бяха, че английският премиер Гордън Браун пропуснал официалната церемония (между другото, защото има проблеми с английския избирачел по повод на Договора). И още - че ние сме много радостни и горди от подписа-

нето му. Защо европейските лидери не посмяха да подложат договора на референдуми (изключение прави Ирландия, която по конституция няма как да заобиколи допитването)? Ако се върнем две години и половина назад, защо французите и холандците казаха "Не" на проекта за Европейска конституция? Какви впрочем са истинските мотиви, за да се вкара през парламентарното прозорче текст, изхвърлен през голямата врата на народната присъда (2)? Защо Англия и Полша поискаха редица изключения за себе си, преди да се присъединят към документа? Как си премерват в Договора силите на неолибералното и социалното мислене? Всъщност можем ли да твърдим, че Лисабонският договор е различен от този, който беше отхвърлен? Убеден съм, че никой, който обича "Монд дипломатик", не е безразличен към тези въпроси. Заедно ще ни бъде лесно да търсим отговорите.

Много фундаментални въпроси на нашето обществено битие чакат своето всеотстрано, задълбочено и политически толерантно обсъждане. Имаме ли сериозни икономически основания да продължаваме да следваме логиката и съветите на МВФ; логика, която повечето социални движения в света отхвърлят като пагубна? Имаме ли достатъчно силни аргументи, за да поддържаме статута си на световно изключение, трупайки бюджетен излишък, вместо да взимаме назаем от себе си чрез утвърдената практика на умерен бюджетен дефицит? Ръстът на нашите доходи следва ли ръста на БВП и ръста на производителността на труда? Какво ни остава да приватизираме и защо ще го правим? Мястото ни на Балканите... Мястото ни в Европа... Шансовете ни като членове на Европейския съюз... Те сигурно не са само в преекспонираните европейски фондове.

За приятелите на "Монд дипломатик" - с надежда

Читателят, който има доверие в анализите на "Монд дипломатик" знае, че нито един национален проблем не може да бъде решен трайно, ако политическите мисъл и действие го третират единствено в национални рамки. След финансовите цунами през втората половина на 90-те години на миналия век в Азия и Латинска Америка стана ясно, че една страна или цял регион могат да бъдат опустошени, без да е променено нищо нито в социалния им мир, нито в природните им ресурси, нито в количеството и качеството на работната им ръка. Докога светът ще е заложен на финансовия капитал, който в преобладаващата си част е спекулативен? Капитал, чийто седмичен оборот е съизмерим с оборота на производствения капитал за една година. Възможно ли е една бъдеща глобална солидарност да му сложи юзди? Възможно ли е светът да

бъде променен така, че богатствата да не текат от бедните към богатите страни? Да се върнем на България. Докога България ще бъде донор на богатите в ЕС и на САЩ чрез изтичането на интелект или чрез свои пари в чужди държавни ценни книжа?

Глобална солидарност... Вероятно тази дума ще бъде крайгълният камък на социалното мислене на XXI век. И тъй като познатите инструменти за постигане на социална справедливост са блокирани от неограничената мобилност на глобалния капитал и тъй като нови инструменти не са изковани, мечтата за глобална солидарност днес ражда повече утопии, отколкото ефективни действия. Остава ни успокоението, че няма значима социална промяна, която в своя младенчески проект да не е звучала като утопия. А коя утопия ще си остане фантастика и

коя ще се превърне в реалност, само бъдещето знае.

Нашата градивна редакторска утопия е ясна и непоколебима. Активни, мислещи и авторитетни български клубове на приятелите на "Монд дипломатик". И добър тираж на българското издание, което търпеливо, упорито и интелигентно да гради предстатата за един по-добър свят. По-добрият свят, който е възможен.

(1) Пълното име на този договор е Договор от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност, подписан в Лисабон на 13 декември 2007 г.

(2) Вж. статията на Бернар Касен "Възкръсване на Европейската конституция", *Монд дипломатик*, декември 2007 г. с. 8

Дискусии и семинари на "Приятелите на Монд дипломатик"

Във Франция

- Анеси**
Русия на Владимир Путин
- Белфор**
Новият Европейски договор – нито променен, нито опростен
- Брест**
Каква Европа за мира?
- Гар**
Африка в помощ на Запада; Куба, Карибите, Латинска Америка...
- Гренобъл**
Да си на „ти“ със знанието
- Иер**
Нови технологии и солидарност
- Лил**
Да живеят данъците!
- Марсилия**
Среща с Жерар Ноариел, автор на книгата *За какво служи националната идентичност*
- Мец**
Предизвикателства пред университетските реформи
- Нант**
Каква Европа след отрицателния вот?

Орлеан

Лисабонският договор – отрицание на демокрацията

Тулуза

Миграции и глобализация

Тур

Представяне на януарския брой на *Le Monde diplomatique* - Ситуацията на Балканите

Валанс

Комуитаризъм?; Индия на всички парадокси?

Париж

Дискусия по материалите, посветени на Латинска Америка, в *Le Monde diplomatique* от декември 2007 г.; Бъдеще на човешката личност; среща с Жерар Ноариел, автор на книгата *За какво служи националната идентичност*.

Извън Франция

Женева

Дискусия върху статията на Сесил Рембо от *Le Monde diplomatique* – декември 2007 г. *Една друга Европа – на предприятия под работнически контрол*

Люксембург

Пестицидите – разкриване на една невидима отрова

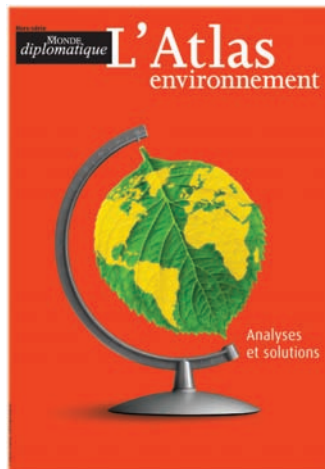
Монреал

Милитаризация на отношенията Канада – САЩ

Сенегал

Проектът *Asctimed* – гражданска преса и отговорност; Ситуацията в Сенегал – от политическата промяна до наши дни.

Библиотека "Монд дипломатик"

От тази година българската редакция на *Le Monde diplomatique* поставя началото на Библиотека "Монд дипломатик". Очаквайте първото заглавие от поредицата - книгата на Игнасио Рамоне "Сто часа с Фидел".

Очаквайте скоро и българското издание на уникалния **Атлас на околната среда** - повече от 150 карти и графики, които онагледяват екологичните проблеми на планетата; анализи и решения, предложени от над 30 специалисти; обширна библиография, която ще направи вашите изследвания по-задълбочени.

ИЗДАНИЯ НА LE MONDE DIPLOMATIQUE ПО СВЕТА

- Англоезично пространство.** Месечна притурка на *Gardian Weekly*, доставяно по абонамент.
 - Аржентина.** Месечник, издаван от *Capital Intellectual*.
 - Боливия.** Двумесечна притурка към *El Juguete rabioso*.
 - България.** Месечник, издаван от „Монд дипломатик - България“ АД.
 - Германия.** Месечна притурка на всекидневника *Die Tageszeitung*.
 - Гърция.** Седмична притурка на всекидневника *Eleftherotyria*.
 - Египет.** Месечно приложение на всекидневника *Al-Akhbar*.
 - Индия.** Приложение на месечника *Hard News* (на английски език).
 - Иран.** Месечна притурка към списанието *Farough*.
 - Бахрейн.** Приложение на ежедневника *Al-Waqf*.
 - Испания.** Месечник, издаван от *Ediciones Sybermonde*.
 - Италия.** Месечна притурка към всекидневника *Il manifesto*.
 - Катар.** Приложение към ежедневника *Al-Watan*.
 - Колумбия.** Месечник, публикуван от *Teebo Comunicaciones*.
 - Кувейт.** Месечна притурка на всекидневника *Al-Qabas*.
 - Люксембург.** Месечна притурка (на немски език) към всекидневника *Tageblatt*.
 - Мароко.** Месечна притурка към всекидневника *Al-Sahifa-Le Journal*.
 - Норвегия.** Месечна притурка към всекидневника *Morgenbladet*.
 - Китай.** Приложение към седмичника *Ming Pao Weekly* (Хонконг)
 - Полша.** Месечник, издаван от „Книги и периодични издания“.
 - Порто Рико.** Притурка към седмичника *Claridad*.
 - Португалия.** Месечник, издаван от *Sempra da Comunicacao*.
 - Румъния.** Месечник, издаван от Асоциацията *Dans le meme bateau*.
 - Русия.** Приложение на месечното издание *Россия в глобалной политике*.
 - Саудитска Арабия.** Приложение към ежедневника *Al-Riyadh*.
 - Словения.** Месечник, издаван от *Novinarski Klub*.
 - Сърбия.** Приложение към седмичника *Nin*.
 - Унгария.** Месечно издание на дружеството *LMD Hungary*.
 - Финландия.** Тримесечно издание, публикувано във вестник *Voima*.
 - Хърватия.** Месечник, публикуван от дружество *Masmedia*.
 - Чили.** Месечник, публикуван от дружество *Aun Creemos en los Suenos*.
 - Швейцария.** Месечна притурка (на немски език) към седмичника *Wochen Zeitung*.
 - Южна Африка.** Приложение към списанието *Die Vrye Africaan*.
 - Южна Корея.** Месечник, издаван от дружество *Le Monde & Corea*.
- Общо тиражът на *Le Monde diplomatique* (средно 300 000 екземпляра на френски език) и на неговите 38 чужди издания надхвърля 2.5 милиона копия. Съществуват и 33 Интернет-издания
- Повече информация: www.monde-diplomatique.fr./int/

Издател

"МОНД ДИПЛОМАТИК - БЪЛГАРИЯ" АД

Венко КЪНЕВ - председател
 Васил ЗАХАРИЕВ - зам.-председател
 Юрий БОРИСОВ - изп. директор

Вестник "МОНД дипломатик"

Директор
 проф. д.ф.н. Венко КЪНЕВ

Главен редактор
 Юрий БОРИСОВ

Зам.-главен редактор
 доц. д-р Стоян АТАНАСОВ

Редакционен съвет

доц. д-р Анна КРЪСТЕВА
 проф. д.ф.н. Боян БИОЛЧЕВ
 проф. д.и.н. Димитър М. ИВАНОВ
 проф. д.ф.н. Васил ПРОДАНОВ
 проф. д.ф.н. Ивайло ЗНЕПОЛСКИ
 Иван ГАЙТАНДЖИЕВ

Превод

Весела ГЕНОВА
 Десислава НИКОЛОВА
 Десислава ПОПОВА
 Ивайло БУРОВ
 Лилия ГЕРДЖИКОВА
 Методи КРЪСТЕВ
 Марта ИВАНОВА
 Мила АТАНАСОВА
 Павлина ДАНКОВА

Редактор

Мая БУКОВСКА

"Джес Груп" ЕООД - графичен дизайн
 ИПК "Родина" - печат
 ISSN 1312-689X

КАПИТАЛЪТ СРЕЩУ НАЕМНИЯ ТРУД

Мащабно присвояване на богатства

За да „защити покупателната способност“, френското правителство предвижда серия от мерки – изплащане на невземите отпуски, работа в неделя, улеснения за строителство на хипермаркетите. Част от проблема почти винаги се скрива: за двайсет години делът на заплатите във френския брутен вътрешен продукт се е понижил с 9,3% или с повече от 100 милиарда евро, които отчасти са били прехвърлени към капитала. Така този основен елемент от дебата бе затворен в глуха линия.

ФРАНСОА РЮФЕН*

ДЕЛЪТ на печалбите в момента е необичайно висок (а делът на заплатите – необичайно нисък). Всъщност амплитудата на това изменение и броят на засегнатите страни са безпрецедентни през последните 45 години. Откъде е този цитат? Може би от текст на Общата конфедерация на труда (ОКТ)? Нищо подобно: той е част от статия на Банката за международни разплащания (BIS) – институция, която всеки месец събира в Базел (Швейцария) ръководителите на централните банки с цел да координира валутните политики и да постанови правила за предпазливост. И въпреки че в случая не става въпрос за сдружение на марксиста, техният отчет за този безпрецедентно висок размер на печалбата се разпростира на двайсет и три страници (1).

И кой се страхува от най-лошото? Чака и все още чакам известна нормализация при разпределението на печалбата и заплатите, тъй като делът на заплатите в добавената стойност отбелязва исторически ниски нива за разлика от производителността, която непрекъснато се подобрява. А това разделение между слабото повишаване на заплатите и историческите печалби на предприятията поражда страх (...) от надигане на недоволство срещу капитализма и пазара както в Съединените щати, така и в други страни. Това са думи на Алън Грийнспан, бивш директор на Американския федерален резерв (ФЕД), който изразява безпокойството си пред *Файненишъл таймс* (2).

В процентно изражение тази констатация се споделя единодушно. Според Международния валутен фонд (МВФ) делът на заплатите в брутния вътрешен продукт (БВП) на държавите

от Г-7 се е понижил с 5,8% между 1983 г. и 2006 г. Според Европейската комисия същият дял е спаднал с 8,6% в Европа. Понижението във Франция е с 9,3% (3).

Поради огромния размер на въпросните суми, а именно десетки милиарди евро, тези 9,3% би трябвало да бъдат в центъра на дебата. Всяко опспорване на „предприятията необходими реформи“ („специални режими“, пенсия, социално осигуряване, но също и покупателна способност) би могло да се позове на това число. Случва се обаче точно обратното: то сякаш е заличено от публичното пространство, оставено на заден план в медиите, съвсем бегло споменавано от политиците. Така една основна икономическа тема се превърна в сяло петно.

Да видим как изглежда този трансфер на богатства: БВП на Франция възлиза на близо 1800 милиарда евро. Следователно от около 120 до 170 милиарда евро са преминали от труда към капитала, пресмята Жаки Фейол, бивш директор на Института за икономически и социални изследвания (INSEE). Дори при ниски оценки тези суми надхвърлят повече от десетина пъти дефицита на социалното осигуряване (12 милиарда) и двайсетина пъти пенсионния дефицит (5 милиарда). Тези две „липси“ се отразяват широко в медиите, докато по-рядко се говори за много по-голямата „дупка“, издълбана от акционерите в джоба на наемните работници... Според Фейол подобни зависимости свидетелстват за структурни деформации не просто на икономиката, а на самото общество. Тези деформации се дължат на съвкупност от фактори: бремето на безработицата, икономическите политики, промените в управлението на предприятията от двайсетина години.

Медите - между мълчанието и лъжите

ПРОМЯНАТА настъпва в началото на 80-те години. Съчетават се две явления: най-напред забавянето на икономическия растеж, който намалява средно от 4,8% през периода на „трийсетте славни години“ (1945 - 1975) на около 2%. Следват сътресения в разпределението на този растеж: *Нещата протичат сякаш промяната в темповеите бе използвана с цел да бъдат променени правилата на израта във вреда на наемните работници* (4), отбелязват изследователите от INSEE.

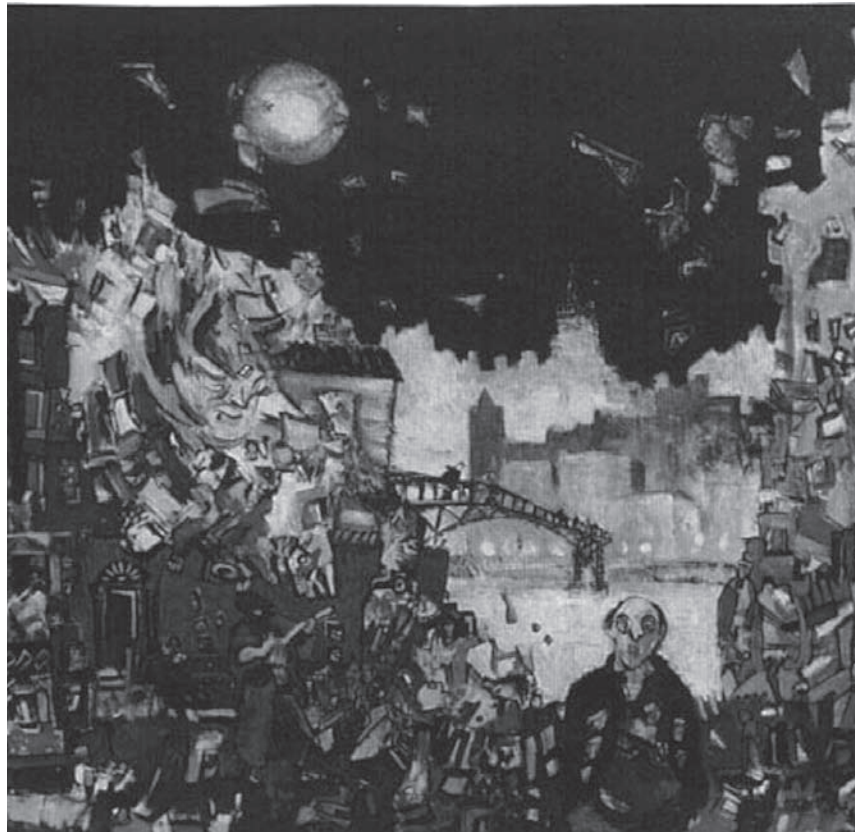
Най-напред чрез съкращаване на работни места: някои заплати вече не се изплащат и естествено техният дял в БВП намалява. Така е в държавния сектор напоследък, но най-вече в частния, където предприятията („Уърлпул“, „Мишлен“, Европейският авиационен и отбранителен консорциум (ЕАДС), „Данон“ и др.) трупат печалби, като „се изнасят“ към „страна с евтина работна ръка“. Освен това и поради заплахата от безработица реалните заплати изпаднаха в застои: *Чистият доход от заплатата на практика не се е увеличил през последните двайсет и пет години*, уточнява всекидневникът *Лез Еко* (5). Според оптимистичните приблизителни изчисления се наблюдава увеличение само с 16% от 1987 г. до днес. Именно през 1987 г. бе създаден борсовият индекс САС 40

със стойност 1000. На 11 декември тази година той се котираше на 5697 пункта: следователно с увеличение 470%.

„Гъвкавостта“ също разклати заплатите, като ги направи по-нередовни. От 1980 г. насам *пропорцията на работещите на непълнен работен ден се е увеличила от 6% на 18% от общия брой на наемните служители, а пропорцията на другите видове нетипични работни места (временни извънредни длъжности, заместване и др.) се е покачила от 17% на 31% от наемния труд* (6). Работата стана гъвкава, по поръчка, сякаш за еднократна употреба, пригаждайки се към различните нужди на предприятията.

И най-накрая, бяха орязани и придобивките на наемния труд: вече трябва да се правят по-големи и по-продължителни осигурителни вноски за получаване на по-ниски пенсия, да се внасят всеобщ социален данък (ВСД) и здравни осигуровки при все по-слабо обезщетение и т. н. *Масата на заплатата има две съставни части*, обяснява Мишел Юсон, икономист в INSEE: *първата заплата и осигуровките. На първо време чистата заплата понижиха дела на възнагражденията до ниво, което трудно може да стане по-ниско. След това влияние оказва и делът на осигуровките.*

Неизменно мълчание обгръща това присвояване на богатства. Часове

наред по радиото, на цели страници в пресата журналистите коментираха трохите, раздавани със специалните режими, *облагодетелстващите се от остарелите закони, недопустимата привилегия, неприемливото неравенство, икономическата и демографска необходимост* на дадена справедлива мярка (7). Но те почти винаги забравят да споменат за разпределението на националните ресурси, което е много „по-неравно“. Журналистите, пишещи уводните статии, също пропуснаха да критикуват „недопустимата привилегия“ на акционерите, „облагодетелстващи се“ от данъчното приспадане, не наблегнаха и на „икономическата демократична необходимост“ да се облагат техните финансови доходи...

Непосредствено след „съсловния“ конфликт с железопътните работници обаче бе подет „всеобщ“ дебат – за покупателната способност обаче! Вестник *Льо Монд* излезе със заглавие *Учудващ застой* (8). Още „по-учудващ“ и поради факта, че тези 9,3% не бяха споменати нито веднъж. Така бе подготвена почвата за президента на Републиката, който отказа да раздава коледни подаръци, *понеже французите знаят добре, че пари в хазната няма. (...) Не мога да увелича заплатите. (...) За да се осигури покупателна способност, трябва да се реабилитира трудът* (9). И да се лекува една болка с друга: *засилвайки гъвкавостта на наемния труд, променящи се графици, работа в неделните дни...*

На следващия ден, докато *Льо Фигаро* приветстваше края на *оковите на 35-часовата работна седмица*, *Лез Еко* поздрави Никола Саркози: *Той начерта програмата за реформите през следващите няколко месеца – застраховка срещу болест, пазар на труда*. Няколко страници по-нататък в същите издания откриваме статия, озаглавена *Ветроходството: състояние по лукс*. В нея се обяснява, *че все повече милионери се впускат в безкрайна надпревара в търсене на най-голямата, най-хубавата, най-люксозната яхта... В тези модерни дворци кранчето на чемилата за 8000 евро е много привлекателно* (10)! Но няма ни най-малка връзка между свиващата се покупателна способност на първа страница и тази по-ведрата новина. Ето обаче кой можеше да компенсира тези 9,3%...

Кого би учудила тази лъжа поради пропускане на основна икономическа информация? Още Джек Лондон е казал, *че всекидневната преса е всекидневно скриване, което заличава несправедливостта чрез мълчанието на забравата* (11). Но едно друго „мълчание“ е оглушително. Кога Франсоа Оланд, Бернар Тибо или Венсан Пейон са използвали този аргумент, противопоставяйки го на мнението на даден журналист? Може би са го споменавали между

другото при удобен случай. Но със сигурност „опозицията“ не обърна на тези 9,3% вниманието, което заслужават. Наблегне ли (поне) на тези 100 милиарда евро и невидимата крехка основа на неравенството, на която се крепят всички „реформи“ от последните две десетилетия, извършени уж в името на „справедливостта“, ще се срине. Приказките за някаква псевдосправедливост – понеже, както препоръчва Съюзът на металургичната промишленост и занаяти (СМПЗ), *не бива да създаваши впечатление, че зачитаваши интереси, а само идеи и принципи* (12) – ще се сгромолясаат мигновено. А какво чухме вместо това на 29 ноември сутринта в „Прегледа на печата“ по Франс Ентер: *Ла Кроа разглежда различните политики и настоява да бъдат изложени идеите им в областта на покупателната способност. От страна на социалистите депутатът Мишел Сапен силно препоръчва данъчни облекчения за предприятията, сключили споразумения за заплатите*. Пазарене и нови обществени помощи.

Една седмица по-рано по същия телевизионен канал депутатът и кмет на Еври Манюел Вал изтъкна „смелостта“ си: *Трябва да се работи за постепенно удължаване на изплащането на осигурителни вноски. Това очевидно важи за специалните режими; утре ще важи и за общия режим*. Вече и в този лагер „смелостта“ се състои не във водене на борба за преобръщане на съотношението на силите, както по-рано, а в това да приемаш предварително изискванията на капитала и властта, без никога да влизаш в битки.

Изявленията, съпътствали последните избори за президент, потвърждават тази аномалия: Сеголен Роаял не отбеляза нито веднъж тези 9,3% и изпарилите се милиарди, но на драго сърце заклейми *натрупаните 80 милиарда дефицит* на Социалното осигуряване, *държавния дълг, увеличил се от 900 на 1200 милиарда евро за по-малко от пет години, историческото разклащане на търговския баланс, 30 милиарда евро и т. н.* И въпреки че пое ангажимент да се „бори“, не става въпрос за борба срещу конкретен „противник“ (*Няма да посоча никакъв враг, уточни тя*), а по-скоро срещу проблеми без отговорни или виновни (*борба срещу всички форми на несикурност, срещу преждевременното напускане на училище, срещу скъпия живот и т.н.*).

За „рентиера“ не се заговори нито веднъж, *финансите* бяха посочени два пъти (в четирийсет и две речи), *акционерът* се появи само девет пъти. Следователно не бе споменато почти нищо, което да призове за по-справедливо разпределение на произведените богатства. А именно по време на тази кампания индексът САС 40 отбеляза рекордни печалби – повече от 90 милиарда евро, като 40 милиарда

от тях – и това е още един рекорд – бяха прехвърлени обратно в *дивиденди* (дума, използвана веднъж от г-жа Роаял) (13). Социалистическата кандидатка обаче не се възползва от удобния случай, а предпочете друга рецепта, призоваваща за консенсус: *Ще съживим икономическия растеж, защото ще помирим интересите на предприятията с тези на наемните работници. Ето ключа към икономическото развитие*.

Така се потвърди екстравагантната консервативна хипотеза: с икономически растеж от 2%, наричан понякога „криза“, всеки социален прогрес би бил невъзможен и дори би довел до „неизбежен“ продължителен упадък. Все пак този растеж, качествяван като „вял“ – около 2%, отговаря на средната стойност през ХХ век с изключение на периода на „трийсетте славни години“. А това бе и век на технически и човешки прогрес, през който бяха изградени механизми за защита на наемния труд. Социалната справедливост обаче ще трябва да почака и да се надява на един малко вероятен – и немного препоръчителен – хиперрастеж от 4%, 5%, 6% и дори повече.

Миналата пролет на първа страница на седмичника *Шаланж* и по всички брошури по кафенетата социалистическата кандидатка заяви: „Сеголен Роаял към работодателите: Трупайте печалби, увеличавайте доходите си!“ Сякаш те чакаха любезното й разрешение...

(1) Luci Ellis et Kathryn Smith, „The global upward trend in the profit share“ (Общата тенденция за повишаване на гела на печалбите), Banque des règlements internationaux, *Working Papers*, no 231, Bâle, juillet 2007.

(2) *Financial Times*, Londres, 17 septembre 2007. Вж. също *La Tribune* от същата дата.

(3) Или с 8,4 % според Националния институт за статистика и икономически проучвания (INSEE), който прави изчисленията по различен начин, изследвайки не БВП на страната, а добавената стойност на нефинансовите предприятия. Данни, събрани от икономиста Мишел Юсон в статията му „La baisse tendancielle de la part salariale“ (Тенденция за понижаване на гела на заплатите), която може да бъде откритна на саïта www.hussonet.free.fr/parvavis.pdf

(4) Samia Benallah, Pierre Concialdi, Michel Husson et Antoine Math, „Retraites: les scénarios de la réforme“ (Пенсии: сценариите на реформата), *Revue de l'IREIS*, n°44, Noisy-le-Grand, 2004.

(5) *Les Echos*, Paris, 30 novembre 2007.

(6) *Le Monde*, 30 novembre 2007.

(7) Съобщено Patrick Fluckiger в *L'Alsace*, Mulhouse, (1 ноември 2007 г.), Jacques Marseille no France 3 (18 ноември 2007 г.), Etienne Mougeotte в *Le Figaro Magazine*, Paris, (15 септември 2007 г.), Claude Weill в *Le Nouvel Observateur*, Paris, (25 октомври 2007 г.), Alain Duhamel no RTL (6 ноември 2007 г.). Информацията е събрана от *Le Plan B*, n°11, Paris, décembre 2007 – janvier 2008.

(8) *Le Monde*, 30 novembre 2007.

(9) Никола Саркози no TF1 u France 2, 29 ноември 2007 г.

(10) *Лез Еко* от 30 ноември, петък, който публикува на следващата страница статия, озаглавена „Частните хотели се ценят“ (в нея четем: *глобализацията създава все повече мултимилионери*). На същата дата *Льо Фигаро* посвети притурка на „Най-добротом от Изложението за водни спортове“. А *Льо Монд* представя стоковете с еднична цена 9397 евро.

(11) Jack London, *Le Talon de fer* (Желязната нима) (1908 г.), Phébus, coll. „Libretto“, Paris, 2003.

(12) *Marianne*, Paris, 24 novembre 2007.

(13) Обзор, направен чрез информация от саïта Technologies du langage (Технологии на езика), <http://sites.univ-provence.fr/veronis>

*Автор на *Quartier nord* (Северният квартал), Fayard, 2006 и редактор на вестник *Fakir* (Amiens).

Турското общество

След убедителната си победа на парламентарните избори през юли 2007 г., Партията на справедливостта и развитието (ПСР) се зае с дълбоки конституционни реформи. Те се сблъскват със стремежа на армията да запази хегемонията си и с разделението в обществото по въпроса за национализма и светската държава. Задълбочаването на кюрдската криза в края на 2007 г. дава добър повод на военните да затвърдят властта си, изправени срещу новия президент Абдуллах Гюл (вж. страница 6).

Капиталът на Турция са младите хора, които са над 50 на сто от населението

Нилс Кадрицке*

ДВАДЕСЕТ И ДЕВЕТИ ОКТОМВРИ е национален празник. Всичко сякаш върви чудесно в Турция. Един друг президентът на Републиката Абдуллах Гюл и началникът на Генералния щаб Яшар Бююканът приемат парада на войските. Кюрдската работническа партия (ПКК) и предизвиканата от нея криза на турско-иракската граница принудиха двамата ръководители – на военната и изпълнителната власт – да се качат на една и съща лодка. Но това е само временно затишие на техния антагонизъм. Снимката, която преди месец беше на първа страница на всекидневниците, много ясно го показва: на нея се вижда посрещането на президента Гюл, придружен от съпругата си, при завръщане от първото му официално посещение в чужбина. Сред посрещачите на летището един генерал е обърнал гръб на цивилните; ябълката на раздора се крие в това, че г-жа Гюл носи забрадка. За да не “провокира”, тя често страни от официалните церемонии, на които присъства нейният съпруг.

Конфликтът между правителството на Реджеп Тайип Ердоган, чиято Партия на справедливостта и развитието (ПСР) не отрича ислямските си корени, и армията, която има амбицията да бъде член отряд на определено светския кемалистки лагер, е пламвал многократно от есента на 2007 г. насам. Победата на изборите на ПСР и избрането

Решаваща роля на икономиката

Генералният щаб бойкотира церемонията по встъпване в длъжност на новия президент. Едва с изострянето на кюрдската криза техните отношения се пооправиха (вж. статията на Оливие Пио на стр. 6). Чрез трансграничните си нападения ПКК даде на военните удобен случай да упражнят натиск върху правителството и ПСР. Народното вълнение беше толкова голямо, че не остави на Ердоган никаква възможност да се противопостави на плановете за мобилизация на армията и на началника на Генералния щаб Бююканът. За да не прозвучи това като самостоятелна инициатива в Генералния щаб, ПСР подложи на парламентарен вот закон, позволяващ на военните да водят бойни действия в Северен Ирак. Ключовият въпрос за правото за взимане на решения по време на криза – дали правителството контролира, или не ръководството на армията – обаче все още остава без отговор.

за президент на бившия министър на външните работи от времето на Ердоган, което кемалистите искаха на всяка цена да избегнат, промени разпределението на силите между двата лагера. ПСР за първи път установи контрол над двете институции на изпълнителната власт, т.е. и над президентството, смятано като защитник на наследството от Мустафа Кемал Ататюрк. Предшественикът кемалист на Гюл, Ахмет Недждет Сезер, педантичен юрист, бе сложил вето на редица законопроекти и назначения в правителството. Никак не е чудно защо военните искаха да попречат на Гюл да го наследят.

На 27 април, малко преди парламентарния вот за назначаване на президента, Генералният щаб публикува Интернет комюнике, че в качеството си на неизменни гаранции на светските устои на държавата, въоръжените сили са решени да браият неоспоримите ценности на Републиката. Тази “електронна военна интервенция” постигна желанието: Конституционният съд анулира избора на Гюл с решение, в което повечето юристи съзряха просто изпълнение на заповеди (1).

Но предупредителните изстрели на Генералния щаб отидоха напразно: в отговор Ердоган определи 22 юли за дата на прерочни парламентарни избори, на които победи убедително. Получавайки 46,6% от гласовете, ПСР надхвърли с 12,2% резултата си от 2002 г. Така тя върна кандидата си на бойното поле: Гюл беше избран за президент на Републиката на 28 август на третия тур на изборите.

Все пак от лятото на 2007 г. насам равновесието между политическата и военната власт е претърпяло истински напредък. Но мненията на политическите анализатори и коментатори се разминават по това до каква степен Интернет съобщението на Генералния щаб от 27 април е ускорило победата на ПСР. Историкът Айхан Актар смята, че именно разочарованите гласоподаватели са надделели във визмането на решението: *Хората от Анадола възприеха като обидна заплаха към Гюл, който е родом от Кайсери.*

Най-известният от анализаторите по изборите Тархан Ердем е на друго мнение. Във всичките допитвания, направени в института му за проучване на общественото мнение, от февруари 2007 г. насам ПСР достига 45-50%. Въпреки че 27 април допринесе за нов прилив на симпатии към ПСР, той все пак смята, че победата им на изборите от 22 юли се дължи преди всичко

на добрата икономическа ситуация в Турция.

Икономическият фактор е бил решаващ също и в източната част на страната, смята Мехтин Мюнир, икономически журналист във всекидневника *Милиет*, който е следил предизборната кампания в Газиантеп. Този разположен до сирийската граница град с население от един милион е претърпял развитие, заслугата за което жителите му отдават на правителството. Но ПСР е отбелязала също голям напредък в слабо развитата част на Анадола: Мюнир разказва, че за първи път там жителите получават учебници за децата си и се ползват от безплатно медицинско обслужване (2). Всичко това превърна ПСР в първа сила в кюрдските райони. Но Мюнир мисли, че и армията е допринесла за победата на Ердоган: нейните заплати от 27 април са били вредни за кемалистката Народнорепубликанска партия (НРП), която малко е прекачила, представяйки се за *ясната гражданска ръка на армията.*

Според Ердем получените резултати сочат значително размаване в средните и високите социални слоеве, чийто консервативен потенциал ПСР е използвала напълно. Ако успее да задържи тези гласоподаватели, ще остане дълго на власт, предрича журналистът. Такова е и мнението на Мюнир, който леко нюансира: *Стига само ПСР да действа интелигентно.* Изборната ѝ победа я нареди окончателно сред буржоазните партии, от което автоматично последва отслабване на връзките ѝ с религиозния електорат. Според Мюнир, премиерът би бил луд да плаши новите си избиратели с инициативи с “ислямистки” окраски.

Но ще се държи ли разумно лидерът на ПСР? Няма ли по-скоро да следва “скрит сценарий”, както твърдят противниците му? Ортодоксалните кемалисти разпространяват слуха, че крайната цел на Ердоган и Гюл е да наложат система по ирански модел. Тези подозрения обясняват защо “въпросът за забрадката” преобладава в политическите дебати, откакто правителството съобщи за проекта за нова Конституция. Тук не става толкова въпрос за забрадката на съпругата на президента, нито за свещения принцип на Кемалистката държава, а именно нейния светски характер. В основата на проблема стои властта на кемалисткия блок, който обхваща не само военния апарат в тесния смисъл на думата, но и целия комплекс, наречен “дълбока държава” (*дерин девлет*), тоест включва също и тайните служби, полицейския апарат, както и бастията на кемализма в правосъдието, университетите и бюрокрацията.

Този твърде сложен “блок на властта” представлява интересите на елита, който дълго е ръководил

страната. Актар говори за *белите турци*, които се чувстват застрашени от *анадолските негри*, винаги третирани като *бедните роднини в къщата на богатите*. Кемалисткия елит, шегува се той, ще приеме Ердоган само когато *той си избърсне мустациите, прати по дяволите жена си и се снима хванат под ръка с манекенка*. Но зад културните и идеологически различия историкът открива чист сблъсък на интереси: старата буржоазна класа вижда привилегиите си, застрашени от възхода на ПСР и на “младата” анадолска буржоазия.

Ето защо както военните, така и цивилните кемалисти превръщат конституционната реформа в истински тест. Още повече че ислямистите заявиха желанието си да премахнат забраната за носене на *тюрбан* (3) в държавните университети. В края на септември командващият сухопътните войски генерал Илкер Башбуу алармира за *анархични идеи* и предупреждава: *Светският характер е крайгълният камък на всички принципи и ценности на Турция и не може да бъде предмет на никакви дискусии* (4).

Въпросът е с какви резервни варианти за действие разполага армията. Тук повечето наблюдатели са объркани. От една страна смятат,

Авторитарен модел

ПОЛИТОЛОГЪТ Сахин Алпай описва ДРВ като държавен инструмент на сунитската идентичностна политика. Тъй като този административен орган се финансира от държавния бюджет, всички турци, които не са сунити, в това число евреите и християните, плащат, за да бъдат дискриминирани: те са смятани за нещо като “чужденци” и нямат достъп до длъжности в държавната администрация. Дори алевитите, основното мюсюлманско малцинство, не са признати за автономна религиозна група.

И така, разделението между Църквата и държавата е също толкова чужд принцип на Кемалистката държава, колкото и правното равенство между религиите. Светската държава е само привидна и служи единствено за защита на една друга вяра: в почти всички зали на същите тези университети “благоевейно” са закачени портрети на Ататюрк. “Кемалистката религия” е вездесъща в светска Турция. Във всяко село има бюст на основателя на модерна Турция, ликът му краси всяка банкнота. Животът на Ататюрк е изучаван в училище като животопис на светец. Всеки, който постави под съмнение тази легенда, рискува да бъде обвинен в богохулство според член 301 от Турския наказателен кодекс (5). И разбира се, “светецът на държавата” има също и място за

че не може външен човек да узнае скритите намерения на Генералния щаб и че въоръжените сили няма да се откажат от властта без бой. От друга страна, мнозина са на мнение все пак, че “намесата на народа”, т.е. на неговия вот, може наистина да е намалила значително влиянието на военните, които така или иначе никога не са искали да упражняват пряко властта. Те си представят в идеален план своята роля като инстанция закриване, която се намесва само когато незрелият народ действа против техните убеждения.

Привърженик на баскетбола, Актар смята, че *Генералният щаб вероятно се е задоволил да бъде зонална защита*, тактически избор, целящ да подведе противника, тласкайки го към открита атака срещу секуларизма (*лаиклък*). И тъй като Ердоган и Гюл ежедневно се кънат в привързаността си към светската държава, военните заявяват, че ако се премахне забраната за носене на забрадки, това ще бъде посегателство върху основните ценности на Кемалистката държава.

Обаче в Турция забраната за носене на забрадки в университетите не е нито законна, нито конституционна. Обратът датира от решение на Конституционния съд от 1989 г., превръщашо светското начало във *върховен принцип на обществената и културния живот*. И тъй като този принцип стои оттогава над всички други, никой не може да си присвои *каквато и да е свобода, ако тя е в разрез с принципа за светската държава.*

Но има нещо друго, което е не по-малко важно: разбирането на кемалистите за светска държава няма нищо общо с това, което разбират във Франция, Германия или Англия. *Лаиклък* не означава разделението между Църквата и държавата, а контрол, упражняван от държавата върху религията. Именно заради това и съществува Дирекцията по религиозните въпроси (ДРВ), която организира и наблюдава ханефитско-сунитския ислям. Тя се старее да е в унисон с идеала за хомогенна нация в концепцията за “турско-ислямския синтез”, превърнал се в държавна идеология след военния преврат от 1980 г. и пропагандиран до днес във всички учебници. Именно заради това ДРВ назначава имамите и осигурява провеждането на задължителни часове по религия в държавните училища.

поклонение: мавзолеят на Ататюрк в столицата Анкара.

Първото изречение в преамбула на Конституцията припомня за *безсмъртния водач и несравнимия герой* Ататюрк, чито идеи са толкова важни за държавата и нацията, колкото и *реформите и принципите му*. Ето начин да се увековечи историята, за да се превърне в конституционен принцип...

Никой историк няма да отрече заслугите на Ататюрк, когато след Първата световна война той създава върху руините на Османската империя и в битката срещу гръцкия

(1) Виж Игнасио Рамоне, “Решаващи избори”, *Монд дипломатик*, май 2007 г.

(2) ПСР получи повече от 50% от гласовете в Анадол и по Турското Черноморие и дори достигна до 56% в Източен Анадол.

(3) Турската дума *тюрбан* означава забрадка, която се носи увита около главата и покрива цялата коса.

(4) *Turkish Daily News*, Анкара, 25 септември 2007 г.

(5) Тази статия изобличава *обидата върху турската идентичност*, но за кемалистките прокурори “турска идентичност” и “Ататюрк” са едно и също нещо.

ДЪРЖАВА, ЧОВЕШКИ ПРАВА

между армията и ислямистите

нашественик първо освободителна армия, после държава и поставя основите на нова нация. Но методите му са белязани от епохата, през която в Европа се развиват националистически и авторитарни идеи. Именно заради това, както пише Мустафа Акиол, новият турски национализъм имал също *фашистки черти*, като например *ученията за превъзходството на турската раса* (6).

Още от самото начало армията става институционния стълб на тази авторитарна традиция. Тя се възприема не само като исторически спасител на страната, но и като инициатор на обществените промени, които според думите на бившия началник на генералния щаб Хилми Йозкок, *са били толкова важни за Турция, колкото е бил Ренесансът за Запада* (7). Военните смятат, че само армията може да осигури единството на едно дълбоко разединено общество. Именно заради това благодарение на образованието си във военните академии офицерският корпус се смята за имунизиран срещу *външните идеологии*, които могат да представляват заплаха за хомогенността на армията.

Един толкова авторитарен модел може да съществува в веки веков. Хитростта на кемалистите се състои в това да заклеймяват всяко възражение като реакционно, сякаш то би могло да върне Турция в Средновековието.

Но нещата са по-сложни. Настоящият конституционен дебат изнервя много жени, дори те да са против забраната за носене на забрадки. Те се страхуват от вероятна "ретюрбанизация", каквато предвижда социологът Шериф Мардин: "общественият натиск" може да стане толкова силен в традиционната мюсюлманска среда, че дори и нерелигиозните студентки ще се поддадат.

Както например във Фенер, беден истанбулски квартал на южния бряг на Златния рог, където имат силно влияние крайните мюсюлмани. Тук всяка втора жена носи *чаршаф*, черна забрадка, покриваща цялото тяло, от която се вижда само лицето, докато другите крият само косите си под *торбана*. Повечето мъже носят плетени шапчици и типичните за набожните мюсюлмани бради. Пред джамията "Исмаил ага" се продават касети и компактдискове на саудитски проповедници и бойци от Афганистан.

Три въпроса, една Конституция

АКО СЕГАШНИЯТ конституционен дебат е толкова монополизирани от въпроса за забрадките и за светската държава, вина за това имат колкото твърдите и непреклонни кемалисти, толкова и правителството. ПСР не изтъква публично историческото значение на този дебат. Обществото трябва да се произнесе по основните насоки в Конституцията, за да се преодолее най-сетне закостенелият и недемократичен кемализъм и да се отговори на три важни въпроса: как армията да стане предмет на граждански контрол; как да се преодолее авторитарната връзка между държавата и личността; и как Конституцията да отчита съществуващите сред населението етнически, културни и религиозни различия?

Конституцията от 1982 г. провъзгласява за висша цел на държавата *вечното съществуване, просперитета и материалното и духовно благоденствие на Република Турция*. Тя утвърждава *абсолютното върховенство на волята на нацията*, която предполага нейния хомогенен характер. Така основните права на гражданите са просто функция на държавата, произтичат от нея, а суверенитетът на тази държава върху народа е в крайна сметка гарантиран от армията закрилница.

Разликата между тази конституция и демократичната конституция

Имамът на джамията бе убит преди една година при обстоятелства, които още не са изяснени. Турската полиция няма никакъв шанс да разбули всички мистерии на този квартал. Ако в Истанбул съществува автономен "Ислямистан", то той е именно тук. Но тук също се откриват и места, където не само чужденци немюсюлмани, но и турци могат да обядват по време на рамадана. Фенер създава впечателение за изолиран, но не и враждебно настроен квартал.

Подобни места показват ясно две неща: от една страна, че инертната сила на "анадолския ислям" не може да бъде сломена чрез държавни забрани, а от друга, че религиозният въпрос има социални измерения. Промяната в традиционните начини на поведение и мислене тук също представлява еволюция на обществото, която никога репресивна мярка не може да прекъсне. И все пак левите пост-кемалисти наред с опасенията си несъзнателно хранят авторитарни кемалистки мечти за възможния успех и ускоряването на "процеса на модернизация".

Тези опасения изкривяват също възприемането на реалността. Точно това показва проучване, обхващащо цяла Турция и финансирано от фондация "Тесев": през май 2006 г. 65% от запитаните са убедени, че все повече жени носят забрадки (8). Същото проучване сочи, че от 1999 г. до 2006 г. процентът на "забрадените" жени е спаднал с 9%. През 1999 г. само 27,3% от жените се показват на публични места без забрадка или тюрбан; през 2007 г. те са 36,5%.

Въпреки че забрадки се носят по-рядко, забрадените жени все повече се набиват в очите на градския елит: причините за това са миграциите от селата в Анадола към големите градове, изкачването в социалната йерархия на редица анадоолски директори на предприятия, присъствието в медиите на политици от ПСР, които не крият съпругите си. Няма съмнение, че някои от страховете на левицата са основателни: на първо време с премахването на забраната ще се увеличи броят на забрадените студентки, тъй като традиционните семейства ще засилят натиска върху дъщерите си, които следват. Но ако левицата и феминистките се страхуват до такава степен от "натиска на обществото", не е ли по-добре да си подадат оставката?

е очевидна. Според заместник-председателя на ПСР Мехмет Фърат *докато сезашната Конституция е била провъзгласена, за да пази държавата от народа, то новата Конституция има за цел да пази хората от държавата*. Неслучайно Фърат изказва убеждението си пред посланиците на страните от Европейския съюз (9). Искан ли и може ли ПСР да осъществи на практика тази цел? Наблюдателите са скептични по две причини: поставено под зоркия поглед на кемалистите, правителството не би се чувствало достатъчно силно, за да демилитаризира и либерализира системата; самата ПСР не би могла да се имунизира срещу *националистическата и авторитарна политическа култура, при която е израснала* (10).

Едва ли някой може по-добре от Ерген Йозбун да прецени какви са намеренията на правителството. Този професор по конституционно право бе предложен за председател на комисията по изготвяне на новия проект за Конституция. Йозбун със сигурност няма ислямистки наклонности: през 2001 г. той представляваше правителството пред Европейския съд по човешките права, за да защити забраната на ислямистката партия на Рефах, в която Ердоган и Гюл започнаха политическата си кариера. Но професор Йозбун признава, че и двамата са

се променили и смята, че ПСР е консервативна партия, която нанстина се стреми към Европейския съюз и към демократична система. Прословутият ислямистки "скрит сценарий" е според него чиста измислица на кемалистите.

И по формата, и по същността си проектът за Конституция се опира на Европейската конвенция по правата на човека и решенията на Европейския съд по човешките права. Това важи най-вече за определеното на свободата на мисълта и свободата на словото, както и за приоритета на международното хуманитарно право над Турската конституция. Според Йозбун също е важно, че решенията на военните трибунали могат да бъдат контролирани като последна инстанция от гражданските съдилища. И накрая според него би могло да се подходи към някакво решение на кюрдския въпрос, като се дефинира турският език като "административен" и така се отвори място и за други "неофициални" езици като кюрдския в аудиовизуалните медии и училищата.

Към посткемализма

МАЛКО ВЕРОЯТНО е Конституцията да отговаря в крайна сметка напълно на светските идеали на професор Йозбун. Професор Али Бардакоглу, ръководител на Комисията по религиозните въпроси, вече е поискал провеждането на задължителни часове по религия. Посочената причина е показателна: избираемите часове единствено *засилят различията между учениците* (11), откъдето идва монополът на мажоритарната сунитска доктрина и ето че цялата хомогенност ще се окаже застрашена. Очертава се, макар и предпазливо, и трета позиция, на еднакво разстояние между кемалистите и ПСР. Юристи от левицата, представители на религиозните малцинства и поддръжниците на *демократична светска държава* изискват да се определи юридическа рамка за религиозния плюрализъм. Като цяло става дума да се сложи край на дискриминациите на несунитските мюсюлмани и на изповядващите други религии.

По този въпрос интелектуалците, които защитиха Ердоган и ПСР срещу старата кемалистка гвардия, се показват критични към правителството. Политологът Сахин Алпай, уважаван журналист от близкия на правителството вестник *Today's Zaman*, критикува начина, по който ПСР се държи с алевитите, които също гласуваха с мнозинство за кемалистката Народнорепубликанска партия през юли, защото виждаха в лицето на Ердоган ръководител на сунитска партия. Според Алпай *демократичната светска държава* може да бъде гарантирана единствено, ако новата Конституция предвижда равни права за алевитите.

Военният прокурор Юмит Кардаш пък от своя страна препоръчва пълното отменяне на Конституцията от 1982 г. Според него този текст е *инструмент, който не може да се поправи*, тъй като преамбюлт му отправя към отминала епоха, в която армията определяла нацията, както й е угодно. Неговата позиция се основава на личния му опит: в качеството си на военен съдия той е бил в най-голяма близост след военния преврат от 1980 г. с репресивните спрямо кюрдското население и е подал оставката си. Кардаш поддържа принципа за светска държава по модела на някои европейски държави. Той иска да се премахне напълно Дирекцията по религиозните въпроси, а оттам дори и държавният контрол върху религиите. Те няма да се финансират вече от държавния бюджет, а единствено чрез дарения и фондации, които би трябвало да могат да упражняват дейностите си, без да бъдат контролирани от държавата.

Колкото до часовете по религия, въведени от военните като задължителен учебен предмет през 1982 г., те вече ще бъдат само избираеми и Конституцията ще признае правото на всеки гражданин да променя религията си. Според юриста забраната за забрадката е по-скоро *деформирано разбиране за светската държава*, което ще е посегателство върху правата на човека. Комисията предлага елегантното решение да се обяви за недопустима всяка *проява на дискриминация по отношение на облеклото (...), доколкото това не противоречи на принципите и реформите на Ататюрк*.

Тази тактика показва с каква безкрайна предпазливост комисията предприема действия в "крехката" кемалистка република. Без отговор остава въпросът кои от идеите от комисията на Йозбун ще намерят място в текста на Конституцията, който ще бъде представен в парламента от ПСР тази зима. Окончателната версия трябва да бъде подложена на парламентарно гласуване през пролетта на 2008 г., а после одобрена чрез референдум.

Конституционните идеали на Кардаш носят отпечатъка на основен закон, който би могъл да се нарече "пост-кемалистки". Конституция, където личните свободи и гражданските права няма вече да са ограничавани заради авторитарния характер на държавата. Той иска също да се намали дисциплинарното влияние на армията върху гражданското общество чрез правото на възражение по съвест срещу военните задължения от морални или религиозни съображения и чрез въвеждане на алтернативна гражданска служба. Стига дотам да мечтае за армия и полиция, които да преосмислят образованието си според гражданските демократични принципи и да загърбят ролята си на *двама юмрука на държавата*, които преди всичко трябва да възпират гражданите.

Кардаш не вижда как ПСР ще приеме толкова радикални идеи в този им вид. Той дори се пита дали отбранителното поведение на тази партия не се свързва с предпазна тактика срещу кемалисткия блок или дори с авторитарни наклонности, които Ердоган нееднократно е проявявал. Например когато подаде жалба за клевета срещу карикату-

ристите, които, вземайки на прицел слабостите на премиера, просто бяха уиразили своята професия.

Когато питахме искрени демократи като Кардаш кои политически сили могат да прокарат посткемалистката Конституция, отговорът е примирено вдигане на рамене. Да, разбира се, нужна е независима посткемалистка левица, но никъде няма и помен от нея. По време на изборите през лятото на 2007 г. можеше да се надяваме, че кандидатите, представящи се за "независими", могат да завоюват някои места в Парламента. Но независимият кандидат не успя дори да се наложи в либералния Истанбул.

Социалните проблеми и политическите конфликти, които би трябвало обикновено да са попълнени вятър за една лява партия, са позитивни от всякога. ПСР твърдо води икономическа неолиберална политика. Все повече се разширява пропастта между бедни и богати. Опитите за водене на достойна за това име социална политика са спорадични. Обикновените хора често са претоварени с данъци. И икономическата стабилност, на която Ердоган дължи победата си на изборите, се основава върху постоянен приток на чуждестранни капитали. Никой от левицата обаче не би рискувал да пожелае икономическа криза: при население, нажежено до бяло от "кюрдската криза", единствено Партията на националистическото действие (ПНД) от крайната десница ще се възползва от подобен случай.

(6) *Turkish Daily News*, 7 октомври 2007 г.

(7) Ерсел Амгунлу, Нухам Али Йозкан, Доаан Акуаз, "The Turkish Military's March Toward Europe", *Вън Foreign Affairs*, Лондон, януари-февруари 2006 г.

(8) Али Чаркооу и Бинназ Топрак, *Religion, Society and Politics in a Changing Turkey*, публикация Тесев, Истанбул, 2007 г., с. 63.

(9) *Today's Zaman*, Истанбул, 20 септември 2007 г.

(10) Дуу Ереул, *Today's Zaman*, 23 септември 2007 г.

(11) *Turkish Daily News*, 26 септември 2007 г.

LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Десислава Попова

Бившият ислямист Абдуллах Гюл, президент от август, ще трябва да се съобразява с влиятелната, светски настроена, армия в лицето на началника на Генералния й щаб генерал Йашар Бююканът

Как Анкара потушава кюрдската опозиция

На 18 декември 2007 г. турската армия нападна позициите на Кюрдската работническа партия (ПКК) на иракска територия. Истинското предизвикателство, отправено към Анкара, обаче идва от исканията на кюрдското население в Турция за признаване на идентичността им, които се сблъскват със старата концепция за хомогенна кемалистка държава. Подозирани, че имат връзки с ПКК, противниците са подложени на дискриминация и политически репресии.

Оливие Пио*

ОКОЛО ПЕТДЕСЕТ-ГОДИШЕН, с изопнати черти, с коса, побеляла от почти тридесет години изолация в турските затвори, Ауат Х*** приема посетители в дюкянчето си в Диарбекир. По стените на скромното му магазинче няма нито един портрет на Атаюрк, нито едно турско знаме. Освободен през 2006 г., Х*** се е върнал да живее в историческата столица на същия този Кюрдистан, заради който е започнал битка в университета в края на 70-те години на ХХ век (1). Разбирайки, че сме посетили нелегалните лагери на Кюрдската работническа партия (ПКК) в планините на Северен Ирак (2), недоверието му изчезва. Но като всички, които се съгласяват да говорят, той иска да остане анонимен. *Ние тук живеем като палестинците от Газа и от Западна бряг на р. Йордан в постоянен контакт с окупационната армия и полицията, които следят всяко наше действие. Отидете до иракската граница, минете през градовете и селата ни, и ще разберете дали Турция е демократична държава.*

„Гарнизон“, „Джандарм Командо“, „Полис“ – табелките на турските сили за сигурност се виждат по целия път за Ван, към северните кюрдски райони. Вследствие на обтегнатите отношения с приютили се в Ирак бойци на ПКК, съставят на настанените в югоизточната част на страната войници сега възлиза на няколкостотин хиляди, а повече от сто хиляди са разположени по границата. Възприета през февруари 2007 г., тази тактика за сигурност послужила на провежданата от Генералния щаб преди парламентарните избори през юли 2007 г. националистическа ескалация. Точно след победата си ръководителите на Партията на справедливостта и развитието (ПСР) тогава бе на власт в Анкара) трябваше да продължат започнатото. Въпреки умислено неясната си, дори „отворена за преговори“ по кюрдския въпрос позиция, преминерът Реджеп Тайип Ердоган побърза да подпише през август 2007 г. споразумение с Багдад. Целта беше да покаже волята си за по-интензивна борба срещу „терористите“ от ПКК.

Vatan Bolunmez! (Неделимата Родина!): изписан по склона на хълма с големи букви с бяла боя, лозунгът на „Джандарм Командо“ се вижда на километри в околността. За живеещите тук близо до Ван – главния кюрдски град в Източен Анадол, това идеологическо напомняне за армията звучи като предупреждение. В превод гласи: „Никога няма да има Кюрдистан в Турция!“. Обаче във Ван, в седалището на Партията за демократично общество (ПДО), законна кюрдска политическа формация, на Кубар Д*** все още му се иска да вярва в него: *През 2004 г. спечелихме на изборите много кметства в района. Днес въпреки очевидните измами имаме двадесет депутати в турския парламент. Надявам се*

Кюрдският конфликт в началото на 90-те години на ХХ век

- Основни операции на партизанската война
- ★ Военни сблъсъци
- Градове-убежища
- Окръзи, поставени в извънредно положение
- ▨ Зони, в които много села са били „опразнени“ или разрушени

ФИЛИП РЕКАЦЕВИЧ

ФИЛИП РЕКАЦЕВИЧ

ръководителите на ПСР да защитат принципа на демокрацията. Но Д*** пропуска да каже, че на изборите през юли 2007 г. ПДО постигна с тези двадесет депутатски места много по-нисък резултат от този, на който се надяваха неговите ръководители.

Разбира се, за да бъдат избрани, независимите кандидати (3) се сблъскаха с много пречки. Като например дългата поименна листа с всички кандидати, наложена чрез нов закон във всяка изборна секция. *Трябваше да раздадем хиляди хартиени и дървени листици, за да помогнем на кюрдските избиратели, много от които не могат да четат, да намерят върху листата точното място с имената на прокурорските независими кандидати, разказва Д***. Но относителния провал на ПДО си има обяснение. Много хора са обезкуражени от двете десетилетия партизанска война, мизерия и полицейски тормоз, които са преживели, обяснява учител от Ван. В резултат на това много кюрдски избиратели са се подвели от социалната политика (здравеопазване, раздаване на храни, обещания за субсидии в спечелените от ПСР градове), водена тук от ислямистите.*

По-нататък, на юг към Юксекова, военните сили по продължението на иранската граница са навсякъде. Казарми, бронирани коли, проверки на документите: центърът на кюрдската префектура прилича на град под обсада. Отиваме в централното бюро на ПДО. Пред сградата патрулират двама военни. Качваме се в стая, чиито стени са покрити с червените и жълти знамена на партията и където чакат трийсетина души. Предната вечер млада, осемнадесетгодишна кюрдка

на име Перихан, член на ПКК, е била покосена от турските куршуми. Шестве от петнайсетина коли се готви да потегли, за да поднесе съболезнования на семейството на „мъченицата“. Кметът на Юксекова (ПДО) Салих Йълдъз предлага да се присъединим към тях.

Разположено на десетина километра от града, селото е препълнено от надошли от целия окръг коли. Млади и стари мъже влизат и излизат на групи от градината, в която се приемат посетителите. Върху една маса е сложен портретът на Перихан, отрупан с цветя. Отзад от стената на джамията са се подредили близките на почерненото семейство. Всичките стотина стола срещу тях са заети. Селският имам приканва от време на време за молитва. После се изправя Йълдъз: *Всеки боец на кюрдския народ прави своя избор, казва той, обрънат към насъбралите се. Перихан направи своя. Без изобщо да произнася името на ПКК, той открито обвинява ПСР, че репресираща кюрдския народ, потъпквайки демократичните принципи: Да продължаваш борбата по време на Рамадана, не е особена чест за партия, която твърди, че е голям защитник на ценностите на Исляма!, казва в заключение кметът.*

Смъртта на Перихан свидетелства за нестихващите стълкновения в района между турски войници и привърженици на ПКК, въпреки обявеното през октомври 2006 г. спиране на военните действия. Според ПКК, това споразумение никога след това не е било нарушавано от кюрдските ръководители. *Обратно на това, което кемалистите медици твърдят, именно армията създава сблъсъците, негодна младеж*

от Юксекова. *Преследвани, принудени да живеят в нелегалност, привържениците на ПКК просто отворят на предприетите към тях атаки.*

Едно е сигурно: все по-войнствените позиции на армията и медиците далеч превишават опасността, която представлява ПКК. Първо, от военна гледна точка, бойните сили нямат нищо общо с тези през годините на усилената партизанска война (1984 – 1992 г.). ПКК има по-малко от три хиляди бойци на турска земя и още три хиляди и петстотин, укрепили се в Северен Ирак, а са били близо двадесет хиляди през 1992 г. А от политическа гледна точка от петнадесетина години насам ръководителите на ПКК постоянно намаляват изискванията си.

През 1992 г. държавата започна голяма операция за разрушаване на кюрдските села. За няколко години тази политика на терор доведе до насилственото изселване на селското население към големите градове, както и до засилен кюрдска емиграция (най-вече на студенти) в Европа (4). Тази стратегия целеше да отслаби позициите на ПКК, откъсвайки я от бойните ѝ бази в Северен Кюрдистан. Целта беше постигната, тъй като именно по това време някои ръководители на ПКК започват да се отказват от сепаратистката си непреклонност в полза на по-реалистичната перспектива за договаряне на автономия. През февруари 1999 г. арестуването на председателя на партията им Абдуллах Йоджалан стана повод за нова промяна на техните позиции. Кюрдският лидер призова от затвора за прекратяване на въоръжената борба и за постепенно демократично признаване на правата

на кюрдското население. Две години по-късно ПКК смени името си (5).

В град Шемдинли, малка околия на няколко километра от иракската граница, тази промяна далеч не се приема единодушно. Ако през 1999 г. кметството беше спечелено от Партията за демокрация на народа (Халеп), след това – от ПДО, пет години по-късно, прокурорските партии изобщо не бяха убедителни (6). Трябва да кажем, че с 15 000 войници, настанени в зона с четиридесет и пет хиляди жители, военното присъствие достига тук връхната си точка. *Почти невъзможно е да управляваш град, подложен на такъв силен натиск, признава кметът Хурсит Текин. Предшественикът ми беше отстранен от функциите си в продължение на шестнадесет месеца, а пък срещу мен се водят трийсетина съдебни дела. Да не говорим пък за начина, по който се държи с нас турската държава: за разлика от общините, ръководени от ПСР, Шемдинли не получава почти нищо от държавните субсидии....*

Същата войнствена обстановка цари и в Хаккяри, регионална префектура на югозапад от Юксекова. При влизане в общината двама цивилни полицаи проверяват самоличността ви. В центъра един познат ни завежда скришом в задната част на кафене, където са се събрали десетина младежи на възраст от 20 до 30 години. Никой от тях не е привърженик на ПКК, а всички твърдят, че са от ПДО. *Не искам да живея в нелегалност, обяснява студентът Афран. И мисля, че е правилно ПДО да иска да бъде легален. Изборите представляват ефикасен начин да се чуе гласът на кюрдите. От дясната му страна двадесет и пет годишният Метин тропа нервно с крака, докато го слуша: Съгласен съм, че ПДО върши важна работа. Но проблемът е, че всеки момент може да я забравят. Гледай какво стана с бившите прокурорски партии... Съществуването на нелегална въоръжена структура като ПКК остава единственият сигурен начин да се накара турската държава и целият свят да вземат предвид исканията на кюрдския народ.*

Градът Шанлъурфа на около четиристотин километра е разположен в крайните западни кюрдски райони. Между Хаккяри и Сърнак много пъти срещаме групи „защитници на селата“ – около петдесет хиляди кюрди, наети от държавата като допълнителни подкрепления в мисните на армията. Военният контрол все повече се засилва по пътя. Всеки път старателно претърсват колата ни, ровят в чантите ни. Докато най-накрая офицер поиска да прегледа снимките и бележките на репортажа ни. Отказахме и трябваше да чакаме един час. След като се консултира с по-висшестоящите си, военният ни остави да си тръгнем. След четвърт час сценарият се повтори. Трябваша ни повече от тринадесет часа, през които ни провериха около петнадесетина пъти, за да стигнем до Шанлъурфа.

- (1) Официално основана през 1978 г. Кюрдската работническа партия. (КРП) е създадена от студентско професионно движение, което е разтърсило Турция в средата на 70-те години на ХХ век.
- (2) Вж. „Dans les maquis du Kurdistan“ (В горите на Кюрдистан), *Le Monde diplomatique*, novembre 2007.
- (3) За га се нарича полумическа партия, турския закон изисква една партия да има поне 10% от гласовете в национален мащаб. Следователно кандидатите на ПДО са задължени да се представят като „независими“.
- (4) Вж. Bernard Dorin, *Les Kurdes, Destin héroïque, destin tragique* (Кюрдите, Героична съдба, трагична съдба), *Lignes de repères*, Paris, 2005.
- (5) През 2002 г. ПКК се преименува на Конгрес за свободата и демокрацията на Кюрдистан, (Кажек). Вж. Michel Verrier, „Paysages kurdes avant la bataille“ (Кюрдски пейзажи преди битката) *Le Monde diplomatique*, octobre 2002.
- (6) Създадена през 1994 г., прокурорската партия „Хаген“ е забранена през 2003 г. от турските власти.

* Журналист

**Абонирайте се за
Вашите "РАБОТНИ ПАРИ"
с необезпечен бизнес овърграфт от ОББ
до 35 000 лв., 1 ден за одобрение**

**ОБЕДИНЕНА
БЪЛГАРСКА
БАНКА**

A Member of NBG Group

“Демокрацията днес“ дава

На 3 януари в Айова, а пет дни по-късно в Ню Хемпшир, няколко хиляди американски избиратели поставиха началото на предизборната кампания за Белия дом. Независимо че тези два щата са слабо представителни за американското население, техният избор поражда ефекта на снежната топка, незабавно раздут от медиите. Едно радиопредаване възнамерява да се противопостави на това медийно обработване, както и на няколко други. Като например тези по повод на войната в Ирак.

ДАНИЕЛ ФОЛЕТ ТОМАС БУТ*

Нашият окръг е много консервативен, републиканците доминират в политическия живот и по радиото; слушаме само хора от десницата и евангелисти. Тук малцинството хора, които не са републиканци, се чувстват до такава степен маргинализирани, че са готови да защитават на всяка цена тясното пространство, което принадлежи на нас, прогресистите.

Джоузеф Фицанакис, активист, организатор на радиопредаването *Демокрация днес* в Три-Ситис, щата Тенеси

ПРЕДИ ДВЕ ГОДИНИ в една малка селска общност в Североизточен Тенеси група активисти, въоръжени само с петиция, подписана от 70 души, успява да убеди местното радио да излъчва „Демокрация днес“, прогресивна информационна емисия, която рязко се отличава от програмите, излъчвани от частните радиостанции. Всъщност тази затънтена част от Апалачите изобщо не изглежда като идеалното място за подобна инициатива (1). Областта е миньорска и земеделска и хората в нея масово

гласуват за републиканците (75% са ги подкрепили на последните президентски избори). Джоузеф Фицанакис припомня, че преди тридесет години тук единствените толерирани политически действия са тези на Ку-Клукс-Клан.

Той и други активисти наскоро основаха асоциацията „Демокрация днес Три-Ситис“ (ДДТС), предназначена да защитава радиопредаването, което се излъчва редовно от 2005 г. насам. То е застрашено, откакто местното радио WETS, което се издържа основно от дарения на слушатели, започна да получава призиви за спирането му. И наистина, зоната на радиоразпространение на WETS е много консервативна. Така политическата активност в нея понякога крие риск от физическа агресия (стреляне по прозорците, отравяне на кучета и т.н.). *Профсъюзните дейци от Западна Вирджиния, които са водили борби в миналата индустрия, могат да ви разкажат много подобни истории*, споделя Фицанакис. И другите емисията явно е неудобна: на 13 август т.г. бе стреляно по прозореца на радиостанцията, излъчваща „Демокрация днес“ в Хюстън (Тексас); куршумът едва не засегна водещия.

Истински гебату

УСПЕХЪТ на „Демокрация днес“ обаче е най-добрата й защита. Според Уейн Уинкълър, директор на WETS, реакциите на слушателите са извънредно насърчителни, а положителните коментари са много повече от критиките. Много от слушателите ни оказват финансова подкрепа заради тази емисия. Всъщност даренията и предложенията за доброволческа работа се увеличават (вж. карето по-долу).

*Съответно преподавателка и изследователка в департамента за изследване на англоезичните страни в университета Париж VII, и кинокритик и фотограф. Авторите благодарят на Дейвид Рам за помощта, която им оказва в хода на тяхното изследване.

„Демокрация днес“, създадено от Ейми Гудман и Пасифика Радио през 1996 г., бързо се превърна в най-слушаното новинарско предаване на тази радиостанция. През 1999 г. обаче вътрешни разногласия за малко не поставиха край на това начинание (2). Независимо че нещата се оправиха тогава, Гудман и нейните сътрудници предпоставиха да станат независими през 2002 г., за да гарантират своята автономност. Между двете мрежи останаха тесни връзки и Пасифика Радио продължава да излъчва емисията.

Всяка седмица средно по две нови радио- или телевизионни станции прибавят „Демокрация днес“ към своята програма. Мрежата на разпространителите днес обхваща университетски и асоциативни радио-

станции. Националното държавно радио NPR (вж. карето на стр. 9), кабелни или сателитни телевизионни канали, без да се забравя и Интернет, където емисията се излъчва във видеоформат, аудиоформат и текстова версия. При създаването си „Демокрация днес“ се предаваше само от тридесет радиостанции; днес броят им достига 700. Част от предаването се превежда на испански и се излъчва от десетки испанскоезични радиостанции в САЩ и Латинска Америка.

Подобен успех предполага, че немалка част от американското население желае да чуе прогресивна гледна точка за актуалните събития, основана на критична журналистика и истински дебати. Подобно на информационните програми на големите медии, емисията обобщава основните събития на деня. Тя обаче изобщо не играе ролята, подобно на много други, на говорител на правителствената комуникация, а анализира задълбочено и критично декларациите и решенията на властите, демократи или републиканци. Продуцентката и най-популярна водеща на „Демокрация днес“ Ейми Гудман обича да припомня думите на известния разследващ журналист Айзидор Фейнщейн Стоун, който казал на своите студенти: *Ако трябва да запомните само три думи, нека те да са следните: правителствата ни лъжат*.

Разнообразната мрежа, разпространяваща емисията, и финансовата й автономия гарантират нейната независимост. Защото, както смята Бил Мойерс, един от малкото леви журналисти, работещи в американската телевизия, по този начин „Демокрация днес“ *избегна превръщането си в институция* (3). Независимо от това и за разлика от множество наскоро появили се независими медии, в тази „мрежа“ няма нищо виртуално. Освен това тя съществува далеч отвъд Интернет. Медийният специалист Робърт Макчесни смята, че *„Демокрация днес“ се отличава именно с широката си успех. Ограничено до преди десет години в няколко радиостанции, днес предаването стига до широка публика и има добра система за разпространение*.

Въпреки всичко „Демокрация днес“ остава встрани от американската медийна система. В една журналистическа среда, която – често съвсем необосновано – си приписва професионализъм и политическа неутралност, предаването постоянно е оспорвано поради пристрастността, която му се приписва. Кой обаче като него може да се похвали, че разглежда актуалните събития без изгледи за обогатяване, без връзка с някоя

партия и без средства, получени от реклама, спонсорство на компании или държавни фондове? Приходите на емисията са единствено от дарения (слушатели и асоциации), авторски права, плащани от разпространителите, и продажба на DVD и тениски. Преди да отиде в Североизточен Тенеси, Фицанакис е работил с активисти, борещи се емисията да бъде излъчвана в Нашвил, столицата на щата. Той си спомня: *Пуснахме петиция, която събра между 3000 и 4000 подписа. Тогава радиостанцията, към която се бяхме обърнали, ни отговори, че макар бройката да е значителна, тя е без значение. Според тях емисията бе прекалено „пристрастна“ за областта, и толкова*.

За да се разберат този вид обвинения, трябва да се вземе предвид феноменът на централизацията, преминал през американските медии от двайсет години насам. Трябва също да се помисли за колосалните суми, които няколкото конгломерата, държащи почти изцяло сектора, дават за лобиране сред депутатите. Защото въпреки своята доминираща позиция те искат да постигнат още повече и се опитват да убеждават висшите правителствени служители да внасят още промени в законодателството в тяхна полза. Както подчертава Ерик Клинънбърг, професор по социология в Нюйоркския университет, този феномен започна да се развива през

90-те години благодарение на законите, гласувани по време на президентството на Бил Клинтън (1993-2001). По онова време *правителството не „дерегулира“ пазара, а по-скоро го „пререгулира“, за да даде възможност на частните дружества да купуват все повече телевизионни канали, вестници и радиостанции* (4). Например Законът от 1996 г. имаше особено тежки последици за разнообразието на радиостанции. Според него едно дружество може да притежава до осем радиостанции в дадено населено място (5).

Независимо че са отговорни за уеднаквяването на редакторските позиции и намаляването на броя на работещите в редакциите, информационните олигополи имат интерес да запазят илюзия за неутралност в своите програмни схеми. А обвиненията в „пристрастност“ към независимите медии са добър начин за постигане на това. Макчесни смята, че това обвинение е *типична пропаяна*: *„Демокрация днес“ се стреми да се съобразява с фактите също толкова, ако не и още по-стриктно от медиите, принадлежащи на частни интереси. Само че в тази страна политическата журналистика е изгубила всякаква критично чувство към доминиращите интереси. Докато „Демокрация днес“ преценява всички, които са на власт, с еднакво недоверие, независимо дали са републиканци или демократи*.

Широко използване на Интернет

УСПЕХЪТ на емисията до голяма степен се дължи на липсата на почтителна информационна политика. Според Гудман големите медии *винаги се обърчат към едни и същи т. нар. експерти, които са специалисти по всичко и по нищо. Едно от основните правила на журналистиката обаче е да се проявява интерес към хората, които понасят последиците от политическите избори, наложени на страната* (6). Системното нарушаване на това правило, изглежда, е създадо впечатляваща жажда за промени.

„Демокрация днес“, която разполага с много по-малко средства, отколкото конкурентите й, не може нито да финансира мащабни проучвания, нито да се надява да получава сведения от много високопоставени източници. Водещите новини в държавното радио получават около пет пъти по-високо възнаграждение от Гудман, а водещите в частните телевизионни канали печелят сто пъти повече от нея. През 2005 г. Гудман

получава 59 000 долара годишно, колегите й от NPR – 300 000 долара, а водещите от големите частни медии (NBC, CNN и т.н.) – от 4 до 15 милиона долара. Повечето журналисти от 25-членния постоянен екип са хора с опит. Всекидневната работа по подготвянето на качествена новинарска емисия обаче не им дава възможност да водят проучвания по места. Така силата на предаването е по-скоро в избора на гости и анализа на актуалните събития, който отразява една по-различна йерархия от тази в големите медии. Неговите продуценти се базират на достъпни за всички източници, по-специално на Интернет. Масата от достъпна информация им позволява да подбират сюжети и подходи, каквито не се откриват в големите медии, но също така прави още по-решаваща тяхната редакторска работа.

Най-малко осем хиляди доброволци

Начинът на функциониране на „Демокрация днес“ зависи основно от доброволческата дейност и даренията от слушатели. Без тази подкрепа предаването не би могло да покрива цялата територия. Преминването към видео стана възможно благодарение на работата на специализирани техници активисти; транскрипциите на програмите, достъпни в Интернет, се правят от доброволци от цял свят. Общо редакцията може да се обърне към осем хиляди души, от които 1700 в Ню Йорк. Те са декларирани, че са готови да работят няколко часа или един ден, най-често в изпълнение на административни задачи.

Някои организират сказките, които водещата журналистка Ейми Гудман изнася из цялата страна. В подкрепа на емисията те също така могат да раздават брошури и стикери, които свалят от Интернет сайта на „Демокрация днес“. Група активисти от Западното крайбрежие е събрала достатъчно средства, за да наеме рекламно пано, на което може да се прочете: *Частните медии сгрехиха за Ирак. Подкрепете медията, която вижда истината*.

В Япония доброволци създадоха свой сайт, на който има преводи на основните теми от предаването (1). Във Финикс (Аризона) и Бъфало (щат Ню Йорк) след отказа на местните държавни радиостанции да излъчват „Демокрация днес“ слушателите събраха средства, с които закупиха ефирно време от частна радиостанция... Един жител на Балтимор (Мериленд) всеки ден записва видеоверсията на предаването, излъчвана по спътника, след което отива с велосипеда си до местната телевизионна станция, за да остави там видеокасетата; в Масачузетс, където държавната радиостанция отказва да излъчва програмата, една 80-годишна жена е поставила в градината си незаконен радиопредавател. *Винаги ще има доброволци да ни помагат - подчертава Карен Ранучи, главна директорка на „Демокрация днес“ - Днес бихме могли да правим предаването и без тяхната подкрепа, но никога нямаше да стигнем дотук без тях*.

(1) <http://democracynow.jp> (на японски език)

(1) Вж. Serge Halimi, “Le petit peuple de George W. Bush” (Обикновенният народ на Джордж У. Буш), *Le Monde diplomatique*, octobre 2004.

(2) Вж. Barbara Epstein, “KPFA, la radio californienne qui résiste” (KPFA, калифорнийското радио, което се съпротивлява), *Le Monde diplomatique*, octobre 1999.

(3) Вж. <http://www.democracynow.org/article.pl?sid=07/04/25/1414222>

(4) Вж. Eric Klinenberg, *Fighting for Air: The Battle to Control America's Media* (Борба за въздух: бумката за контролиране на медиите в Америка), Metropolitan Books, New York, 2007 (*Le Monde diplomatique* публикува изборни страници от нея в броя си от януари 2007 г.). Вж. от същия автор “Dix maîtres pour les médias américains” (Децем господари на американските медии), *Le Monde diplomatique*, avril 2003.

(5) Федералната комисия за комуникации (ФКК), регулационната инстанция на американските медии, непрекъснато насърчава подобни концентрации. През 2003 г. обаче силната обществена мобилизация я принуди да забави темпото. Тази реакция може би подтикна ФКК да обяви, че ще даде спотници FM честоти на асоциации с нестопанска цел, по-специално в селските области, за да насърчи разпространяването на „нетърговски и образователни програми“. Много от тези честоти обаче вероятно ще бъдат дадени на религиозни организации.

(6) Цитирано от Lizzy Ratner, “Amy Goodman’s Empire” (Империята на Ейми Гудман), *The Nation*, New York, 6 mai 2005.

НА НАДПРЕВАРАТА ЗА БЕЛИЯ ДОМ

своя глас на левицата в САЩ

БУАСТРАД **ТВН**
VIENNA INSURANCE GROUP

Първите 10-15 минути от новинарското радиопредаване, които обобщават новините за деня, са високо ценени в САЩ и в Латинска Америка, а се подготвят само от един човек, оборудван с преносим компютър. „Демокрация днес“ е абонирана за пресагенциите, но се ползва и от ресурсите на десетки Интернет сайтове: новинарски, неправителствени организации, блогове, повечето от които англоезични. От петнайсетината теми, обобщени в началото на емисията, три или четири не са споменавани от нито една голяма медия. А новините, които са разглеждани другаде, тук обикновено се анализират под коренно различен ъгъл.

Така в деня на кончината на Джералд Форд (26 декември 2006 г.) американската преса превърна бившия президент републиканец (август 1974 - януари 1977 г.) в герой, който след скандала „Уогъргейт“ и оставката на Ричард Никсън съумява да помири нацията със самата нея. „Демокрация днес“ не се поколеба да припомни, че този набежден герой (и неговият държавен секретар Хенри Кисинджър) са изиграли решаваща роля за изстреблението в Източен Тимор: през 1975 г. именно Форд разреши на индонезийския диктатор генерал Сухарто да нападне тази част от острова.

По време на разговорите в студиото, които следват обявяването на заглавията и допълват едновременното предаване, водещите спестяват на слушателите баналните шегички на частните медии, които се чудят какъв номер да измислят, за да направят по-забавни новините. Те оставят гостите си да говорят, без да ги прекъсват. В предаването се разговаря с разследващи журналисти, обикновени граждани, интелектуалци, депутати, активисти, ангажирани творци, представители на НПО. Дори когато това са известни личности, повечето от изказващите се в „Демокрация днес“ не са често канени от големите медии. Така в емисията са участвали Ноам Чомски, Наоми Клайн, Робърт Фиск, Арундати Рой, Едуард Саид (починал през 2003 г.), както и Ралф Надер, Ево Моралес и Уго Чавес.

Както става ясно от самия списък на тези имена, емисията се стреми да насърчи изразяването на една прогресивна чувствителност, която в голяма степен отсъства в радиопредаванията. „Демокрация днес“ обаче не се стреми да се превърне в резонанс на американската левица. Представителите на властта или на големите компании обикновено отказват отплатени им покани, но бившият (републикански) президент на Федералния резерв Алън Грийнспан прие да води дебат с

С щата Айова стартира шоуто на първичните избори в САЩ, на което се избират кандидатите на двете партии

алтерглобалистката Наоми Клайн, авторка на *Без лого* (7).

През ноември 2000 г. в деня на президентските избори президентът Клинтън позвъни в емисията, за да се самопокани с надеждата да убеди слушателите да гласуват за Албърт Гор, тогавашния му вицепрезидент. Ейми Гудман обаче не го остави да монополизира емисията: *Вие се обажда в радиостанциите, за да убеждавате хората да гласуват. Какво обаче имате да кажете на онези, които смятат, че и двете партии са купени от частни интереси и затова е безсмислено да си дават труда да го правят?* Последва несвързана дискусия, засегнала както санкциите срещу Ирак, така и подкрепата на някоя демократи (измежду които Клинтън и Гор) за смъртното наказание. Вбесеният президент на САЩ обвини Гудман, че задава *враждебни и агресивни* въпроси. - *Грешите, въпросите ми изразяват критично чувство* - отвърна тя.

На другия ден пресслужбата на Белия дом се оплака, че Гудман не е спазила *правилата* за разговор. *Кои правила?* - запита тя. Обаждането на президента не бе предвидено, а следователно, нямаше никакво пред-

варително установено правило. Гудман бе укорена обаче, че е изместила дебата от първоначалната му тема (да бъдат убедени хората да гласуват) с риск да ангажира прекалено дълго своя събеседник. *Президентът Клинтън е най-могъщият човек на планетата и може да затвори телефона, когато той пожелае* - отвърна тя тогава, преди да формулира своята собствена поука от този инцидент: *Нямам преференциално отношение към могъщите. Те са служители на народа* (8).

„Демокрация днес“ отрича обичайното поведение на американските медии в предизборния период. Предизборните шабове знаят, че могат да разчитат на тях, за да могат тактическите им решения да получат своя несъразмерен отзвук. Така в рамките на настоящата битка за издигане на официален кандидат на демократическата партия, когато Хилари Клинтън се оказа в неблагоприятна позиция според проучванията, нейните съветници решиха да ѝ придадат едно по-„агресивно“ излъчване. Медите веднага се възползваха от тази промяна в поведението и г-жа Клинтън получи множество възможности да изрази новата си личност. Изборът на *Демокрация днес* обаче бе друг: да не отразява това „събитие“.

По време на президентската кампания през 2004 г. „Демокрация днес“ информираше своите слушатели за резултатите от проучванията и новините за деня, но отдаваше по-голямо внимание на по-мащабните залози. Вместо да остави двамата фаворити (Джордж У. Буш и Джон Ф. Кери) да монополизират ефира, емисията изтъкна маргинализирането на „по-дребните кандидати“, както и опасността от лишаване на милиони граждани от техните демократични права (отдалечени избирателни бюра, правни спорове, изгубване на гражданските права).

След атентатите от 11 септември повечето от медиите се отнесоха благоприятно към тенденцията за война с Ирак. Когато във в. *Вашингтон Пост* от 21 октомври 2001 г. журналистът Джеф Стайн предположи, подобно на редица други, че *Саддам, приятелчето на Бин Ладен* стои в основата на атентатите с антракс срещу журналисти и политици, в момент, в който полицейското разследване бе поело в съвсем друга посока, „Демокрация днес“ предуп-

реди: *Администрацията на Буш и медиите непрекъснато се опитват да припишат на Ирак атентатите от 11 септември или атаките с антракс.*

Също така „Демокрация днес“ бе единственото радиопредаване, запознало слушателите си с информацията от британската преса, според която американското правителство подслушва телефоните на редица членове на Съвета за сигурност на ООН. То също така бе единственото, което постоянно информираше за различните форми на протест срещу американските военни ангажименти, като например за това, че офисът на Хилари Клинтън бе окупиран, след като тя гласува в подкрепа на войната. В атмосфера на екзалтиран „патриотизъм“ коя друга медия би могла да разпространи информация като тази: *Арестуван е човек в търговски център за това, че е носел тениска с надпис: „Дайте шанс на мира“.* *Повече от 150 души изразиха своя протест, като отидоха на мястото, облечени в същите тениски.*

Отказът за присъединяване към официалната линия и използването на разнообразни информационни източници позволи на „Демокрация днес“ да предложи на своите слушатели един по-верен образ на онова, което се готви в Ирак и в тяхната страна. Можем сами да си дадем сметка за това: според Организацията за критика на медиите - FAIR (Честност и точност в новините) през първите три седмици на войната (март-април 2003 г.) шестте основни телевизионни емисии не са интервюирали нито един критик на инвазията, така че той да има достатъчно време да изрази позицията си (9). „Демокрация днес“ разговаря с трийсет такива.

Тези усилия понякога са постигали значими резултати. През март 2004 г., когато държавният преврат в Хаити, общо взето, бе приет като народно въстание срещу един корумпиран диктатор, емисията на Гудман излъчи извънредно интервю с президента в изгнание Жан-Бертран Аристид. Тогава последният разкри, че американската армия го е принудила под заплахата на оръ-

жието да подаде оставка, а после го е отвлякла. Тази сензационна новина принуди и другите медии да преразгледат събитието и да задават нови въпроси. Ейми Гудман казва с ирония: *Ние заразихме медиите!*

Последваха и други „заразявания“. През февруари 2007 г. „Демокрация днес“ разговаря с Грег Паласт, журналист от Би Би Си, за „грабителските фондове“, които източват средствата на развиващите се страни (10). Паласт обясни, че Белият дом е разрешил държавни кредити, предназначени за облекчаване на дълга на бедните държави, да се използват за изплащане на дългове на частни дружества към редица страни от Юга. Скоро след това двама парламентаристи поискаха в дневния ред на срещата на върха на Г-8 да бъде включено обсъждане на „грабителските фондове“. *Преди да се запознаят с проучването на „Демокрация днес“, радиопредаване, редовно следено от множество членове на Конгреса, последните не знаеха, че парите се отклоняват по този начин* - подчертава Паласт.

Като се има предвид неговата разнородна разпространителска мрежа, реалната публична на предаването и политическата ориентация на неговите слушатели трудно могат да бъдат определени. Очевидно най-вероятно измежду тях са с прогресивен уклон, но, както подчертава Макчесни, *това все пак не е американската левица от типа на бохемската буржоазия от Сан Франциско или Бостън. Слушателите принадлежат към всички слоеве на обществото*. Популарността на „Демокрация днес“ в една така отявлено републиканска област като Североизточен Тенеси вероятно се дължи на това, че множество американци, подкрепящи десницата или левицата, все по-трудно понасят завладяването на комуникацията от големите предприятия и от правителството. *Частните медии оставят празно пространство, което ние заемаме* - смята Гудман. Дори и сред републиканците немалко бяха ужасно разочаровани от лъжите на Белия дом, скандалите, военните поражения и неконтролираните разходи. Пресата също е засегната от този спад на доверието.

Многообещаваща област...

СПОРЕД Фицанакис редица републиканци са се присъединили към ДДТС, за да реагират на намаляването на личните свободи и на свободата на словото, често засягана в предаването тема. Някои избиратели консерватори също подкрепиха асоциацията. Независимо че не споделят редица идеи, отстоявани от „Демокрация днес“, те заявяват, че са *действително вбесени от сегашното правителство*. И откриват в радиопредаването *една разумна и честна гледна точка като цяло за онова, което става в страната*.

Според Гудман американските медии преувеличават различията между левица и десница. *Двата лагера имат доста сходни грижи* - обяснява тя. - *И консерваторите, и прогресистите са обезпокоени от посегателствата срещу частния живот и нарастващата власт на големите компании. Семействата на войници са ужасени от цената, заплатена от техните синове и дъщерии, докато децата на силните на деня са опасени от войната*. От своя страна Фицанакис смята, че в една област, където хората не използват много Интернет като източник на информация, *в наше лице те намират предаване, говорещо за онова, което действително ги вълнува*.

В тази област ДДТС разчита на слушателите, за да се опита да мобилизира лагера на прогресистите. Фицанакис знае как става това: *Първо се опитваме да наберем симпатизанти сред слушателите. Тук близо един милион семейства могат да хвацат предаването, измежду които немалко живеят*

много изолирани в планините или в труднодостъпни места. Защо да не се използва предаването, за да започнем да ги обединяваме? За шест месеца от съществуването си ДДТС събра 150 доброволци и организира осем антивоенни демонстрации в деня на четвъртата годишнина от военната намеса в Ирак. За установяване на контакт с най-активната фракция от профсъюза на миньорите бе организирана манифестация пред завод, произвеждащ муниции с обединен уран. Тази проява протече при не особено голям успех. *Към нас се присъединиха профсъюзни дейци* - обяснява Фицанакис, - *но нашите собствени активисти не се чувстваха сигурни пред полицията. Аз обаче оставам оптимист, тази област е много обещаваща...*

(7) Вж. Naomi Klein, *No Logo. La tyrannie des marques* (Без лого. Тиранията на маркуме), J'ai lu, Paris, 2007.

(8) Разговор с Anthony Violanti, *Buffalo News* (Etat de New York), 9 mai 2004.

(9) Вж. Fairness and Accuracy in Reporting (FAIR), „Amplifying Officials, Squelching Dissent“ (Гръмкост за официоза, заглушаване на несъгласието) (www.fair.org/index.php?page=1145). Ако се включи „звукът“ само от няколко секунди, то 71% от анкетираниите в радиопредаването американци са за войната, а 3% - против.

(10) Вж. Игнасио Рамоне, „Ненацитност“, *Монд дипломатик*, ноември 2007 г.

LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Весела Генова

Споразумения за излъчване

АКТИВИСТКОТО РАДИОПРЕДАВАНЕ „Демокрация днес“ се излъчва от две категории радиостанции с идеална цел: асоциативните радиостанции и тези, членувачи в мрежата Национално държавно радио (NPR), частично субсидирана от държавата. Асоциативните радиостанции излъчват програми, насочени към местните новини. Те се водят основно от доброволци и зависят почти изцяло от даренията на слушателите или на местните компании. Радиостанциите към NPR, които излъчват основно програмите, произведени от тази мрежа, използват мощни предаватели и разполагат с много по-големи бюджети. NPR се финансира от фирми и от държавата, а членувачите в нея радиостанции трябва да прибягват и към подкрепата на слушателите.

Успоредно с членството си в мрежата NPR „Демокрация днес“ е сключила споразумения с телевизионната мрежа „Държавна разпространителска служба“ (PBS). NPR и PBS плащат, за да имат право да разпространяват предаването, което обаче не получава никаква помощ от фирми или от държавата. Американските сателитни разпространители трябва да запазват няколко честоти за радиостанции от признат обществен интерес, което дава възможност на мрежите „Свободно слово“ и „Линк“ да излъчват „Демокрация днес“.

В Европа „Демокрация днес“ присъства в сателитната мрежа World Radio Network (Световна радиомрежа), в рамките на програмата „Английски за Европа“ в 16 ч. (1). В Интернет тя е на адрес www.democracynow.org

(1) <http://www.wrn.org/listeners/schedules/schedule.php?ScheduleID=1>

Кога Конгресът на САЩ ще прекрати войната в Ирак

Американските разузнавателни служби обявиха, че „са почти сигурни“, че Иран е прекратил програмата си за ядрено въоръжаване още през 2003 година. Това разкритие обръква военните планове на Белия дом. От избирането му преди една година Конгресът, в който демократите имат мнозинство, не е направил нищо въпреки поетите ангажменти войната в Ирак да бъде спряна. Възможно ли е сега Конгресът да възпре американски президент, чиято военна власт изглежда безгранична?

Райън Хендриксън*

НЯКОИ НАБЛЮДАТЕЛИ мислеха, че парламентарните избори в САЩ през ноември 2006 г. отпразниха ясно послание: като гласуваха срещу републиканците (които загубиха над 5% от гласовете и около 30 места в Камарата на представителите), преобладаващата част от американците засвидетелстваха желанието си за промяна във външната политика на страната. И по-конкретно страната да се измъкне от иракското тресавище. Резултатът от това беше избирането на ново демократическо мнозинство в Сената и в Камарата на представителите.

Ала след като мина повече от година и сто и шейсет хиляди американски войници са разположени в Ирак, се оказва, че конгресмените демократи не са променили нищо в обвързаното на страната си. Всъщност те едва бяха спечелили мнозинството и в двете камари на Конгреса, когато президентът Джордж Уокър Буш вече решаваше да увеличи броя на американските войски в Ирак с още двайсет и една хиляди и петстотин войници. Военната политика на Буш и потвърждаването на неговите изключителни права в тази област са доказателство за властта, с която разполага ръководителят на американската администрация (и главнокомандващ въоръжените сили по време на война). Това подсказва колко голямо е предизвикателството за Конгреса, когато възнамерява да промени стратегията на Белия дом по този конкретен въпрос.

Чисто формално допитване

НЕЗАВИСИМО ЧЕ функцията главнокомандващ е поверена на президента, Конгресът притежава значителни военни пълномощия, както сочат историческите анализи на дебатите, водени по време на ратифицирането на Конституцията. Ако Конгресът реши да ги използва, той разполага с различни средства да възпира действията на президента по време на война. Най-важното сред тях е правото да контролира и в краен случай да прекратява финансирането на военни операции (2).

През първия век и половина съществуване на американската република Конгресът е успявал да защити своите конституционни права по въпроса за войната от апетитите на президента (3). Но след Втората световна война и началото на Студената война американските конгресмени не се решават да използват тези средства за контрол. Когато Конгресът разкрива, че министърът на отбраната при президента Ричард Никсън (1969-1974) тайно е разпоредил бомбардировки над Камбоджа по време на войната във Виетнам, той не бърза да наложи на главнокомандващия стриктни ограничения, които да не позволят подобни действия да се повторят (4).

През 1973 г., пренебрегвайки ветото на президента Никсън, Конгресът гласува Закона за военните пълномощия (War Powers Act), който задължава президента да се допитва до Конгреса преди и по време на

От Втората световна война насам до президентството на Бил Клинтън всеки път, когато е бил поставян въпросът за американските конституционни пълномощия по въпросите на войната, Конгресът е отстъпвал пред „главнокомандващия“. Всички или почти всички президенти са потвърждавали властта си. Само през 1973-1975 г. в специфичната обстановка, в която се намираше Белият дом, отслабен от скандала „Уотъргейт“, от пацифистките движения и от катастрофалните резултати от вьетнамската война в Индокитай, Конгресът можа да наложи прекратяване на конфликта, като отказа да финансира продължаването на военните операции. Това право позволява по-добре да се прецени пред какви трудности се изправят някои конгресмени, когато се опитват да сложат юзди на главнокомандващия.

При създаването й Конституцията предвиждаше да установи система на контрол и равновесие между трите клона на националното управление на Съединените щати, включвайки съдебния. Що се отнася до войната и до използването на военна сила в чужбина, авторите на Конституцията са били ясни: никой президент не може да ангажира въоръжените сили без изричната подкрепа на Конгреса с изключение на хипотезата, че Съединените щати трябва да отблъснат внезапно нападение. Конгресът е този, на когото се пада отговорността да обявява война, да набира и да поддържа армии, да създава и да поддържа военен флот и да се грижи за всеобщата отбрана, наред с другите военни прерогативи (1).

военни операции (5). Този закон уточнява също, че операциите в чужбина не могат да продължават повече от шейсет дни без одобрението на Конгреса. Ала такава разпоредба, предназначена да обуздае действието на Белия дом, се оказва неефективна. Президентите я тълкуват както им излезе и вместо да се допитват до Конгреса, те обикновено се задоволяват да информират неколцина авторитетни конгресмени, малко преди да предприемат военна операция.

Президентът Джордж Х. У. Буш (1989-1993) например съобщава на Конгреса решението си да нахлуе в Панама през 1989 г. само пет часа преди началото на сраженията. През 1986 г. президентът Роналд Рейгън (1981-1989) разкрива пред малка група конгресмени с влияние намерението си да бомбардира Либия три часа преди началото на бомбардировките. При американското нашествие на остров Гренада през 1983 г. не се прави никаква истинско допитване. В същото време, когато през 1980 г. президентът демократ Джеймс Картър (1977-1981) предприе операцията за освобождаване на задържаните в Иран американски заложници – в която се наложи да участват специални части и която завърши с тежък провал, – той пренебрегна мненията на членове на собствената си партия, както и не обърна внимание на мненията на Конгреса (където неговите приятели демократи имаха мнозинство) (6).

Така Законът за военните пълномощия е почти системно нарушаван от главнокомандващия, бил той републиканец или демократ, а Конгресът се показва предразположен да толерира продължаването на военните операции, след като веднъж са били започнати (7). Силата на влиянието на администрацията расте и Конгресът все повече отстъпва от своите конс-

титионни прерогативи по военните въпроси, колкото повече избледнява споменът от злоупотребите с власт в случая Уотъргейт (8). Осемте години, които предшестваха сегашната администрация на Буш, се характеризираха със същото положение.

При президента Клинтън (1993-2001) високостепените функционери в Белия дом продължиха да подкрепят тезата, че главнокомандващият е упълномощен да използва сила без предварителното съгласие на Конгреса. Този начин на действие стана рутинен, независимо дали се отнасяше за бомбардировки над Ирак, за каквито президентът често даваше заповеди, за решението му да разположи десет хиляди американски войници в Хаити през 1994 г. или за обстрелването с ракети на предполагаеми скривалища на Осам бин Ладен през 1998 г. (9).

Ала два случая на военна интервенция заслужават да бъдат припомнени специално: Босна през 1995 г. и Косово през 1999 г. Когато Съединените щати използваха сила в Босна, Съветът за сигурност на Обединените нации и Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО) изрично одобриха това решение. Американски военни извършиха повечето от около три хиляди и петстотин натовски бомбардировки срещу босненско-сръбските сили. За да оправдае това действие пред американските конгресмени, президентът Клинтън заяви, че неговите пълномощия на главнокомандващ му дават право за такива бомбардировки, без да е нужно законодателно одобрение (10). Тогава при мнозинство на републиканците Конгресът не се произнесе за конституционността на това решение, с намерението да прецени политическите последици от него. По-късно, когато администрацията на Клинтън изпрати на мисия хиляди американски войници в редовете на силите на НАТО за поддръжане на мира в Босна, американските конгресмени се произнесоха в полза на подкрепа за войските, но не и за политиката (11). Всъщност те се стремяха да избегнат конституционалната отговорност за мисията, като в същото време направиха символичен демонстрация на своя патриотизъм и на подкрепата си за войските.

Същата двойственост (или същата двойна игра) прояви и Белият дом. Преди въздушните бомбардировки на НАТО над Сърбия (март-май 1999 г.). Клинтън пожела американската интервенция да получи подкрепата на Конгреса. В същото време той си бе подигрурил правото да действа в краен случай независимо от неговата воля. По такъв начин президентът изпреварваше евентуални укори, без да създава прецедент, който би могъл да оспори военните пълномощия на ръководителя на администрацията (12). При подобен случай Камарата на представителите ще предпочете да не взема отношение, като се задоволи да остави свободна на действие на президента. След като бомбардировките започнаха, конгресменът републиканец от Калифорния (и бивш професор по право) Томас Кембъл, отстояващ независими позиции в собствената си партия, направи опит да подложи на изпитание военните пълномощия

на Конгреса, като поиска при първо гласуване изтеглянето на всички американски войски от зоната на конфликта. После при второ гласуване поиска Конгресът да обяви война на Сърбия. По такъв начин Кембъл се надяваше да разстрои чрез съдилищата (и в краен случай чрез Върховния съд) синхрона между политиката на президента Клинтън по отношение на Югославия и на Конституцията. Лишен от подкрепа в своята партия, но и сред демократите, той можа само да стане свидетел на последователния провал на двете му предложения за закон. Конгресмените демократи от своя страна направиха предложение да бъде подкрепено военното участие на Съединените щати. То не събра

ФАКТИЧЕСКИ в последно време почти всеки път, когато президент изпрати войски в чужбина, Конгресът отказва да упражни пълномощията си. Обикновено той се задоволява да изрази символични протести или да гласува резолюции, които критикуват държавния глава, но не го ограничават. Такъв е случаят и сега. Конгресът няма навика да отказва да гласува военни кредити, искани от Белия дом, опасявайки се, че може да бъде обвинен, че не отпуска на войските средствата, от които те имат нужда. На 17 декември Камарата на представителите се престори, че се противопоставя, но на другия ден преклони глава.

- (1) Конституция на Съединените щати, член 1, раздел VIII. Вж. James Madison, *Notes of Debates in the Federal Convention of 1787* (1966, réédition W. W. Norton, New York, 1987).
- (2) Charles A. Lofgren, „War-making under the Constitution: The original understanding“ (Вогне на война според Конституцията: първоначално схващане), *Yale Law Journal*, n° 81, New Haven (Connecticut), 1972, p. 672-702.
- (3) Francis D. Wormuth et Edwin B. Firmage, *To Chain The Dog of War: The War Powers of Congress in History and Law* (Да приковем с вериги кучето на войната: Военните пълномощия на Конгреса в историята и закона), 2e édition, University of Illinois Press, Urbana, 1989.
- (4) John Hart Ely, *War and Responsibility: Constitutional Lessons of Vietnam and Its Aftermath* (Война и отговорност: конституционни уроци от Виетнам и последиците от тях), Princeton University Press, 1993.
- (5) Конгресът може да провали президентско вето, като постигне мнозинство от две трети във всяка една от камарите.
- (6) Robert A. Katzman, *War powers: Toward a new accommodation* (Военни пълномощия: към ново приспособяване), in Thomas E. Mann (отговорен редактор), *A Question of Balance: The President, the Congress, and Foreign Policy* (Въпроси за баланс: президентът, Конгресът и Федералната полиция), Brookings Institution, Washington, DC, 1990.
- (7) В случая с войната в Персийския залив (1991 г.) Конгресът в замяна одобри започването на военни операции, като много демократи подкрепиха президента Джордж Х. У. Буш.
- (8) Във връзка с това мнение

достатъчно републикански гласове, за да бъде прието (13).

В крайна сметка Конгресът, в който мнозинство имаха републиканците, не оспори конституционността на действията на президента демократ, но и не му даде подкрепата си... Много конгресмени демократи, сред които председателят на тяхната група Ричард Гелхард, заявиха, че намират за неуместно Конгресът да се произнася относно конституционността на бомбардировките, въпреки че в същото време боевете продължаваха.

Тази схема на Конгрес, който свидетелства за опартизанен дух, но в крайна сметка дава подкрепа на президента, характеризира взаимодействието между администрацията и законодателите по въпроса за военните пълномощия. Тя позволява по-добре да се разбере сегашният случай с Ирак. Защото същият този опартизанен дух се проявява и днес, ала сега републиканците претендират, че Конгресът (с демократическо мнозинство) няма конституционно право да се противопоставя на волята на главнокомандващия, независимо какво прокламира Конституцията. В същото време много конгресмени демократи също се противопоставиха на сенатора Едуард Кенеди, изтъкнат член на тяхната партия, когато поиска да бъде подложено на парламентарен вот последното увеличаване на американските войски в Ирак. Много лидери демократи оспориха конституционността на такова предложение, което удовлетвори Белия дом (15).

Развързани ръце за Иран

В случая с Иран много конгресмени обвиниха президента Буш, че заплахите, които често отправя, не оставят никакво пространство за маневриране. Въпреки това миналата пролет демократическото мнозинство в Камарата на представителите не можа да прокара резолюция, която щеше да принуди президента да поиска одобрението на Конгреса преди да пристъпи към използване на сила срещу Техеран. По този повод госпожа Шели Бъркли, конгресменка демократка от щата Невада отбеляза: *Сега не е моментът да си завързвате ръцете. Ако не вземем много твърда позиция срещу Иран, като запалим тази страна с военни действия, Иран ще остане с чувството, че сме несериозни.*

за повече подробности вж. Arthur M. Schlesinger Jr., *La Présidence Impériale* (Имперското президентство), Presses universitaires de France, Paris, 1976.

(9) Вж. *The Clinton Wars: The Constitution, Congress, and War Powers* (Войните на Клинтън: Конституцията, Конгресът и военните пълномощия), Vanderbilt University Press, Nashville (Tennessee), 2002.

(10) William Clinton, «Letter to congressional leaders reporting on the deployment of United States aircraft to Bosnia-Herzegovina» (Писмо до лидерите на Конгреса относно разполагането на американски самолет в Босна и Херцеговина), *Public Papers of the Presidents*, Washington, DC, 1er septembre 1995, p. 1279-1280

(11) *Архив на Конгреса*, Washington, DC, 13 décembre 1995.

(12) William Clinton, „Писмо до лидерите на Конгреса относно въздушни удари по сръбски цели във Федерална Република Югославия (Сърбия и Черна гора)“, *Public Papers of the Presidents*, 26 mars 1999, p. 459-460.

(13) *Войните на Клинтън*, цит. същ., с. 130-133.

(14) John Sawyer, *Congress faces the unpleasant task of going on record about war in the Balkans* (Конгресът пред неприятната задача да пристъпи към публични разяснения за войната на Балканите), *St. Louis Post-Dispatch*, 25 avril 1999.

(15) Jon Ward, *Kennedy proposal uncovers party rift: Leave Iraq now vs. slow retreat* (Предложенията на Кенеди разкриват разцепление в партията: незабавно изтегляне от Ирак срещу бавно изтегляне), *The Washington Times*, 10 janvier 2007.

*Професор по политически науки в Университета Източен Илинойс, сред авторските му произведения е книгата *The Clinton Wars: The Constitution, Congress, and War Powers*, (Войните на Клинтън: Конституцията, Конгресът и военните пълномощия) Vanderbilt University Press, Nashville (Tennessee), 2002.

ПЪРВО ИЗБОРНО ПОРАЖЕНИЕ ЗА ПРЕЗИДЕНТА УГО ЧАВЕС

БУАСТРАД ТВИН

VIENNA INSURANCE GROUP

Предупредителен сигнал във Венецуела

Демонизирането на президента Уго Чавес от националните и международните медии за сетен път не можа да засенчи фактите. Представен като суров диктатор, той прие по демократичен начин „Не“-то на опозицията (50,70% от гласовете) по време на референдума за частична реформа на Конституцията, състоял се на 2 декември 2007 година. Тази спънка в никакъв случай не бележи края на боливарската революция, но задължава нейните привърженици да се замислят.

ГРЕГЪРИ УИЛПЪРТ*

В ЕДНАГА след като бе преизбран през декември 2006 г., президентът на Венецуела Уго Чавес обяви, че е нужно Конституцията да бъде преработена в съответствие с изискванията на прехода към „социализма на XXI век“ – неговия голям проект. Най-после обявеното на 15 август 2007 г. след дълги обсъждания при закрити врата и след многобройни отлагания предложение за реформа, което първоначално въвеждаше промяна на трийсет и един членове, породило у венецуелското общество съмнение и обръкване, от което изключено правеха само безрезервно преданите на Чавес среди. Скептицизмът се засили още повече, когато Националното събрание, призовано да коригира и одобри предложенията на президента, си позволи свръх надаване, като прибави още трийсет и шест промени.

Накрая подготвяните поправки предвиждаха изменение на шейсет и девет от триста и петдесетте чле-

нове на Конституцията и обхващаха четири главни теми: укрепването на пряката демокрация; социалната интеграция; подкрепата за форми на икономическо развитие, които не са неолитерални; засилване на властта на централното правителство.

Предписанията, отнасящи се за пряката демокрация и за социално равенство, не срещнаха никаква съпротива от страна на общественото мнение. По-важните от тях са: разширяване на властта на новосъздадените общински съвети (1); намаляване на възрастта, даваща право да се гласува от 18 на 16 години; забрана на всякаква дискриминация, основаваща се на сексуална ориентация или на здравословно състояние; въвеждане на равнопоставеност за държавните служители; създаване на осигурителен фонд за трудещите се със свободни професии и за неформалния сектор на икономиката; безплатно висше образование и дори „признаване“ на венецуелците от африкански произход.

Недостатъците на кампанията

ПОЛЕМИКА предизвикаха реформите в икономиката и в президентските пълномощия както поради реалното им съдържание, така и поради съдържанието, което им придаде опозицията. Предвиждаше се по-конкретно да се премахне автономията на Централната банка, забрана да се приватизира петролната индустрия и да се даде гласък на аграрната реформа. Освен това имаше предписания за нови социални права, предвиждащи съкращаване на работната седмица от четиридесет и четири на трийсет и шест часа и поощряване на достъпа до колективната собственост.

Що се отнася до укрепването на централната власт, реформата предлагаше удължаване на мандата на президента от шест на седем години и преразглеждаше въпроса за невъзможността длъжността да се изпълнява повече от два мандата. Освен това новата Конституция би направила по-трудно свикването на референдум по инициатива на гражданите, предвиждайки увеличаване на броя на изискваните подписи и давайки на президента власт да създава специални икономически зони или да прави нови прекроявания на електоралната карта на общинско равнище. Тя би дала и право на президента да повишава в чин офицерите и да утежнява извънредното положение, като суспендира правото на информация.

След единайсет победоносни избори от първото избиране на Чавес през 1998 г. (2), неочакваният неуспех на референдума от 2 декември 2007 г. относно проекта за конституционна реформа (с минимална разлика от 1,3% от гласовете) беше сериозно изпитание за президента.

Още на 3 декември държавният глава и съюзниците му започнаха

да извличат поуки от поражението. Оказа се, че избирателите, гласували за Чавес през 2006 г., не се бяха отдръпнали от него, но в същото време беше направена констатацията, че броят на негласувалите както сред неговите привърженици, така и сред противниците му бе нараснал (3). Оказа се, че да се гласува „за Чавес срещу десницата“ е едно, а да се мобилизират хората да се произнесат за една излишна промяна на Конституцията е друго.

Начинът, по който бе изработена реформата, слабостите на кампанията, и особено на съвсем новата Обединена социалистическа партия на Венецуела (ОСПВ), както и общата атмосфера са сред аргументите, с които се обясняват резултатите от референдума.

В един начален етап разработката на проекта наистина беше започната в тесния кръг на президента и неговите най-близки съветници. Едва по-късно текстът бе подложен на обсъждане в Националното събрание, след като депутатите бяха организирали публични събрания, за да чуят външни мнения. Тези обсъждания, които се състояха прибрзано в период от два месеца и половина, позволиха само повърхностно запознаване с някои от темите.

Кампанията за подкрепа на проекта започна официално едва на 2 ноември, сиреч месец преди референдума, което също беше много кратко време, за да може да бъде информирана обществеността за всички подробности на една толкова обширна и сложна реформа. Като въвеждането на пет различни вида собственост: публична (държавна), социална (народна), колективна (социални групи), частна (индивидуална) и смесена (принадлежаща към публичния, социалния, колективния и частния сектори). Или като неясната структура на властта, разпределена между „властта на народа“, „общинската власт“, „властта на държавата“ и „националната власт“, както и за новите териториални политически единици, заменящи старите, без обаче да ги елиминират. От което в крайна сметка нищо не се разбира.

В същото време опозицията водеше яростна кампания, без да се колебае тенденциозно да изопачава много аспекти на проекта. Тя обяви например, че реформата поставя под съмнение правото на частна собственост и внуши заплахата за обща експроприация. В действителност темата за обичайната частна собственост изобщо не бе засегната: поправките визираща само да се укрепят властта на държавата по въпроса за експроприирането на хранителни стоки по време на кризи с изхранването на населението и да се даде възможност за преразпределяне на едра поземлена собственост в рамките на аграрната реформа.

Някои от пропагандните материали и от речите в лагера на отрицанието стигаха до абсурдни заплахи като: държавата ще отнема децата от техните родители, социализмът ще стане единствената разрешена политическа ориентация. Този метод обаче се оказа много ефикасен...

От момента, в който тезите на опозицията започнаха да се разпространяват сред населението, регистрираните първоначално 60 процента подкрепящи реформата в проучванията на общественото мнение започнаха бързо да се топят. Тогава Чавес пренасочи центъра на кампанията си, като се опита да преобразува референдума в плебисцит за президентската власт. След като се оказа, че е много трудно да се обясни подробно реформата, на него му се стори логично да използва собствената си популярност и от този момент мотото на кампанията му стана: *„Да се гласува с „Да“, означава да се гласува за мен.“*

Изглежда, че Чавес изцяло беше подценил скептицизма в общественото мнение. Съмнението се засили, когато поради различни причини и на първо място поради резервираността към понятието „социализъм“, неговите съюзници в началото, като бившия министър на отбраната Раул Бадуел и бившата съпруга на президента Марисабел Родригес, както и социал-демократическата партия „Можем“, се обявиха против реформата.

Изглежда преди всичко, че от този момент правителството на Чавес започна да се възприема от част от неговите привърженици като неефикасно и че същите видяха в това гласуване възможност да отправят предупреждение към своя президент. Както подчертава докладът на групата за защита на човешките права „Провета“ (4), равностметката от дейността на правителството в социалната сфера – наречена „мисиите“ – силно се влоши през 2006 година във всички сфери: здравеопазване, грамотяване, средно образование, жилища, хранителни помощи, преразпределение на земята, работна заетост, създаване на кооперации и т.н.

И ако преди време най-бедните класи приветстваха впечатляващото увеличаване на кредитите, отпускани

за социални програми през последните четири години (5), днес те са разочаровани и обезсърчени. Разочарованието им идва най-вече от неефективното изпълнение на тези програми, от бюрокрацията и от корупцията на всички нива на управление. Независимо дали беше организирана (от опозицията) или не, неотдавнашната криза със снабдяването с мляко беше обезкуражаваща. През октомври и ноември практически беше невъзможно през повечето време да се намери прясно мляко, много трудно се намираше мляко на прах, липсваха редица други продукти.

Преоценката на всички предпологаеми причини, довели до въздържане в лагера на Чавес, би означавало намек, че при други обстоятелства

избирателите са щели да се мобилизират. Въпросът е дали реформата на Конституцията беше нужна?

Социалната сигурност за трудещите се със свободни професии, намаляването на времето за труд, увеличаването на общинските бюджети, равенството в политиката, безплатното висше образование, всички тези мерки можеха да се предприемат по нормален законодателен път. Проблемите, които наистина се нуждаеха от конституционна промяна, засягаха президентските пълномощия, премахване на ограничаването на мандатите, реструктуриране на общините, ограничаването, прилагани към гражданските инициативи за свикване на референдум, производството в редовете на армията и извънредното положение.

Нов подем?

С ДРУГИ ДУМИ, ако е близо до ума, че някои от привържениците на Чавес повярваха на измамните аргументи на опозицията, много хора просто не споделяха гледната точка на президента. Според тях не е нужно да се увеличават пълномощията на държавния глава, за да се засили революционният процес и да се улесни преходът към социализъм.

Сред някои привърженици на вдъхновявания от Боливар ръководител, провалът на конституционния проект слага спиратка на прехода към „социализъм на XXI век“. Ала други виждат в това шанс. Ако реформата беше приета с незначително мнозинство, почти сигурно опозицията нямаше да приеме резултата и отново щеше да се опита да дестабилизира страната, като прибегне до бурни демонстрации или като се позове на несъществуващи нарушения. Дори сега без никакви доказателства лагерът на отрицанието твърди, че победата му била много по-голяма от обявената от официалните резултати. Не може да се изключва вероятността, че силна кампания за дестабилизиране на другия ден след плаха победа на „Да“-то щеше да нанесе по-голяма вреда за правителството на Чавес, отколкото лекото поражение, което претърпя.

(1) Камо израз на пряката демокрация и на властта на народа общинските съвети позволяват на населението на всяка община да формулира, да преценява и да изпълнява политиката в обществената сфера и да контролира бюджетите.

(2) 1. Президентски избори на 6 декември 1998 г.; 2. Референдум за Учредително събрание на 25 април 1999 г.; 3. Избори за Учредително събрание на 25 юли 1999 г.; 4. Референдум за новата Конституция на 15 декември 1999 г.; 5. „Мега избори“ за всички представители (с изключение на местните избраници) включително и за президент на 30 юли 2000 г.; 6. Местни избори през декември 2000 г.; 7. Провал на референдума за опнемане на пълномощията на президента Чавес на 15 август 2004 г.; 8. Регионални

избори през октомври 2004 г.; 9. Местни избори през август 2005 година; 10. Законодателни избори на 4 декември 2005 г.; 11. Президентски избори на 3 декември 2006 г.

(3) Докато опозицията увеличи своя резултат с 212 000 гласа в сравнение с 2006 г., Чавес губеше 2 800 000; неучастие достига 44,10%.

(4) www.derechos.org/ve/publicaciones/infannual/2006_07/index.html

(5) Социалните разходи от 8,20% от БВП през 1998 г. достигнаха 13,20% през 2005 г. (източник: Министерство на планирането и на развитието, Каракас).

LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Методи Кръстев

*Социолог, главен редактор на сайта Venezuelanalysis.com. Автор на книгата *Changing Venezuela by Taking Power: The Histories and Policies of the Chávez Government* (Променяне на Венецуела чрез Вземане на властта: Политиките на правителството на Чавес), Verso Books, Londres, 2007.

Загуби ли Вашингтон

Защо американското посолство в Каракас отвори редица паралелно действащи консулства в пет венецуелски щата, произвеждащи течни горива? Защо Пентагонът се опитва да отвори отново в парагвайската част на областта Чако военното летище Марискал Естигарибия, намиращо се на десетина минути полет от Боливия? От края на 90-те години Вашингтон е с разклатени позиции в Латинска Америка. Проектът за глобален пазар от Аляска до Огнена земя в рамките на Общомериканската зона за свободна търговия не се осъществява. На места възникнаха умерени или крайни леви управления, създаде се енергиен съюз между

Венецуела, Боливия и Аржентина, основана бе Южната банка, объркваща плановете на Международния валутен фонд и Световната банка, появили се Боливарската алтернатива за двете Америки (Боливия, Куба, Никарагуа и Венецуела) и наченките на “социализма на XXI век” в Каракас, Ла Пас и Кито... Вашингтон се опитва да спре тази еманципация чрез утвърждаване на много договори за свободна търговия, чрез установяване на правото на “демократична намеса” и чрез засилване на военното сътрудничество в името на войната срещу тероризма и наркотрафика, защитаваща... пазарната демокрация.

Президентите на Еквадор, Боливия, Бразилия, Чили и Венецуела - Рафаел Кореа, Ево Моралес, Луис Игнасио Лула да Силва, Мишел Бачелет и Уго Чавес (от ляво на дясно) смятат да изградят икономически мощна Южна Америка, която не е заден двор на САЩ.

ЖАНЕТ АБЕЛ*

ЛАТИНСКА АМЕРИКА е изгубен континент. Думите са на Мойсес Наим, директор на списанието *Форин полиси*. Председателят на “Междоамерикански диалог” Питър Хаким не е толкова краен, но същевременно и не по-малко притеснен, когато си задава въпроса: *На път ли е Вашингтон да загуби Латинска Америка?* (1). През последните десет години САЩ претърпяха много неуспехи в тази част на света. Отхвърлянето на неолибералната политика доведе на власт радикални или умерени леви коалиции с различна степен на самоуправление. Опитът за държавен преврат срещу президента на Венецуела Уго Чавес от април 2002 г. се провали. След това набралото сили индианско движение издигна на власт в Боливия Ево Моралес въпреки натиска на Държавния департамент. Въпреки че лобираха по всякакъв начин, САЩ не можаха да предотвратят и избирането на Даниел Ортега за президент на Никарагуа, нито идването на власт на Рафаел Кореа в Еквадор (2). Трябва ли в такъв случай да се използва сила? Неуспехът в Ирак прави малко вероятно, поне за известно време, започването на военна офанзива на друг фронт.

Все пак, въпреки че е отхвърлял все повече и повече, неолибералният модел продължава да съществува. Вярно е, че тържествено лансираната от Бил Клинтън по време на Общомериканската среща на върха в Маями идея за глобален пазар от Аляска до Огнена земя в рамките на Общомериканската зона за свободна търговия (ФТАА) не се осъществява. Но според американския държавен секретар по търговията Карлос Гутierrez американските предприятия са инвестирали 353 млрд. долара в Латинска Америка и Карибите през 2005 г. Тамошните им клонове осигуряват работа на един милион и шестстотин хиляди души. През 2006 г. американският износ се увеличи с 12,7%, а вносът – с 10,5%.

Неуспехът на ФТАА не трябва да оставя на заден план напредъка на двустранните и многостранните споразумения най-вече в областта на Договорите за свободна търговия (ДСТ). Привлекателността на американския пазар е сериозен коз: *Нашата страна трябва да намери в отношенията си с всички страни по света и най-вече със САЩ силата, с която не разполага поради малката си площ* – заявява уругвайският министър на икономиката, съблзнен от идеята за евентуален ДСТ със Съединените щати. Една от евентуалните последици от него би бил конфликт

с Общия южен пазар (Меркосур), който е добре дошъл за Вашингтон. Латиноамериканският политически елит, бил той и лявоцентристки, на драго сърце би капитулирал пред една неолиберална офанзива.

С течение на времето Договорите за свободна търговия разшириха политическото си значение. На 25 март в Уейко (Тексас) бе преодолян нов етап в континенталното им интегриране и по-точно в рамките на Северна Америка. Партньорството за сигурност и напредък на Северна Америка утвърди създаването на икономическа общност за сигурност между САЩ, Канада и Мексико. Според юриста Ги Мазе *новото в този договор се състои във включване на понятието “сигурност” в логиката на икономическите и търговските процеси, както и в институционализирането на властта на предприятията и частния сектор, която се налага над обществените политики* (3).

Законността на този договор, приет без парламентарно допитване в съответните страни, може да бъде поставена под съмнение. *Частният сектор минава през международни рамки, за да получи по-голямо влияние над националните политики* – констатира Мазе.

Американският изследовател Крейг Ван Грастек установява, че всички страни от Латинска Америка, присъединили се доброволно към коалиционните сили в Ирак, имат сключен ДСТ със САЩ. Това важи и за страни от Латинска Америка като Колумбия, Еквадор (преди идването на власт на Р. Кореа), Перу, Коста Рика и Гватемала, които напуснаха групата на двайсетте (Г-20) (4). Публикуваният в *Ел Паис* протокол от разговорите между Джордж Буш и Хосе Мария Аснар (5) през февруари 2003 г. разкрива бруталния шантаж, на

който американският президент подлага страните, неизразявайки подкрепа за военната намеса в Ирак. *Заложена е сигурността на Съединените щати* – бе заявил тогава Дж. Буш. *Лагос* (президентът на Чили) *трябва да знае, че Договорът за свободна търговия с Чили чака одобрението на Сената. Евентуално отрицателно отношение би могло да застраши неговата ратификация.*

Господство въз основа на по-широк консенсус

ПО СЪЩИТЕ ПРИЧИНИ Мишел Бачелет, която е и привърженичка на идеята за стратегическо партньорство с Вашингтон, е застрашена от санкции поради факта, че чилийският Национален конгрес е ратифицирал договора за създаване на Международния наказателен съд и не желае да даде имунитет на американските войници пред него. Военната помощ би могла да бъде прекратена. Тогава Чили ще трябва да заплати на Пентагона солидна сума за обучението на своите пилоти на изстребителите F-16, с които страната се сдоба наскоро. Военното обучение и програмите за подпомагане на Бразилия, Перу, Коста Рика, Еквадор, Боливия и Уругвай бяха спрени по същите причини.

Заради разпадането на Съветския съюз американските приказки за демокрация получиха широка подкрепа. Изглежда, е отминало времето, когато Джийн Къркпатрик, вървейки по стъпките на Роналд Рейгън, спореше с Джеймс Картър и го обвиняваше, че, говорейки с повод и без повод за “човешки права”, е попречил на установяването на некомунистически режими, които въпреки авторитарния си характер са били *по-изгодни за американските интереси*. С напредъка на либерализма се утвърди схващането, че дисциплината, наложена от глобализацията и изискванията на пазара, ограничават всякакви рискове от “популистки” залитания.

Както констатира изследователят Уилям И. Робинсън, развявайки знамето на демокрацията, можем да проникнем в *гражданското общество, за да гарантираме социалния контрол* чрез форми на господство, основани на по-широк консенсус. *Американските стратегии станаха добри последователи на Грамши, след като разбраха, че реалното място на властта е гражданското общество* (6), но при условие то да е разделено на групи и общности с противоположни интереси.

Господство въз основа на по-широк консенсус

След атентатите от 11 септември постепенно се постигна консенсус в рамките на Организацията на американските държави (ОАД/OAS): опазването на демократичния ред е гарантирано от правото на намеса в случай на “нарушаване” на този ред. Приемането (с единодушие) на демократичната харта на ОАД през 2001 г. под зоркия поглед на американския секретар по отбраната Доналд Ръмсфелд бе израз на тази амбиция. Опазването на демокрацията, включително чрез използването на сила, не е нова идея. Новото тук е, че тази идея вече се споделя от някои лявоориентирани политици, които я свързват с “правото на хуманитарна намеса”.

Ролята на ОАД обаче стана по-комплексна заради новите конфликтни взаимоотношения на континента. Фактът, че на всички заплахи за демокрацията не се гледа по един и същи начин, предизвиква напрежение. По време на 37-ото Общо събрание на организацията, състояло се през юни 2007 г. в Панама, американският държавен секретар Кондолиза Райс настоя да бъде изпратена във Венецуела анкетна комисия, която да установи причините за това прави-

телството на У. Чавес да не поднови (изтеклата) договор за концесия на Радио Каракас Телевизион (RCTV). Предложението бе отхвърлено и не-подкрепената държавна секретарка напусна заседанието.

Когато среща трудности в многостранните отношения, американската администрация разчита на своите посредници: неправителствените организации и фондации. Американската агенция за международно развитие (AAMP/ USAID) е основната от тях най-вече в областта на финансовото подпомагане. Тя е *най-подходящото средство, когато дипломатическите усилия се оказват недостатъчни или когато използването на военна сила крие рискове*, заяви на 8 май 2001 г. нейният директор Андрю Наиос. Това важи в пълна сила за Венецуела, където ААМР финансира многобройни инициативи и където “строителите на демокрацията” са запретнали ръкави. Международният републикански институт (МРИ), ръководен от кандидата за Белия дом Джон МакКейн, е една от петте неправителствени организации, които разпределят средствата на ААМР между политически организации и програми, свързани с опозицията във Венецуела.

Така след неуспешния опит за държавен преврат срещу У. Чавес от 2002 г., за който Джордж Буш бе дал съгласието си, Държавният департамент създаде в Каракас “бюро на прехода”, чиито официални цели са *да окуражава участието на гражданите в демократичния процес*. “Безметежната съпротива” е представяна като най-ефикасен метод за дестабилизиране на правителствата преди окончателното им рухване.

Можем да се запитаме за истинските цели на кампанията за “защита на свободата на словото” във Венецуела и за политическата инструментализация на сепаратистките искания на дясната опозиция, която в Боливия контролира четири департамента (Санта Крус, Бени, Пандо, Тариха) и възпрепятства работата на Великото народно събрание. *Расистка, сепаратистка,*

Нов тип бази

АМЕРИКАНСКОТО военно присъствие на подконтинента промени своя характер. След затваряне на базите в Панама и Пуерто Рико остават само по-старите в Хондурас и Гуантанамо. Благодарение на технологичния напредък бяха построени нов тип военни бази за ограничен експлоатационен период от 10 години. Става въпрос за т. нар. *Forward Operating Locations (FOL)*, които бяха прекръстени на *Cooperative Security Locations (CSL)*. Те са разположени в Манта (Еквадор) (1), на холандските Антили (Аруба и Кюрасао) и в Салвадор. Въпросните нови бази имат по-малко недостатъци от старите. Подвижни и неподвижни радарни мрежи позволяват наблюдението на региона. Появиха се още по-гъвкави структури като т. нар. *Forward Operating Sites*, които представляват един вид предни контролни постове с по-малък личен състав. Този модел е предпочитан по-конкретно в Колумбия и Перу, но би могъл да се използва и другаде. Белият дом преговаря също за разполагане на военна база в парагвайската област Чако (близо до границата с Боливия).

(1) Договорът изтича през 2009 г. и еквадорският президент Рафаел Кореа обяви намерението си да го прекрати.

(1) *Foreign Affairs*, Palm Coast (Florida), janvier-février, 2006

(2) Левичата е на власт под различни форми и с разнообразни политически програми в следните страни: Аржентина, Боливия, Бразилия, Чили, Куба, Еквадор, Никарагуа, Уругвай и Венецуела. За социалдемократични се считат също правителствата на Коста Рика, Гватемала, Панама и Перу, като последното води много консервативна политика.

(3) Guy Mazet, Centre de recherche et de documentation sur l'Amérique latine (Credal) - CNRS, Mimeo Colloque, Ivry, avril 2007

(4) Основаната през 1999 г. Г-20 обединява страните от Г-8 (Германия, Канада, САЩ, Франция, Италия, Япония, Великобритания, Русия), бързоразвиващите се страни (ЮАР, Саудитска Арабия, Аржентина, Австралия, Бразилия, Китай, Южна Корея, Индия, Индонезия, Мексико, Турция) и Европейския съюз като цяло.

(5) *El País*, Madrid, 27 septembre 2007.

(6) William I. Robinson, “Democracy or polyarchy?” (“Демокрация или многоокрация”), *NACLA Report on the Americas*, (vol. 40, no 1, New York, janvier-février 2007.

*Университетски преподавател, Виш институт за изследване на Латинска Америка, Париж.

СЕ ЕМАНЦИПИРА

Латинска Америка

жестоката и антидемократична десница - бе коментарът на вицепрезидента на Боливия Алваро Гарсия Линера. Това че властта във Венецуела, Боливия и Еквадор си е възвърнала контрола върху стратегическите ресурси като петрол и природен газ (в първите две страни след частична национализация), оказва влияние върху поведението на Вашингтон.

Докато Джордж Буш отново засили ембаргото срещу Куба, сценарият за "демократичен преход" в тази страна се подготвяше от комисия, натоварена с изготвянето на предложения (някои от които са пазени в тайна от съображения за сигурност) за действие след управлението на Кастро.

Прехвърленото през 1998 г. от Панама в Маями Южно командване на американската армия (САУТКОМ) е основното военно присъствие на САЩ в Латинска Америка. Контактите между него и латиноамериканските правителства предполагат участието на военни и изключват това на цивилни. Южно командване само определя какво трябва да се направи в региона, без да информира директно Държавния департамент. Понеже агенциите за подпомагане на развитието и земеделието бяха оставени на заден план - двустранното подпомагане намаля с една трета в сравнение с периода на Студената война - финансирането на значителна част от програмите за подпомагане на подконтинента сега е поето от Департамента по отбраната. Прехвърлянето на средства не става по обективни критерии, тъй като бюджетът на отбраната не е толкова строго контролиран от Конгреса, както чуждестранните помощи. Между 1997 и 2007 г. САЩ са от-

делили 7,3 млрд. долара за военна и полицейска помощ за Латинска Америка (7).

Държави, използващи сила и изпаднали в самоизолация

ПО ЛИПСА НА универсално определение за тероризма Националният съвет за сигурност не си прави труд да го дефинира по-конкретно: войната, която се води срещу него, представлява *глобално действие с неопределена продължителност и световни мащаби*. Врагът в тази асиметрична война има много лица: ислямисти, контрабандисти и наркотрафиканти, намерили убежище в граничната зона между Бразилия, Аргентина и Парагвай; "радикални популисти", разположени най-вече в Боливия и Венецуела; "терористични организации" - Колумбийски революционни въоръжени сили, Армия за национално освобождение и паравоенни формирования в Колумбия; социални движения. Но също и младежки престъпни групи, бежанци, нелегални имигранти и други "потенциални" терористи...

Според ръководителите на Южното командване американските интереси вече не са застрашени от чужда сила, тъй като подконтинентът е зона без ядрени оръжия и без средства за масово унищожаване. Основната възникваща заплаха според бившия командващ на САУТКОМ генерал Джеймс Хил е *радикалният популизъм, който sabotira демократичния процес и ограничаваш личните права вместо да ги защитава*. Този радикален популизъм (в лицето на Уго Чавес) се подхранва от дълбоките разочарования, предизвикани от провала на демократичните

реформи, и насаждането на *антиамерикански настроения* (8).

От своя страна генерал Банц Крадък обвинява *антиамериканските демагози, антиглобалистите и противниците на свободната търговия*, че са отговорни за политическата нестабилност. Борбата с тях според него изисква увеличаване както на силите за сигурност в региона, така и на бюджета на Южното командване, защото *не е възможно да оставим Латинска Америка и Карибите да се превърнат в затътен дупка, където самоизолиращи се държави използват сила и са откъснати от останалия свят заради своите популистки и авторитарни управления* (9).

Освен този ангажимент на Пентагона, трябва да отбележим и присъствието на американски военни съветници, както и нарастващата роля на частните военни оператори в Колумбия и на цивилни недържавни действащи лица от същата националност. Мисните, осъществявани от тези подизпълнители, не могат да бъдат поети от въоръжените сили заради ограниченията за участие в подобни операции, наложени на американските войски от Конгреса. За сметка на това частните охранителни компании могат да участват във военни операции без негово одобрение.

Малко встрани от темата ще отбележим, че американската ба-

нанова компания "Чикита Бранд интернешънъл" бе осъдена през септември от съда във Вашингтон да заплати глоба в размер на 25 млн. долара за това, че между 1997 и 2004 г. е превела 1,7 млн. долара на паравоенното формирование Обединени колумбийски сили за самоотбрана, за да осигури охраната на своите плантации. Адвокатите на семействата на сто седемдесет и тримата убити в районите за отглеждане на банани заведоха иск срещу Чикита. Само че бе подписан договор с американското правителство, осигуряващ наказателен имунитет на ръководителите на предприятието. *Изненадан съм, че за няколко милиона долара можеш да си купиш имунитет в САЩ* - констатира колумбийският министър на правосъдието.

Под въздействието на Вашингтон армията в Латинска Америка отново започват да участват във вътрешни полицейски операции. През декември 2006 г. мексиканският президент Фелипе Калдерон изпрати 7 хиляди войници в щата Мичоакан да се борят с наркотрафика. Армията действа също и в мизерните крайни квартали на Рио де Жанейро, бори се с младежките престъпни групи в Централна Америка и контролира имиграцията на границата между САЩ и Мексико. Тази милитаризация на обществената сигурност не е ново явление. То обаче намира благоприятна почва за развитие поради необходимостта от защита срещу покачващото се ниво на организираната престъпност и е в противовес на тенденцията към връщане на военните в казармите, характерна за периода след края на диктатурите. Организацията за защита на човешките права са загрижени, тъй като "размирниците" често са индианци, младежи без работа или отхвърлени от обществото безработни. Намесата на армията може да опетни много социални категории, да събуди запалия "вътрешен враг" и така да позволи на военните отново да започнат да оказват политически натиск, както в мрачното минало (10).

Именно затова през октомври 2007 г. Джордж Буш поиска подкрепата на Конгреса за план "Мексико", предвиждащ подпомагане на борбата срещу наркотрафика. Прогнозният му бюджет от 1400 млн. долара трябва да бъде изразходван за закупуване

на военно оборудване (хеликоптери, разузнавателни средства) и за съвместното обучение на армията на двете страни. Опасностите от тази милитаризация на борбата с разпространението на наркотици стават очевидни в момент, когато Мексико е разтърсван от тежки социални конфликти в много щати. Допълнителен бюджет от 50 млн. долара би трябвало освен това да пренесе "войната срещу трафика на наркотици" и в Централна Америка. Реакцията на Конгреса, в който мнозинство имат демократите, буди въпроси.

САЩ отдавна настояват да бъде преосмислена традиционната роля на латиноамериканските въоръжени сили. Акцентът е поставен върху регионалното сътрудничество и взаимната оперативност, докато по времето на Студената война военното подпомагане бе почти изцяло насочено към двустранното сътрудничество. Саутком си поставя за цел създаването на сили за бързо реагиране, способни да се справят с новите заплахи. През 2007 г. по време на заседанието на 37-ото общо събрание на ОАД в Панама Кондолиза Райс предложи да бъде създаден съюз за обща отбрана срещу заплахите за сигурността на континента, който да контролира вътрешната политика на страните-членки и да следи за спазване на демокрацията в тях. Предложението бе отхвърлено, понеже останалите страни от Латинска Америка не пожелаха да подкрепят това, което смятаха за опит от страна на САЩ да бъде наказана Венецуела (11).

Понеже Вашингтон има нужда да осигури оперативното си присъствие и да си намери съюзници, за да узакони своята военна намеса, създаването на регионални сили за намеса из-

лежда несигурно заради настоящото равновесие в региона. Примерът с Хаити обаче е хростоматиен. Уилям Лео Гранд е анализирал ролята на администрацията на Буш в свалянето на президента Жан-Бертран Аристид (12). Въпреки че за принудителното напускане на някогашния свещеник са повлияли и собствените му своеобразия, Лео Гранд все пак смята, че за него са изиграли роля най-вече бивши членове на паравоенното формирование "Фронт за напредък и развитието на Хаити", подкрепени от администрацията на Буш. Изключително успешен опит за манипулиране на "правото на намеса"... В действителност можем да се учудим на това, че някои армии на континента участват в Мисията на Обединените нации за стабилизиране на Хаити (MINUSTAH) (13), докато в същото време обстоятелствата около принудителното напускане на бившия президент са много спорни: Данте Капуто, бивш представител за Хаити на генералния секретар на ООН, заподозря, че Централното разузнавателно управление (ЦРУ) е замесено в падането на Аристид (14). "Силите за стабилност" на MINUSTAH рискуват да се превърнат в лош бъдещ модел на подражание.

Южното командване разполага с много други "средства за убеждаване". Страните-членки на ОАД възприемат термина "кооперативна сигурност" през 2001 г. в Сантяго де Чили. Последната допринася за *прозрачността на военните процедури* (15). А редовните срещи на министрите на отбраната на страните от континента затвърждават взаимното доверие. Интернационализацията на военните операции, съвместните военноморски учения, обучението от Вашингтон на 17 хиляди военни от Латинска Америка (по данни от 2005 г.) и продажбите на оръжия създават връзки.

Разнопосочни мнения в лявото пространство

РЪКОВОДНАТА роля на Пентагона и тежестта на военната индустрия се видяха при официалното вдигане на ембаргото за продажба на оръжие на Латинска Америка: САЩ вече бяха най-големият доставчик на такъв тип оборудване за региона. Подобно решение рискува да предизвика надпревара във въоръжаването: продажбата на изстребителите F-16 на Чили може да накара други армии от региона също да пожелаят да се "модернизират" (17). Бразилският министър на отбраната заяви, че през 2008 г. Бразилия ще увеличи с над 50% разходите и инвестициите си в областта на въоръжаването, въпреки че страната поддържа *стабилни и мирни* отношения с всички южноамерикански страни.

Пред политиката на Вашингтон латиноамериканската левица е раздвоена между привържениците на договореното партньорство, свързано с ограничаване на социалните реформи, и защитниците на политическата интеграция на Латинска Америка, първата стъпка към която е ливарската алтернатива за двете Америки (17). *Днес империализмът не е ситуация като преди тридесет години* - констатира Атилио А. Борон (18). Левите политики трябва да отчитат тези промени и същевременно да знаят, че американската администрация няма да толерира ренационализацията на природните ресурси, отхвърлянето на договорите за свободна търговия, нито политическата независимост, за която настояват Боливия, Еквадор и Венецуела.

(7) Washington Office on Latin America (Wola), "US military programs with Latin America 1997-2007", ("Американските военни програми с Латинска Америка"), *Below the Radar*, (Пог пагара), Center for International Policy, Latin America Working Group Education Fund, mars 2007.

(8) Général James Hill, House Armed Services Committee, Washington, 24 mars 2004.

(9) "Posture statement of general Bantz J. Craddock before the house armed services committee", Washington, 9 mars 2005.

(10) Lucía Dammert et John Bailey, "Militarización de la seguridad pública en América latina?", ("Милитаризация на обществената сигурност в Латинска Америка"), *Foreign Affairs*, (Външна политика, на испански), Palm Coast, avril-juin 2007.

(11) William LeoGrande, "A poverty of imagination: George W. Bush's policy in Latin America", ("Лунка на въображение: Политиката на Джордж Буш в Латинска Америка"), *Journal of Latin American Studies*, Cambridge University Press, Royaume-Uni, 2007.

(12) Пак там.

(13) MINUSTAH е част от су-

лите на ООН, намира се под бразилско командване, а делегатът на генералния секретар е чилиец; в мисията има бразилски, уругвайски, чилийски, аржентински, перуански и еквадорски военни представители.

(14) *Le Monde*, 18 novembre 2004.

(15) Cf. Richard Narich, "Tendances en matière de sécurité en Amérique latine" ("Тенденции в областта на сигурността на Латинска Америка") & Cristina López, "La politique extérieure des Etats-Unis envers l'Amérique latine" ("Външната политика на САЩ за Латинска Америка"), *Défense nationale et sécurité collective*, (Национална отбрана и колективна сигурност), Paris, novembre 2007.

(16) САЩ продават изстребителите F-16 на Чили, но същевременно лишават Каракас от резервни части за същите самолети, използвани и от венецуелските военновъздушни сили.

(17) Боауиша, Куба, Нюкарагуа, Венецуела.

(18) Atilio A. Boron, *Empire et impérialisme*, (Империализъм и империализъм), L'Harmattan, Paris, 2003.

Охранители навсякъде -

За няколко години несигурността се превърна в една от водещите политически теми за всички партии. Мобилизирайки полицията и жандармерията, планът „Вижипират“ бе въведен още през 1978 г. за борба срещу всяка заплаха от вътрешна дестабилизация, отправена от външна сила. Той така и не бе отменен, а след атентатите от 11 септември беше дори актуализиран, този път за борба срещу тероризма. Така мерките в плана бяха засилени, като вече се предвижда и участието на армията. Поради ширежето се безпокойство все повече частни фирми се заемат с гарантиране на обществената сигурност: пазачи на паркинг или в супермаркет, водачи на кучета, охранители, намесващи се след сигнал за тревога, пазачи... Благодарение на охранителните фирми цари ред, без да е нужно да се прибегва до полицията. Защото, макар и задълженията на тези служители за охрана и сигурност (СОС) да са преди всичко от „икономически“ порядък, тяхната повсеместност и правомощията за контрол, които те си присвояват на границата на закона, застрашават обществените свободи. А още по-обезпокойтелно е, че гражданите сякаш се примиряват с това.

МАРТЕН МОНЖЕН*

НЕЗАВИСИМО дали става въпрос за всекидневната ни среда или за страната като цяло, броят на охранителите постоянно нараства. Супермаркети, паркинги, търговски пасажи, офиси, гари, обществени места, университети, музеи, културни и спортни мероприятия и дори общински библиотеки (1): няма вече място, където да не се забелязват силуетите на тези „служители по сигурността“, загледиани подозрително в тълпите. Свикваме с тяхното присъствие. Научаваме се да показваме пропуски и да си отваряме чантите за проверка. Позволяваме покорно да бъде вдворяван ред по този начин.

Сто и петдесет хиляди е броят на въпросните служители през 2007 г. във Франция; средногодишното увеличение на тези кадри от 1998 г. насам: + 8,5% (+5,5 % през 2005-2006 г.); прогнозите за периода до 2015 г.: 60 000 нови работни места (2). Повсеместното прилагане на плана „Вижипират“ и борбата срещу тероризма станаха удобен повод всеки да прикрепи към магазина, заведението или помещението си такива служители за охрана и сигурност (СОС) (3).

Но да не се заблуждаваме – функцията на тези служители е преди всичко „икономическа“: да възпират крадците, да предотвратяват разрушаването на имущество, да осигуряват правилното използване на техниката и пространствата, предоставени на разположение на хората и т.н. Модерните технически средства (дистанционно наблюдение, алармени системи и детектори), контролирани от самите охранители, спомогат за успешното изпълнение на тази задача. Следователно СОС и средствата им за наблюдение в крайна сметка целят да гарантират именно сигурността на самото заведение (стока, оборудване, персонал, оборот) – противно на това, което най-често се заявява: *Охранителна фирма се грижи за комфорта и сигурността ви в нашия магазин...*

Но именно поради тази иззмама удвоеният брой на пазачите във всички обществени среди има невидими последици върху хората. Последници, които се дължат на многото неясноти около упражняването на професията им. Има обръкване относно статута, ролята и правомощията им и в крайна сметка относно самия характер на тази „сигурност“, която би трябвало да гарантират, и която оправдава непрекъснатото увеличаване на кадрите в сектора. Обръкването става още по-голямо и поради факта, че медиите рядко разглеждат темата в правен

аспект. Неяснотите около тази неопределена професия, която освен това позволява и най-различни злоупотреби, нарастват. Хората всекидневно се облъскват с присъствието на СОС и започват да смесват разграничаващи се ясно сфери на обществения живот, като вземат една област за друга и се държат по определен начин, без да има основание за това. Вездещите охранители размиват основните разделения, изграждащи обществото, и по-специално разграничението между режима на закона и този на правилата (например вътрешния правилник на дадено учреждение), но също и това между общественото и частното пространство.

Статутът на СОС всъщност обхваща голям брой професии: служител по сигурността, сертифициран служител по пожарна безопасност, охранител за предотвратяване на кражби, водач на куче, оператор по дистанционно наблюдение, пазач, извършващ обиколки и др.; но също и различни дейности: охрана, транспортване на финансови средства, защита на личността, надзор, контрол на техническото оборудване и т.н.

Под претекст, че са свързани в по-голяма или в по-малка степен със сферата на „сигурността“, функциите стават все повече и често се застъпват: един служител по пожарна безопасност може да извършва и контрол на посетителите (в музеите) или да задържа подозрителни лица (в търговските пасажи). По същия начин работата на служителя по сигурността се състои основно в приемане и контрол на достъпа, наблюдателна обиколка, контрол, гарантиращ спазването на инструкциите за сигурност на обекта, оказване на спешна помощ, обявяване на тревога и ръководене на спасителните екипи, съставяне на raporti за случилото се или отчети за дейността (4).

Така неусетно се преминава от информирането към охраната, от охраната към намесата и от намесата към наказването. В повечето случаи хората не знаят къде започват и къде свършват задълженията на СОС. Единственото неизменно нещо са черният костюм и вратовръзка или брезентовият панталон и обувки тип „кубинки“; еполети, бадж, слушалка в ухото, радиотелефон: основната цел на униформата на охранителя е да установи отношения на неравнопоставеност, авторитет и следователно власт между пазача и хората, към които се обръща – тези отношения на власт и подчинение са напълно незаконни от правна гледна точка.

Бялата книга за частна сигурност, съставена през 2003 г. от Министерството на обществената сигурност на Квебек, неколккратно

обръща внимание на този въпрос (5). Един от основните проблеми, който поставя днес частната сигурност в западните страни [е] застъпването на ролите на държавните и частните служби по сигурността. Така липсата на морални и етични правила, които да ръководят сектора на частната сигурност, може да породи у служителите голямо обръкване относно допустимите и недопустимите практики. Но може да обръка и представите на гражданите: При подобна ситуация гражданите може (...) да обръкат специфичните правомощия на собственика на частна охранителна фирма за защита на печалбата на даден клиент с правомощията на полиците за гарантиране на обществената сигурност.

Да не забравяме и обръкването на работодателите, които в желанието си да се възползват от ситуацията или пък по липса на достатъчно ин-

формация почти винаги предоставят на охранителите права, които не са им присъщи (6). Пазачите обаче не са нито полиция, нито жандармеристи. Не са част от силите на реда. Има стриктни правила за това. Макар и те да се отнасят само до облеклото им. Освен ако не е посочено друго (...).

- (1) Като например общинската библиотека „де Шан Либр“ в Рен.
- (2) Сайт на Националния синдикат на предприемачите по сигурността (НСПС), www.e-snes.org
- (3) Название, утвърдено от колективния договор в сектора.
- (4) Сайт на НСПС.
- (5) Министерство на обществената сигурност на Квебек, Бяла книга: частната сигурност, партньор на вътрешната сигурност, гекември 2003 г., www.canasa.org/newwebsite/french/content_pages/qc_reform/livre_blancc_secprive_l2-03.pdf

(СОС) трябва да носят при изпълняване на задълженията си специално облекло. То не бива да поражда никакво обръкване с униформите на служителите в държавните служби, а именно националната полиция, националната жандармерия, митниците и общинските полиции (7).

- (6) Такъв например е случаят във френските държавни железници SNCF, където охранителите понякога трябва да изпълняват задълженията на железопътните полицаи (служба Обща сигурност, SUGE). Вж. Paul Stilatti et Olivier Cyran, „Quand la SNCF sous-traite le gardiennage“ (Kozamo SNCF поверява охраната на погизпълнители), in *CQFD*, n° 14, Marseille, juillet 2004.
- (7) Изменен закон от 12 юли 1983 г. n° 83-629, регламентиращ частните дейности по гарантиране на сигурността, член 10. Вж. също членове 2 и 9.

Разказ на очевидец

В университета също

НЯКОИ студенти и преподаватели се противопоставят на закона „Пекрес“. Студентите решиха да блокират университета. Човек може да бъде за или против, не съм убедена, че този избор беше от полза за протестиращите и техния образ, но днес в крайна сметка това няма голямо значение. Сега този дебат остана на заден план.

От няколко дни ректорът на университета се обърна за съдействие към „силите на реда“: частни охранители – много млади, неположиха клетва, арогантни и безпомощни пред събитията – обикалят факултета с оранжева лента на ръката, на която пише „сигурност“. Те подвикват на всеки срещнат, говорят на всички на ти и искат да се легитимират, като покажем „комбинираната“ си карта (студентска или преподавателска магнитна карта, която служи и за библиотеката, и... за разплащане в рамките на факултета... и това само по себе си вече много не ми харесва). Добре е да припомним, че университетът според закона е „обществено заведение с научно и културно призвание“...

Вчера сутринта студентите скандираха по адрес на охранителите: *Хулигани, измет*. Защото някои от пазачите си позволяват да спират студентките, за да ги свалят, други пък се сбиха със студенти на тяхната възраст, а едно момиче беше „задушено“ с шала си, за да направи път.

На главния вход на университетското градче Брон и на улица „Шеврьол“ при градчето край кейовете на Рона всеки ден още в 7,30 сутринта пристигат части на Републиканската компания по сигурността (РКС), за да разпръснат протестиращите студенти. По девет автобуса са изпратени както в Брон, така и в университетското градче по кейовете на Рона. Мобилната жандармерия редовно им оказва помощ. Бях там вчера сутринта. Две от моите студентки ми казаха, че са били „малтретирани“ от служителите на РКС предишната вечер и искаха да им бъде свидетел. И наистина беше така, пазачите ги притискат към земята, мятат ги, удрят ги в стомаха и по главата.

Вчера (11 декември, вторник) при кейовете двама студентски синдикални лидери (единият е от Лион-II, другият

– от Лион-III) бяха сочени с пръст от полиция в цивилно облекло, след което бяха проследени в съседна улица от РКС. Това очевидно означава, че предварително се дава „информация“ и че тези арести целят унищожаване на синдикалните движения. Двамата са задържани под стража и навярно ще бъдат изправени пред съда още днес (следователно вече съществува незабавна съдебна процедура за демонстранти). В едно открително и лъжливо комунике ръководството на университета заявява, че те са „външни“ лица и че тези арести са предприети след размирици. Нямаме други размирици освен мирната демонстрация, много преподаватели сме свидетели на това. (...)

В тази обстановка редица преподаватели, сред които съм и аз, отказаха да провеждат часове. Отказвам да влизам в университет, обсаден от силите на реда, жандармерията и неположиха клетва частни охранители. Отказвам да представям документи за самоличност, за да отида на работното си място.

Отказвам да бъда блъскана от служители на РКС. Отказвам хора, които не познавам, да ми говорят презрително на ти. Отказвам да наблюдавам как пазач обижда един от колегите ми (който не само носи типичната кожена чанта на преподавател, но и чийто външен вид вдъхва по-голямо уважение от моя поради белите му коси) с думите: *Ще те пребия, да знаеш, ще те пребия*. Доколкото знам, не живеем в полицейска държава. Или ако е така, трябва да ни го кажат ясно, защото това ще означава, че правилата на играта са се променили. Мислех, че в нашата страна съществува правото на стачка. (...)

От друга страна, за да се осигури дейността на тези полицаи, военни и охранители, всички аварийни изходи са блокирани. Някои преподаватели и студенти упорстват и продължават да провеждат занятия в тази вредна и опасна обстановка. Те чисто и просто рискуват в случай на пожар например да изгорят живи във вече остарелите помещения. (...)

Разказ на преподавателка в университета Лион-II, 12 декември.

*Професор по философия. Член на Института за демобилизация (Рен)

ЗЛОУПОТРЕБА С ВЛАСТ

от супермаркета до музея

Но дори и когато това изискване за различаващо се облекло се спазва, което далеч невинаги е така, от символична гледна точка СОС са възприемани неизменно като представители на закона или най-малкото на неговите представители. Всички тези невидими последици, породени от присъствието на охранителите, се коренят във впечатленията, които последните оставят у хората. Но тук изобщо не става въпрос за субективно възприятие. В случая въпросите впечатления са съзнателни, съгласувани, породени и поддържани. Предварително добре е пресметнат страхът, който се поражда от установяване на една такава възпираща власт.

Ако полицаят е посредник между гражданина и правосъдието, то пазачът би могъл да бъде само посредник между гражданина и полицията. При това положение той ще бъде на страната на силите на реда и основните му задължения ще се състоят в това да ги информира в случай на нарушение и ще представлява само допълнително звено в процеса по прилагане на закона. Охранителите са натоварени със задачата да надзирават, контролират и най-вече да сигнализират; действат в името на сигурността; следят за спазване на определени правила; понякога са екипирани така, че да могат да се справят с насилието; изграждат отношения на власт и подчинение: всичко това всъщност съставлява в съзнанието на хората. Навсякъде, където служат, охранителите носят със себе си заплаха от прибягване към закона.

Факт е обаче – и е учудващо, че медиите никога не съобщават тази толкова важна информация – че СОС са граждани като всички останали. Те нямат нито по-голяма власт, нито повече привилегии или авторитет от един обикновен гражданин. Специалистите по сигурността са „специалисти“ наравно с часовникарите и ресторантьорите. Следователно те най-често изпълняват роля, която не им е присъща. Защото охранителят не е по-близо до закона или правосъдието от обикновения гражданин, той им е подчинен в еднаква степен (8).

Като всеки друг пазачът може естествено да задържа предполагаеми престъпници съгласно разпоредбите на член 73 от Наказателно-процесуалния кодекс. Това право обаче е в сила само в случай на явно престъпление или закононарушение, които се наказват със затвор. Това дава известно поле на действие на гражданите, което охранителите далеч невинаги приемат. Понеже на практика въпросните престъпления и закононарушения – но също и пожарите или неприятностите, които СОС би трябвало да предотвратяват – се случват рядко. Може да се заключи иронично, че те изпълняват мисията си успешно. Но за разлика от пожарникарите, силите на реда или лекарите от Бърза помощ, които се намесват чак след като се е случил инцидентът, пазачите трябва търпеливо да чакат възникването на проблемна ситуация. И когато тя не се случва, те лесно могат да се изкушат, за да разсеят скуката или да оправдаят присъствието си, да упражняват властта си при други по-незначителни събития.

В действителност всекидневната работа на охранителя не се състои в това да задържа предполагаеми престъпници и да чакат появата на силите на реда. Работата на пазача не е от областта на закона, а е въпрос на правила. Състои се само в това да следи за спазването на вътрешния правилник на дадено търговско заведение от страна на посетителите (9). Да не се яде извън местата, определени за това; да не се правят снимки със светкавица; да не се раздават политически брошури; да не се внасят остри предмети, които може да нараняват, като режешки предмети, ножици, ножове за хартия; да не се сядат по тревата и т.н. Ето какви са правилата, за които

спазване трябва да се грижи охранителят, макар и да няма пълномощно, което да му дава тази власт.

Пазачите охраняват специални места, които могат да бъдат наречени „масова частна собственост“ (10). Търговските пасажи или мултиплексите естествено са частни помещения, за чието стопанисване отговаря частно лице или независимо дружество, но те са и пространства, отворени за широката публика, в които се развива във все по-голяма степен общественият живот. Тези двойствени пространства се различават от традиционните обществени места по това, че са строго „функционални“.

Какво представлява функционалното пространство? Това е място, чието основание за съществуване, предназначение и легитимност от гледна точка на посещаемост и използване са предварително определени и включени във вътрешен правилник (11). Място, разделено на по-малки единици с определена функция („кът за отдих“, „заведение за бързо хранене“, „детски кът“, „място за пушачи“ и т.н.), позволяващи да се знае точно какво трябва и може да прави всеки посетител на дадена функционална единица. Следователно това е пространство,

в което всички възможни маршрути са прокарани предварително и всички допустими поведения са предвидени. Става въпрос за едно логическо пространство – тоест основано на свършена система от необходими отношения между предмети, хора, знаци – като всяка негова съставна част е изцяло подчинена на осъществяването на този общ план.

Ето защо функционалното пространство е и място, в което се приемат единствено хората, съгласни да спазват този план. Супермаркетът, паркингът, кинозалът, музеят, аквапаркът са функционални пространства. Присъствието там на хора, които не спазват съответните функции на тези места, тоест нарушават изискванията на вътрешния им правилник, макар и да не е „извън закона“, е все пак „нежелано“. Защото управителите на всяко такова място могат да се изкушат да контролират достъпа и сами да разделят хората на такива, които са добре дошли (клиенти, абонати, потребители, консуматори, служители), и такива, чието присъствие е нежелано (скитници, младежки групи, демонстранти и др.), като всеки посетител от момента на влизането си попада по принцип и в двете категории.

Закачки и нарушения

ТАКА например хипермаркетът представлява едно наистина подвеждащо място, понеже най-напред призовава потребителите да го посетят (с реклами, афиши, безплатни паркинги), посреща ги с широко отворени (автоматични) врати и усмивка (от страна на служителките), но после много трудно ги оставя да си тръгнат, без да прояви известна доза подозрение към тях (камери, аларми). Защото, въпреки че по принцип и почти по задължение всеки човек трябва да е добре дошъл там, понеже е преди всичко потенциален потребител, в същото време той е смятан за подозрителен и следователно – пак по принцип – нежелан, тъй като е потенциален престъпник. И в такъв случай задачата на пазачите е да предотвратяват, да се справят или да отблъскват всяко събитие, което не се вписва в предварително установената функционална рамка – имайки предвид, че всеки инцидент си има цена, дори и незначителна, за управителя на търговското заведение: цена, зася-

гаща оборота, но и посещаемостта, реномето, имиджа и т.н.

Функцията на СОС обаче може да бъде единствено превантивна. Те не разполагат с друго право освен това да стоят на територията на обекта и да информират хората за разпоредбите на вътрешния правилник. Но в случай, че последните бъдат нарушени, охранителите не притежават никаква власт, която да им позволи да наказват нарушенията. Могат само да ги констатират, да ги впишат в регистър и при нужда да извикат силите на реда.

На практика обаче чрез облеклото, функцията и поведението си СОС действат едновременно на полето на закона и на това на правилата и е склонен да представя и най-малката закачка за нарушение, най-малкия изблик, най-незначителната случка за престъпно деяние. До степен, че човекът с „девиантно поведение“, който никога не е наясно дали си има работа с представител на закона или не, е

склонен да приеме порицанието, сякаш става въпрос за въдворяване на реда. Той си мисли, че поведението му е „незаконно“, а то е просто „анормално“ (и то по отношение на произволна норма).

Объркването между двата регистъра се корени отчасти в това, че неформалните властови отношения са превърнати във формални. В действителност то се дължи не толкова на наличието на вътрешен правилник, колкото на решението той да бъде прилаган от външни за въпросното заведение служители.

Досега персоналът на различните учреждения (библиотекари, началници на шанди, служители на гише и т.н.) отговаряше за спазването на правилата и за санкционирането на лицата, които не оказват съдействие по неформален, човешки и непринуден начин, съобразен с характера на човека и обстоятелствата. Днес СОС, наети от дружества подизпълнители, са задължени да следят за стриктното прилагане на правилника, да се съобразяват с протокола, да информират висшестоящите, да пишат рапорти, да дават отчети.

Там, където все още се забелязва известна гъвкавост при властовите отношения, преобладава математическият механичен ред; едни и същи наблюдавани причини трябва да доведат до едни и същи следствия.

Философът Мишел Фуко ясно посочи до какви невидими последици може да доведе това объркване между режима на закона и режима на правилата; объркване, характерно за т. нар. дисциплинарни общества. И наистина, то съумява да *направи естествена и легитимна властта за наказване, най-малкото да понижи прага на търпимост спрямо наказателната система. (То) се стреми да залчи възможната прекаленост при упражняването на наказанието. И го прави чрез въвеждане във взаимодействие на двата регистъра, в които се разгръща: законовия регистър на правосъдието и извънзаконовия регистър на дисциплината* (12).

Присъствието на надзиратели на обществени или открити за посещение места постепенно обхваща цялото общество, основавайки се на логиката на карцерната система, която дава нещо като законова гаранция на дисциплинарни механизми и на решенията и санкциите,

Повсеместна подозрителност

ВЪВ ФРАНЦИЯ въвеждането на плана „Википират“ (1) наложи в съзнанието на хората следното уравнение: „бдителност = сигурност“ и остави последната в ръцете на Сульо и Пульо. *Википират изисква от всички французи, независимо с какво се занимават или каква е степента им на отговорност, да участват в тази бдителност, която позволява да се даде колективен и ефикасен отговор на заплахите от терористични действия* (2).

Впрочем бдителността има тази особеност, че всъщност тя е без обект, тъй като нейна отличителна характеристика е, че може да възникне от нищото, оттам, откъдето е най-малко очаквана. Но това означава също, че де юре бдителността засяга всички. И докато надзорът действа върху определен обект (затворник, ученик, хангар), върху определено обстоятелство във времето и пространството, бдителността е постоянно внимание, което се размива в безкрайността на пространството. Защото „бдителност“ трябва да се проявява дотолкова, доколкото заплахата, за която става дума, е изцяло неопределена, мъглява, абстрактна. Просто човек трябва да си е бдителен – във всеки момент, при всички обстоятелства, денем и нощем.

Планът „Википират“ позволява да се поддържа бдителността на всеки, без изключение да се смущават нормалните административни, икономически и социални дейности [...] (3). Докато надзорът е дейност, която може да има начало и край, бдителността трябва да стане постоянно състояние на духа на индивида, ново отношение към света (4). И ако предизвикващата опасение заплахата по своята природа е неопределена, относно нейното съществуване тя е не само определена, а на всичко отгоре е и *предстояща*

във всеки момент. Всеки предмет, всеки индивид, всяко най-незначително събитие може да се окаже носител на тази размита заплахата, да бъде предупредителен знак.

Така обществата на бдителност стават общества на всеобщата мнителност и подозрение, в които ние всички сме едновременно бдителни и терористи. И в това всеобщо очакване на заплахата, която така и не идва, като няма риба, и ракът е риба.

О. М.

(1) Създаден официално през 1978 г. при президентството на Валери Жискар д'Естен за борба срещу евентуална заплахата от вътрешна дестабилизация, осъществявана от чужда сила, планът „Википират“ беше осъвременяван три пъти – през юли 1995, през юни 2000 и през март 2003 г. За първи път той бе приложен през 1991 г. по време на първата война в Персийския залив.

(2) Служба за информиране на правителството. „Представяне на новия правителствен план за бдителност, предотвратяване и защита при заплахата от терористични действия: „Википират“, Париж, 26 март 2003 г.

(3) Пак там.

(4) Според речника на френския език *Литре* първоначално прилагателното „бдителен“ се използва като епитет, а не като сказуемо определение („съм бдителен“). Бдителен е човек, който се отнася с голямо внимание към това, което трябва да прави. В този смисъл говорим за „бдителен“ баща или за „бдително“ око, но не и за бдителност като обичайно състояние на индивида.

който те въвеждат в действие. Така *карцерният континуитет и разпространението на формата-затвор позволяват да бъде узаконена или във всеки случай легитимирана дисциплинарната власт, която по този начин прикрива всяка възможна крайност или злоупотреба. (...) Широко разпространената карцерност действа в цялата дълбочина на социалното тяло и непрестанно смесва изкуството за поправяне с правото за наказване, снижавайки така нивото, от което става естествено и приемливо да бъдеш наказван* (13).

Режимът на правилата, който благодарение на охранителите се разпространява масово, силно накарнява упражняването на личните свободи. Той кара хората да приемат по-лесно властовите отношения, да бъдат по-кротки пред лицето на властта, да се придържат към нормата, да потиска всяка експанзивност или екстравагантност. Но по този начин въпросният режим се предпазва и от всяка форма на политическа проява или акт на гражданско неподчинение, които биха го поставили под въпрос.

В името на изискванията за привидна „сигурност“, която така и не бе оправдана, управителите на „масовата частна собственост“ призовават посетителите да спазват често потъпкващи свободата правилници, като в същото време наемат „специалисти“, които да надзирават стриктно обекта. И макар наистина да има нещо „фашистко“ в това, по-скоро става въпрос за „микрофашизъм“ (14).

Няма общ план, който да определя начините за приложение, няма конкретен подбудител, няма основополагащ текст, формулиращ общата доктрина, няма заговор. Налице е просто една съвкупност от лични стремежи, които се обединяват, натрупват, засилват и в крайна сметка създават разпръснат авторитарен режим, като центърът му е навсякъде, а периметърът е неясен; режим, който именно по тази причина предоставя твърде малко опорни точки за желаещите да го свалят.

(8) Закон от 12 юли 1983 г., член 13.

(9) Представянето на *основните професии в областта на сигурността и охраната на хората* на сайта на НСПС набляга на този пункт: *контрол на спазването на изискванията за безопасност на обекта; трябва да осигурява (...) спазването на определените изисквания; да следи за спазването на правилника и т.н.*

(10) Вж. Clifford D. Shearing et Philip C. Stenning, „La „propriété privée de masse“ (Масовата частна собственост), *Problèmes politiques et sociaux*, La Documentation française, Paris, novembre 2006.

(11) Въвеждането на вътрешен правилник е задължително за предприятията, учрежденията, офисите, асоциациите и т.н. с персонал от поне 20 души.

(12) Мишел Фуко, *Нагзор и наказание*, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 1998 г., стр. 315-317, превод Антоанета Колева.

(13) *Ibid.*

(14) Вж. Gilles Deleuze, *Deux régimes de fous* (Два налудничави режима), Editions de Minuit, Paris, 2003, p. 125: *Колкото и актуален и мощен да е стаят фашизъм в много страни, той не е новият проблем на съвременността. Готвят ни други видове фашизъм. Установява се неофашизъм, в сравнение с който някогашният фашизъм изглежда нещо обикновено. Неофашизъмът не е политика или военна икономика, а световно съгласие за сигурност и управление на един не по-малко ужасяващ „мир“ (...).*

(От стр. 1)

Пред официалния провал на преговорите за бъдещето на Косово и пред невъзможността да се намери сърбо-албански компромис, дълго отхвърляната като „немислима“ идея за подялба на провинцията отново се появи. Немският дипломат Волфганг Ишингер, представляващ Европейския съюз в дипломатическата тройка (съставена от американец, европейец и руснак), натоварена да води преговорите за Косово, през август миналата година смяташе, че не бива да се отхвърля нито един вариант, ако е резултат от споразумение между засегнатите страни: успеят ли Белград и Прищина да се разберат за подялба на Косово, Европейският съюз ще трябва само да одобри това деление!

Идеята като такава изглежда съвсем разумна: щом народите не искат да живеят заедно, тогава да се разделят, дори и ако трябва да се предвидят „ограничени“ размествания на населения, за да съвпадат новите граници с етническото разпределение на общностите... Да си представим за момент, че плановете на тези „недоносени“ стратегии се осъществят и че международната конференция позволи ново, мирно договорено начертаване на границите на Западните Балкани на етническа основа. Тогава би трябвало да се предвиди и обединяване на всички райони, където албанците са мнозинство, тоест Албания, Косово, северозападната четвърт от Македония, а също и долината на Прешево в Южна Сърбия, както и източните части на Черна гора.

Жестоко орязана, от Македония би останала нишо и никаква държавица, освен ако пробългарските течения не се наложат и страната не се прикрепи към източната си съседка. Въпросът за малцинствата в Албания също няма как да не бъде повдигнат: гърците от южната ѝ част могат да изискат отново да бъдат присъединени към Гърция, докато прогонените след 1945 г. албанци от гръцкия Северен Епир – район, който те наричат Чамерия – не биха пропуснали да припомнят потъпканите си права. Черна гора може да поиска компенсация в района на Шкодра, където винаги са живели сърбо-черногорски малцинства, а Македония би изисквала присъединяването на славянските села около Охридското и Преспанското езеро.

Естествено, сърбите от Босна и Херцеговина биха се присъединили към родината си, което би било край за Босна, тъй като хърватите от Западна Херцеговина, от Централна Босна и от Босанска Посавина (Орасье, Одзак) биха се обединили в Хърватия. Би останало най-много за една микро мюсюлманско-босненска държава, създадена около Сараево, Зеница и Тузла. В крайна сметка, начертаният през 1991 г. от Франьо Туджман и Слободан Милошевич план за подялба на Босна и Херцеговина, би се осъществил (4).

Босна несъмнено би се борила да защити източната част от Горажде и би изисквала да вземе Санджак Нови пазар (Вж. картата по-долу), в момента разделен между Сърбия и Черна гора (5).

Ясно е, че и Черна гора не би се запазила в настоящите си граници. Освен отделянето на албанските и босненските райони, страната би трябвало да се изправи и пред подялбата на сръбските райони. Тъй като босненското и сръбското население често са се смесвали, една военна акция би била неизбежна, за да се измести населението по начин, позволяващ фиксирането на приемлива граница. Хърватия би получила устието на Котор, което е присъединено към Черна гора едва през 1918 г. С други думи, Черна гора би се върнала към границите си от средата на XIX век.

„Гювеч“* от народи и противоречиви претенции

СЪЩО ТАКА Сърбия би се озовала в парадоксална ситуация. С отрязани албански и босненски части, но разширена с територията на Република Сръбска от Босна и Херцеговина и със сръбските зони на Северна Черна гора, на нея би ѝ се наложило да управлява трудната област Войводина. В този автономен район в северната част на страната двайсетина малцинства все още съставляват почти 50% от населението. Унгарците формират най-голямата общност (около 350 хиляди души) и общините на Суботица, Сента, Канжича естествено биха се върнали на Унгария, освен ако Войводина не провъзгласи независимостта си, превръщайки се в мултиетнически остров на тези обхванати от лудост Балкани...

Тъй като прекрояването на границите не би поощрило и вече членуващите в Европейския съюз държави, въпросът с малцинствата в Гърция не би се ограничил само с албанците. Мюсюлманите – турци и помаци – от Запад-

*Macedoine има три значения във френския език: Македония, тюрлю-гювеч и литературна кумка (Бел. на българската регакция)

на Тракия биха пожелали да се присъединят, съответно към Турция или към България, анулирайки договорите от Лозана от 1923 г. (6). Въпросът за славяните от гръцка Македония, тема табу в елинската държава, също би трябвало да бъде повдигнат. От своя страна, Словения би излязла доволна от микротериториалните конфликти, които я противопоставят на Хърватия (7). Тя би изисквала анулиране на плебисцитите от 1918 г. (8) и би се разширила в австрийски Каринтия, където все още живеят словенски малцинства. За награда за добронамереното ѝ отношение към регионалните конфликти, Любляна би могла да получи и част от италианския Фриули, а може би и Триест (на словенски Трст) (9).

Тези широки промени в границите несъмнено биха пренебрегнали исканията на някои малцинства: наистина, какво да се направи с гораните от Косово, русините от Източна хърватска Славония, или с арумъните от Македония, Албания и Гърция? От своя страна пък, живеещите на Балканите между 3 и 4 милиона руми ще останат такива, каквито винаги са били: народ без държава.

Малко е вероятно тези промени в границите да могат да се осъществят без спорове, които пък биха довели до средно напрегнати въоръжени конфликти. За да се възстанови мирът, ще трябва да се изпратят европейски части. В замяна неизбежните преселения на жители не би трябвало да бъдат приемани като взаимни щети, а като основна цел на целия процес. Те биха били контролирани от Върховния комисариат на Обединените нации за бежанците и от многобройни неправителствени организации. Бюджетът за спешна хуманитарна помощ ще бъде значително по-голям от отпуснатия за преодоляване на кризата след цунамито през 2004 г....

Този сценарий може да изглежда екстравагантен, но вече са поставени редица проблеми, било относно бъдещето на Босна и Херцеговина или за „националния албански въпрос“. Привържениците на независимостта на Косово подчертават, че тя не би трябвало да служи като прецедент, ставало дума за богоугодно желание: разрешаването на този спор ще има стойност на прецедент само ако носителите на други национални претенции я приемат като такъв.

Идеята, че промяната на границите би могла да разреши всички национални въпроси, е изградена върху основната заблуда, а именно, че съществуват „справедливи“ граници, тъй като са етнически. В действителност, всички граници – не само тези на Балканите – са създадени от историята, резултат са от отношенията между политическите и военните сили. Границите са

толкова малко „справедливи“, колкото са и „естествени“.

Използването на името „Балкани“ се разпространява през XIX век с тежък идеологически заряд. Докато Османската империя, „болният човек на Европа“, малко по малко се разпада, противоречивите претенции на народите започват да се сблъскват. В крайна сметка Балканите се превръщат в синоним на национална сложност, безконечни конфликти, и разпокъсване. „Балканизацията“ става ключ към Балканите, основен идентификационен белег за тази част от Европа. Концепцията за Балканите е на първо място идеологическа, а след това географска. В този „гювеч“ от противоречия си народи, стремежи и искания, за границите са водени люти битки.

Създаването на държавите и определянето на границите са феномен, свидетелстващ за влизането на Балканите в политическата модерност. Нововъзникналите се облягаха основно върху националната концепция за държавата, като приеха и адаптираха моделите, произлизащи от особения исторически опит на Западна Европа. В началото на XIX век Гърция и Сърбия бяха основани върху „етническо прочистване“, прогонване или асимилация на народите, приемани като друга раса, особено поради религията: „турците“ (тоест мюсюлманите, както славяни, така и албанци или турскоговорящи) бяха прогонени от новите държави.

Определянето на границите беше начин да се подреди балканската неразбория, да се вкара в идеален европейски ред, основан върху съвпадането на народи, граници и държави. Многообразието на „национални“ и религиозни езикови идентичности, характерно за Османските Балкани, започна да намалява.

Процесът се ускори по време на югославските войни от края на XX век: сръбското присъствие бе драстично намалено в Хърватия (от 12% до около 4% от общото население на страната), босненската мозайка бе превърната в обширни моноетнически зони, всяка от които бе контролирана от една от трите общности на страната.

През XIX и XX век най-могъщите държави – Австро-Унгария и Русия, а също и Франция, Великобритания и Италия – водиха битки, за да разширят зоните си на влияние в останките от Османската империя, поддържайки и дори насърчавайки националните искания на балканските народи. Държавните политики са описвани от журналисти и от пътешественици в този регион. През 30-те години британската писателка Ребека Уест осмя „хуманитарните и филантропски“ позиции на тези наблюдатели, прегръщащи различни националистически каузи. Тя отбелязва, че

Народи, населяващи санджак Нови пазар

Просто коридор или търговски кръстопът?

САМОТО име на санджак Нови пазар (вж. картата) има тежък „екзотичен“ заряд. В Османската империя санджак е било обозначение на териториална единица. Единствено санджакът Нови пазар все още означава ясно определена територия, макар да не е отделен административно. През 1878 г. Австро-Унгария е получила военен мандат за Санджак: стремежът на Виена бил да премахне териториалната връзка между Сърбия и Черна гора.

На теория Санджакът остава под османско владичество до Балканските войни. През 1913 г. е разделен: на Сърбия се дава северната му част, а на Черна гора – южната. Този регион е можел да се обособи и като федерална единица от Югославия, тъй като по време на Втората световна война е съществувал Антифашистки комитет за национално освобождение на Санджака. През 1945 г. Санджакът отново е разделен между федералните републики Сърбия и Черна гора.

Нови пазар дълго време е бил кръстопът за керваните, пътуващи из Балканите, а просперитетът на града се дължи на търговското му призвание, за което свидетелства по свой начин и едно еврейско гробище, понастоящем изоставено. В Санджака живеят три национални общности: мюсюлмански славяни, които вече се наричат босненци и представляват 55% от около 100-те хиляди жители на региона; православни, определящи се като сърби в северната част на Санджака, а в средната – като сърби или черногорци.

Санджакът представлява коридор, свързващ Косово и Босна. На някои пропагандисти им се ще да виждат в него главната ос на „зеления диагонал“, пресичащ Балканите. Това значи, че забравят колко слабо е развит обменът Изток-Запад. Мюсюлманското население е концентрирано в източната част на Санджак (общините Нови пазар, Сиеница и Тутин в Сърбия и Рожаје в Черна гора). Голяма част от мюсюлманите са изгонени от западната част на Санджака от „четниците“, сръбски националисти от времето на Втората световна война. Нови случаи на „етническо прочистване“ има и през 90-те години, по време на войните (в Плевля, Черна гора и в Прибой, Сърбия). „Почистването“ на долината на Дрина и населението ѝ от мюсюлмани е постоянна цел на сръбските националисти. Напрежението между общностите до ден днешен е голямо, докато маргиналните, но активни ухабитски движения се опитват да вдъхнат идентичностна увереност на мюсюлманите.

Санджакът е пресечна точка на мафиотски интереси – криминалните мрежи от Сърбия, Черна гора, Босна и Албания се срещат в Нови пазар, но би можел да открие призиванието си за търговски кръстопът на едни помирени Балкани, отворили границите си, включващи еврорегиона Санджак.

Източници: Statistical guide, Elections 2000, Yugoslavia, официална статистика на Федеративна република Югославия; Съвет на Европа, Консултативен комитет на рамковата конвенция за защита на националните малцинства; Национални доклади; Комисия на върховния представител на Обединените нации в Босна и Херцеговина; Карта на етническата структура на югославското население, Белградски университет, Географски факултет; Ninth Assessment of the Situation of Ethnic Minorities in Kosovo (2002) и Update on the Situation of Roma, Ashkali, Egyptian, Bosniak and Gorani in Kosovo (2003), OSCE-UNHCR

българите на братята Бъкстон и албанците, по които г-ца Дърхам беше станала експерт, много приличат на картината на детето Самуел, нарисувана от сър Джошуа Рейнълдс (10).

През 20-те години Коминтернът виждаше в кралска Югославия нов „затвор за народите“. Вярно е, че централизираната държава, създадена под скиптъра на Караджорджевич, нямаше много общо с романтичните

или „югославски“ мечти за обединените славянските народи от Юга (11).

Начертаните през 1945 г. вътрешни граници на социалистическа и федеративна Югос-

лавия бяха „най-приемливият компромис“, по думите на главния отговорник за определянето им, бъдещия дисидент Милован Джилас. Югославската система бе изградена върху разделение на гражданството от националността, наследено от австро-марксистските разбирания от началото на ХХ (12). Хората бяха граждани на федералната република, в която живеят (и на социалистическата федерация), като в същото време принадлежеха на която искат национална общност: в югославските преброявания декларирането на националност беше свободно.

Балканският опит показва, че стремежите на народите се изразяват в държавни искания единствено с цената на безспирни конфликти. В Косово две големи противоречия си национални амбиции за една и съща територия могат да намерят само два вида решения: победата на единия народ над другия, което неминуемо предизвиква неудовлетворение и желание за мьст, или създаване на нови форми на политическо съжителство и съвместен суверенитет. Все пак европейската рамка би трябвало да може да си представи нови политически форми, позволяващи да се надмогнат териториалните и граничните конфликти.

Намесата на Великите сили е съществена за разбиране на постепенното оформяне на балканските граници. От тази гледна точка, историята заеква: въпросът за Косово се превърна в залог в световната желязна схватка между Русия и САЩ. Ясно е, че в тази битка между титани има сериозен риск да бъдат забравени реалните интереси на албанците, сърбите и на всички народи, живеещи в Косово.

Желанието балканските проблеми да се разрешават чрез нови териториални деления би отприщило опасен верижан ефект. Време е да се мисли не за нови териториални деления, а за други решения на исканията на народите.

(4) Сръбският президент Милошевич и хърватският му колега Туджман през 1991 г. се споразумяват за таен план за поядба на Босна.

(5) Вж. „Le Sandjak de Novi Pazar, un foyer de tension en Europe du Sud-Est“ (Новинарският санджак, оазис на размърци в Югоизточна Европа), *Le Courrier des pays de l'Est*, n° 1058, ноември-декември 2006 г., с. 78-93.

(6) Този договор, подписан на 24 юли 1923 г., предвижда голям обмен на население между Гърция и Турция, като същевременно признава съществуването на мюсюлманско малцинство в сръбската част на Западна Тракия.

(7) Тези конфликти са за залива на Пиран, където прокарването на земна граница определя гостопъта на Словения до международни морски води, както и за малкия регион на Мура.

(8) Които определяха за собственост на Австрия или на Словения оспорвани гранични територии.

(9) Ще припомним, че свободната територия Триест, създадена през 1947 г., бе разделена едва през 1954 г.: зона А, в която влиза и самият град, бе върната на Италия, докато зона Б бе дадена на Югославия и днес е част от Словения.

(10) Ребека Уест, *Agneau noir et faucon gris. Un voyage à travers la Yougoslavie* (Черна овца и сив сокол. Пътуване през Югославия), L'Age d'homme, Лозана, 2001 г.

(11) Югославската идея най-напред бе развита от хърватски интелектуалец като Людевит Гаї (1809-1872) или епископ Йосип Шросмайер (1815-1905).

(12) Това разделение бе теоретично обосновано през 1907 г. от Ото Байер в книгата му *Въпросът за националностите и социалдемократията*, EDI, Париж, 1988г.

Европейски пионки в новата схватка между Русия и САЩ

НЯКОИ ключови моменти отбелязват постепенното определяне на границите. Най-напред през 1878 г. първият епизод на „голямата криза на Ориента“ бе написан със Санстефанския договор, който предвиждаше създаването на Велика България под руски протекторат. Тази ошетеняваща Сърбия и Румъния перспектива предизвика негодувание и няколко месеца по-късно бе анулирана от Берлинския конгрес, който даде на Австро-Унгария правомощия върху Босна и Херцеговина и върху санджак Нови пазар.

Балканските войни от 1912-1913 г., а след това и Първата световна война отбелязаха другия съществен момент от тази огромна по мащаб парти териториален покер. През 1918 г. Сърбия и Румъния получиха огромни възнаградения за присъединяването им към лагера на Съюзниците: сръбската династия Караджорджевич успя да създаде новото кралство на сърби, хървати и словенци, предшественик на Югославия, докато Букурещ създаваше „Велика Румъния“.

Въпреки провъзгласените след първия световен конфликт уилсъновски принципи, тези държави никак не зачитаха правото на народите сами да решават съдбата си и интегрираха голям брой групи, озовали се в положение на национални малцинства.

Неясни граници за Албания

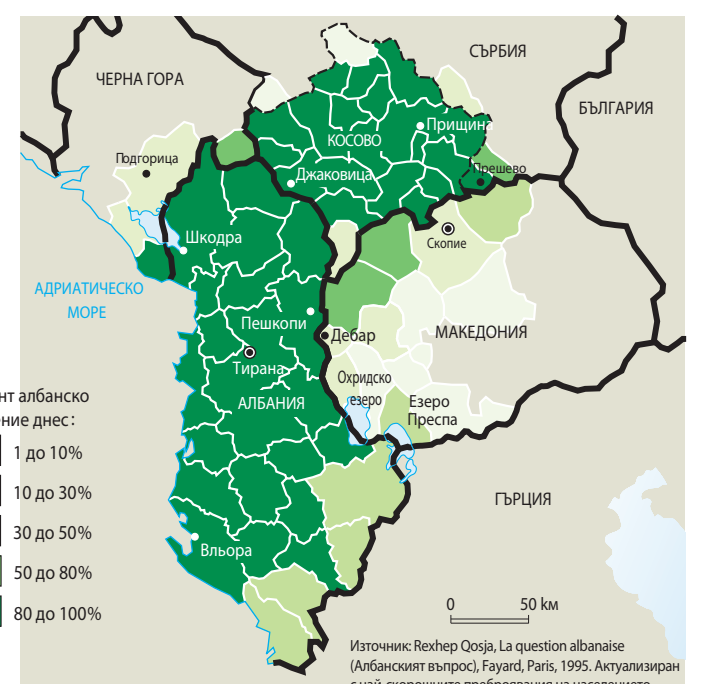
През 1878 г. на Берлинския конгрес канцлерът Бисмарк твърди, че Албания е само географско понятие. Въпреки това, през същата година Призренската лига обединява знатни личности, дошли от всички албански региони на Османската империя. Те изразяват за пръв път истински национални претенции. В последвалия период Австро-Унгария се наема да защитава тези албански искания, за да изиграе Сърбия и Гърция, съюзници на Франция, Великобритания и Русия (1).

През 1912 г. във Вльора Исмаил Кемал провъзгласява първа Република Албания, която просъществува съвсем кратко време. Една година по-късно на конференцията в Лондон се решава създаването на Кралство Албания, което обаче се простира само върху около половината от земите, населени с албанци. Тогава Косово, вече в по-голямата си част населено с албанци, е разделено между Сърбия и Черна гора. За албанците това е огромна несправедливост за народа им и съвременните националисти смятат да „поправят тази историческа несправедливост“.

Албанската държава не оцелява от самосебеси. Албания за малко не изчезва в суматохата на Първата световна война, а фиксирането на границите на държавата става чак през 1926 г., и то по силата на твърде съмнителна логика. Така градът Джаковица/Джаково е оставен в кралството на сърби, хървати и словенци, въпреки че сръбското присъствие там е ограничено. По същия начин и историческата местност на града Дебър/Дибра е разделена между славянското кралство и Албания: днес главният град принадлежи на Република Македония, докато вътрешният му район се намира в Албания, около градчето Пешкопи.

Две проблемни области се кръстосват. Териториалното определяне на Албания е решено в зависимост от съотношението между силите на съседните ѝ страни (Черна гора, Сърбия, Гърция) и техните могъщи покровители, без да се пропусна и Италия, която дълго е имала претенции към албанския бряг. В същото време понятията „албански региони“ или „местност с албанско население“ неизменно поражат проблеми: във въпросните райони албанците са живеели и все още живеят в контакт с други национални общности. Този или онзи град принадлежи ли на албанския свят, защото албанците там са 50%, 60% или 80% от населението? Какъв процент да приемем и най-вече какъв критерий да вземем предвид?

(1) Вж. Nathalie Clayer *Aux origines du nationalisme albanais. La naissance d'une nation majoritairement musulmane en Europe* (Възникването на албанския национализъм. Раждането на една мюсюлманска нация в Европа), Karthala, Paris, 2007.

Източник: Rexhep Qosja, *La question albanaise* (Албанският въпрос), Fayard, Paris, 1995. Актуализиран с най-скорошните преброявания на населението.

Военните заграбват

Независимо че на 15 декември пакистанският президент Первез Мушараф отмени извънредното положение, предстоящите парламентарни избори (Виж бележката на българската редакция) ще се проведат под най-внимателно наблюдение. Защото зад фасадата на политическите конфликти и множеството атентати на екстремистки групировки Генералният щаб е твърдо решен да задържи контрола си над властта. Още повече че през годините армията взема все по-голямо участие в икономиката, благодарение на което висшите офицери получават високи доходи, от които нямат намерение да се отказват.

Айеша Сидика*

НАСКОРО в един пакистански вестник бе публикувано проучване, според което деловите среди предпочитат режим, оглавяван от военни (1). Това не изненадва никого. Подобно на останалите елити, едрите капиталисти в страната приемат на драго сърце един от стълбовете на властта да е армията. Която впрочем се смята за натоварена с истинска мисия: да „вкарва в правия път“ непокорните цивилни, за които се предполага, че са по-малко патриоти от нея. Именно това се опита да направи отново тя на 3 ноември, когато президентът Первез Мушараф суспендира Конституцията и обяви извънредно положение (*Emergency Plus*). Според генерала целта бе да се запази целостта на държавата, застрашена от религиозни екстремисти и терористи. Всъщност това решение целеше съхраняването на изключителната политическа и най-вече икономическа власт на армията.

И наистина, всички знаят, че въоръжените сили имат най-голямата политическа партия в страната, но по-малко известно е, че те са също и икономическа сила, чиято тежест се равнява на 6% от БВП или дори повече.

Историята на Пакистан изобилства с държавни преврати. За първи

път обаче един генерал прави два пъти преврат. Мушараф взе властта на 12 октомври 1999 г., измествайки ръководителя на гражданското правителство Наваз Шариф. През ноември т.г. нямаше нужда да отстранява никого, а само да въведе извънредно положение, признавайки по този начин собствения си неуспех в ръководството на страната. Той ревизира военния закон от 1952 г., така че военните да могат да арестуват граждани и да ги изпратят пред военни съвети, без да са получили съдебни правомощия. Изглежда дори, че процесите ще се провеждат при закрити врати.

Президентът твърди, че тези специални правомощия са предназначени да улесняват борбата срещу тероризма и религиозния екстремизъм: от няколко месеца насам самоубийствените атентати и нападенията срещу военни зачестиха. Генерал Мушараф обаче е настроен враждебно най-вече срещу върховната съдебна инстанция на страната, обвинена, че е освободила 61 „терористи“, арестувани от разузнавателните служби, и по този начин е насърчила екстремизма. Колкото до решението, взето от същия този Върховен съд, да призовава в някои случаи високопоставени полицейски служители, то бе преценено като „деморализиращо“ за силите на реда.

Институция с променено естество

ГЕНЕРАЛ Мушараф не би го признал, но борбата с тероризма е само претекст за ограничаване на независимостта на магистратите и основните свободи. Бунтовниците, които се сражават със силите за сигурност в племенните зони в Северен и Южен Вазиристан, набраха сили благодарение на службите на военното разузнаване. Това, че те продължават да се множат, не е по вина на съдебната власт, а

се дължи на тяхното стратегическо значение за армията: впрочем, на 5 септември 2006 г. тя сключи споразумение с тях и реши да се изтегли от контролираните от тях зони (2).

Извънредното положение е насочено най-вече към засилване на властта на военните над държавата и обществото. След години на подчинение Върховният съд бе започнал да отстоява своите прерогативи и да утвърждава волята си да се освободи от военната власт. На 8 март 2007 г. генерал Мушараф уволни председателя на този съд. Движението на адвокатите, светско движение, възникнало в средните класи, се

БЕЛЕЖКА НА БЪЛГАРСКАТА РЕДАКЦИЯ:

На 27 декември Беназир Бхуто бе убита в атентат след митинг на Пакистанската народна партия в град Равалпинди. Версиите за убийството са много – от акт на „Ал Кайда“ и ислямистки групировки срещу модерната пакистанска опозиционна лидерка до участие на пакистанските служби за сигурност, не без знанието на хора от правителството на президента Первез Мушараф. Терористичната мрежа отхвърли обвиненията, заявявайки, че спазва законите на шерията и не воюва срещу жени. Бхуто, която бе два пъти премиер на Пакистан – през 1988 г. и след това през 1993 г., се завърна в страната си през октомври 2007 г., за да вземе участие в изборите, насрочени първоначално за 8 януари. Заради убийството и последвалото насилие в страната те бяха отложени за 18 февруари.

мобилизира с успех за неговото спасяване. Днес то иска политическа либерализация.

За освобождаване на страната от хватката на военната диктатура повечето от наблюдателите разчитат или на Партията на пакистанския народ (ППН) на Беназир Бхуто, или... на самата армия. След като се завърна в страната благодарение на сключено споразумение с Мушараф – с което е защитена от съдебно преследване за корупция, – сега Бхуто, изглежда, се противопоставя на крайно непопулярното уволнение на съдиите; тя критикува остро и извънредното положение (което бе отменено на 15 декември). Народната подкрепа за нейната партия остава доста голяма, но много хора изпитват към нея смесени чувства поради скандалите за корупция, свързани с името ѝ, и се боят тя да не смени за пореден път политическата си позиция.

Най-трудно е да се повярва, че някой може да се изправи срещу диктатурата – до такава степен

армията продължава да бъде най-мощната институция в страната. Дали тя може да изиграе някаква роля за свалянето на генерал Мушараф? В миналото тя свали трима непопулярни генерали, включително двама началници на Генералния щаб. Първият военен диктатор генерал Аюб Хан бе уволнен през 1969 г., след като се бе самопровъзгласил за маршал: той бе толкова непопулярен, че още преди това бе принуден да се откаже от главнокомандването на армията – както направи наскоро и Мушараф. През 1971 г. Генералният щаб принуди главнокомандващия армията генерал Яхия Хан да предаде властта на цивилно лице – Зулфикар Али Бхуто. И накрая, генерал Мухаммад Зия-ул-Хак, третият диктатор в Пакистан, загина в неизяснена самолетна катастрофа през август 1988 г. Следователно може да се смята, че армията ще отговори на очакванията на населението и ще намери начин да свали Мушараф.

В крайна сметка обаче армията може и да избере пътя на репресиите. Защото естеството на тази

институция коренно се измени. Военните се превърнаха в мастити икономически играчи и имат свои интереси за пазене и в този сектор. Благодарение на генерал Мушараф корпусът на висшите офицери успя да изпеди ресурсите на нацията много отвъд бюджетите на националната отбрана.

Прогонването на Мушараф не е единствената цел на днешната борба за свобода и демокрация, която се разгръща по улиците на Пакистан. Целта е също укрепване на съдебната власт и властта на другите граждански институции, създаване на инструменти, които да могат да бъдат използвани срещу военната власт, което очевидно не е по вкуса на повечето от генералите. Генералният щаб не възнамерява да отстъпва никое от правомощията си, които държи пряко или непряко от 1958 г.

Генерал Аюб Хан, първият, завзел политическата власт, подава оставка едва през 1969 г. и е заместен от друг генерал – Яхия Хан. Последният е уволнен на свой ред през 1971 г. след унищожителното поражение на пакистанските сили от Индия, довели до независимостта на Бангладеш – дотогава източна провинция на Пакистан – което подкопа моралния авторитет на военните и отслаби способността им за управление.

Армията тогава избра да улесни идването на власт на Зулфикар Али Бхуто, защото той, независимо че проповядваше „ислямски социализъм“, споделяше националистичната и дясна програма на военните. Неговата твърде оспорвана политика ги доведе отново на власт през юли 1977 г. Тези няколко години обаче не укрепиха демокрацията. Първо, защото военните продължаваха прикрито да ръководят страната; второ, защото значителни части от гражданските елити останаха верни на армията.

Според генералите тяхната намеса е необходима, за да се спаси страната от неспособността на политическите управници. Първата им намеса обаче (военният закон от 1958 г.) бе мотивирана единствено от жажда за власт, а последвалите – от смесени от политически и икономически амбиции. Днес военната хунта се е превърнала в един от основните арбитри за преразпределението на ресурсите в страната, в полза, разбира се, на висшето офицерство и на неговите граждански съюзници. Тази икономическа власт им придава социална видимост, на каквато професионалните военни обикновено не могат да разчитат.

(1)Вж. „Why does corporate Pakistan detest democracy“ (Защо корпоративен Пакистан мрази демокрацията?), Dawn, Karachi, 5 абул 2007.

(2)Вж. Сует Салем Шазад, „Ал Кайда срещу малибаните“, Монд дипломатик, юли 2007 г.

Армията в Пакистан е с огромно влияние, готова винаги дори с преврат да гарантира участието си във вземането на държавните решения

По-голямата част от населението на ядрената сила Пакистан продължава да живее в мизерия

ТЪРГОВИЯ, КОРУПЦИЯ

пакистанските богатства

БУАСТРАД **ТВИН**
VIENNA INSURANCE GROUP

Достатъчна е една разходка из улиците на големите градове, за да си даде човек сметка за мястото на военните. Разбира се, има множество паметници, представляващи различни видове балистични ракети, издигнати в центровете на повечето от големите и малки градове. Минувачите обаче могат също така да купят на местните пазари много потребителски стоки, произведени от предприятия, контролирани от армията. Такива предприятия произвеждат не само танкове, самолети или оръдия, но също и зърнени храни, овесена каша, белина, минерална вода, бетон, изкуствени торове или трикотажни изделия. Всъщност на въоръжените сили сякаш повече им се удава да произвеждат потребителски стоки, отколкото системи за въоръжаване. Те притежават дори банка, която да събира нови фондове. Военните са активни в трите основни отрасли в икономиката – земеделие, услуги и преработвателна промишленост. Техните капитали са заети в легалната икономика, но също участват пряко или косвено в неформалните и нелегални отрасли. Измежду всички държавни инсти-

туции именно въоръжените сили си присвояват най-голямата част от националното богатство. Тази власт им дава осезаемо предимство пред другите политически сили и укрепва позицията им пред останалите участници в икономиката.

Това заграбване от армията на съществена част от националните ресурси датира от първите години на независимостта (1947), довела до първата война с Индия и подтикнала правителството да отдели 75% от бюджета за национална отбрана. Оттогава въоръжените сили вземат средно 30% от БНП, като в тази цифра влизат и пенсиите, както и някои други разходи, които не са пряко за военни цели.

Но бюджетът на отбраната не изчерпва цялата военна икономика, към която спадат и доходни инвестиции в частния сектор. Структурата на тази икономика е изключително сложна и нейните разклонения са до голяма степен трудни за откриване. Генералният щаб прибегва към безброй техники, за да използва националните ресурси с помощта на пенсионирани или още работещи служители.

Собственици на ресторанти, на хлебопекарни...

ВОЕННАТА ИКОНОМИКА функционира на три равнища. На преден план са предприятията, в чието ръководство има действащи военни, донякъде по китайски или индонезийски модел. В Пакистан това равнище засяга на първо място три големи предприятия: Frontier Works Organisation (FWO), най-голямата строителна компания е специализирана в строителството на магистрали, язовири и пр.; National Logistics Cell (NLC), най-голямата транспортна компания, отговаряща за събиране на магистралните такси, участва и в мащабни строителни проекти; Special Communications Organisation (SCO) се занимава с телекомуникации в северната част на страната и в Кашмир.

Тези фирми използват връзките си с армията, за да получават правителствени субсидии и договори. Например себещето от договорите за изграждане на нови пътища се

възлагат на FWO и NLC, за които се смята, че са по-малко корумпирани и по-ефективни от гражданските фирми. Покрай пътищата на страната множество афиши възхваляват FWO и армията. Това не са обикновени реклами: те призовават гражданите да приветстват тази военна компания за това, че така добре е построила един прекрасен път.

Подобни хвалебствени кампании са предназначени да прикрият нарастващата некомпетентност и корупция в тези организации, които не се отчитат пред никого. Например един мост, построен от NLC в Карачи, рухна по-малко от седмица след официалното му откриване и предизвика смъртта на седем души. Фирмата FWO, създадена през 1966 г. за изграждане на магистралата Каракорум между Пакистан и Китай, получи договор за строеж на десет-километрова отсечка в Равалпинди. Този договор за 18,8 милиарда

пакистански рупии (211 милиона евро) бе възложен без публичен търг, а стойността му се смята за прекалено висока. Докато FWO получава за строежа на този път 1,8 милиард рупии (21 милиона евро) на километър, тя пренебрегва онова, което би трябвало да е основната й дейност – поддръжката и ремонтите по пътя за Каракорум.

Освен тези три предприятия военните притежават и стотици по-малки фирми като бензиностанции, хлебопекарни, бакалии, ресторанти и дори салони за красота. Тези фирми смучат от държавните финанси и се изпълзват от всякакъв контрол.

Следва второ равнище на дейност, засягащо петте големи филиала на военната структура: фондация Фауджи, която се занимава с управление на социалните услуги в трите армии и се ръководи от Министерството на правосъдието; Армейски социален тръст (АВТ), фондация "Бахрия" и фондация "Сахейн", които съответно са към пехотата, въздушните войски и военноморските сили; и накрая, Pakistan Ordnance Factories. Тези фондации управляват повече от сто големи фирми, чиито дейности се простират от производство на бетон, торове, зърнени храни и медикаменти до гражданската авиация. Сред тях има банки, застрахователни компании, агенции за недвижими имоти и учебни заведения. Делът на военните в тежката индустрия достига 33%.

Повечето от висшите офицери с неохота признават за подобни връзки. Според тях се касае за частни дружества, които наемат единствено военни в оставка. Тези филиали напомнят за структурата на турската военна фондация Оуак, която управлява стотици малки предприятия с помощта на пенсионни фондове. В Пакистан обаче тези дейности означават нещо повече от обикновена смяна на дейността на пенсионирани офицери. Тук политическото влияние на военните служи за изграждане на една търговска империя, която е всичко друго, но не и прозрачна. Тези предприятия дискретно се възползват от държавните субсидии, а същевременно принципите за финансова отговорност и контролните процедури, задължителни за всички държавни служби, не се прилагат за тях. Редица одити, публикувани от Главния финансов ревизор, дават представа за цената на това ограбване на националните ресурси. Например филиалът на AWT Askari Aviation, специализиран в даване на хеликоптери под наем, използва оборудване на въздушните сили, без да плаща нищо на държавата.

А всъщност това е най-малко непрозрачна част от военния капитал! Финансовата тежест на тези фондации достига близо 250 милиарда рупии (2,8 милиарда евро), а относителната прозрачност на дру-

жествата, зависещи от тях, се обяснява със статута им. Тъй като десетина от техните филиали са регистрирани на борсата, финансовите им отчети са по-публични, отколкото тези на фирмите от другите две равнища.

Третото равнище е най-непрозрачно и позволява все по-големи печалби в средите на военните. Офицери в оставка или на служба получават от държавата като пенсии или социални надбавки милиарди рупии под формата на земеделски земи, парцели в градовете (*вж. карето по-долу*) или други блага в натура. За тях се намират и работни места в гражданския сектор. Тези предимства не са разпределени справедливо – от тях се ползват най-вече висшите офицери. Генерал в оставка например има право на прислуга, домашен управител или шофьор. Това обаче са дребни предимства. Най-значими са даренията на недвижимо имущество. Всички висши офицери имат по шест-седем недвижими имота в различни части на страната. Генерал Мушараф притежава десетина, всички с висока стойност, придобити благодарение на неговата принадлежност към армията. Най-поряждните офицери се задоволяват с един-два имота.

Освен това има и стотици работни места, предлагани на офицерите от различните държавни служби, дружествата под военен контрол или частния сектор. Откакто Мушараф завзе властта, близо 1200 офицери бяха назначени на ключови постове в държавния сектор. Например девет от дванайсетте компании за електроразпространение в страната се управляват от военни. Висши офицери се назначават и за посланици или дори за заместник-ректори на университети. Тези постове се

добавят към постове, предлагани от военните компании, за които вече стана въпрос.

Частният сектор търси военните поради техните връзки и приятелства с правителството. От друга страна, голям брой висши офицери в оставка минават на работа във военните производства. Някои използват своето влияние, за да обслужват собствените си търговски интереси. Това е традиция, датираща от 60-те години на ХХ век, когато главнокомандващият генерал Аюб Хан превърна сина си в индустриален магнат. В по-близко до нас време синовете на генерали като Зия-ул-Хак и Ахтар Абдул Рехман (началник на разузнавателните служби по времето на борбата срещу съветското нашествие в Афганистан) са доларови милиардери. Проблемното е, че тези военни капитали, уж предназначени да изпълняват социални функции, са с тенденция да се превръщат в хищнически.

В реда на нещата е една мъгъща и явно непрозрачна организация да използва влиянието си, за да отклонява средства в полза на някои индивиди. Заявената цел е военната машина да бъде превърната в тясно обединена общност, способна да защитава своите интереси, най-вече финансовите, които понякога са значителни. Ето защо не е учудващо, че военни, които са навлезли в бизнеса поради политическата си сила и днес предвождат важни икономически интереси, не желаят да отстъпят властта на гражданското общество.

LE MONDE DIPLOMATIQUE
 Превод Весела Генова

В предишните ни броеве

Монд дипломатик

- „Пакистан“ от *Игнасио Рамоне* (декември 2007 г.)
- „Ал Кайда срещу талибаните“ от *Свед Салем Шахзад* (юли 2007 г.)
- „Поведението на Пакистан – лавиране между Вашингтон и талибаните“ от *Жан-Люк Расин* (февруари 2007 г.)
- „Борбата за независимост в Белуджистан се разраства“ от *Силие С. Харисън* (октомври 2006 г.)
- „Как талибаните преминаха в офанзива“ от *Свед Салем Шахзад* (септември 2006 г.)
- „Пътуване в пакистанските медресета“ от *Уилям Дейлримпъл* (март 2006 г.)

Le Monde diplomatique

- „Равновесието на терора между Индия и Пакистан“ от *Вайджу Нараване* (април 2005 г.)
- „Тясната врата на Пакистан“ от *Жан-Люк Расин* (юни 2004 г.)
- „Съмнителната схема на Бернар Анри-Леви (по повод убийството на американския журналист Даниел Пърл в Пакистан)“ от *Уилям Далримпъл* (декември 2003 г.)
- „Какъв ислям за каква нация в Пакистан?“ от *Жан-Люк Расин* (декември 2001 г.)

Новите феодали

ВОПУСТЕЛИЯ ГРАД Бахавалпур под палещото слънце двайсетина селяни разказват за усилията на правителството да ги прогони от земите, които те заемат повече от десет години. Тези земи, които са държавна собственост, вече са дадени на военни, които искат да влязат във владение час по-скоро. Правителството е напълно незаинтересовано от бъдещето на тези експлуатирани земеделци. *Ако няма място за нас тук - жалва се една селянка - по-добре направо да ни пратят в Индия!*

В Пакистан има двайсет милиона селяни без земя, но и дума не става между тях да бъдат разпределени 37,6-те милиона хектара, принадлежащи на държавата. От 4,68 милиона хектара, държани от военните сили, близо 2,8 милиона са раздадени на военни. Този навик да се даряват държавни земи датира от колониалната епоха, когато британците въвеждат тази практика, за да си осигуряват подкрепа от една или друга общност и да възнаграждават армията.

За разлика от Индия Пакистан продължи да прилага този метод, като системно дава земи на офицери и на войници. Разбира се, пълският пай отива при офицерите. Те получават и косвени субсидии под формата на привилегирован достъп до вода например или път от земите до пазара, каквито не се дават на обикновените войници. Никой не знае на каква сума възлизат тези косвени субсидии, защото за тях няма никаква отчетност.

За разлика от обикновените войници офицерите получават и парцели в градовете. Те ги използват за частни строителни проекти. Тези държавни земи включват и полигони, стрелбища и т.н. Така офицерите напълно безскрупулно разпират земите на нацията. Съществуват 27 строителни проекта, предназначени за тях. Като използват своето влияние, армиите също получават на занижени цени или чрез субсидии и частни терени, които после се разпределят между офицерите. Тези земи, обогатени с помощта на военни ресурси, дават огромни печалби и така превръщат повечето от генералите в милиардери.

Според една предпазлива оценка общата стойност на земеделските земи, раздадени на военни, възлиза на 1400 милиарда пакистански рупии (15,6 милиарда евро). Стойността на градските терени се поддава по-трудно на определяне, тъй като наличните данни са непълни. Възможно е обаче да се добие представа за тяхната стойност, като се знае, че схемата за военни жилища, според която се застрояват 291 хектара в Равалпинди, е донесла на акционерите печалба от 24 милиарда рупии (266 милиона евро). Следователно няма нищо чудно, че средното имущество на един пакистански генерал се оценява на около 4,4 милиона евро.

A.C.

Кот д'Ивоар прави опит

Изненадващите мирни споразумения, подписани на 4 март 2007 г. в Уагадугу, предоставят на Кот д'Ивоар възможност за помирение. След петгодишен конфликт държавният глава и водачът на бунтовниците си поделят властта. Все пак реалният напредък е бавен. Въпреки че страната официално е обединена, разоръжаването на отрядите и идентификацията на избирателите изостават, а те са предварителните условия за провеждане на очакваните с голямо нетърпение президентски избори. Ето защо на 20 октомври 2007 г. Обединените нации взеха решение да не отменят наложените от тях санкции.

Мишел Гали*

АБИДЖАН се е превърнал в град без бели!, възкликва бенински посетител през една октомврийска сутрин. В действителност, само за няколко години ивоарийската столица се е променила значително (1). Важните събития от ноември 2004 г., по време на които френската армия стреля по тълпа протестиращи пред хотел „Ивоар“ и уби шейсет и трима души, накара французите да станат подскретни. Замениха ги ливанските търговци и китайските бизнесмени. Тази нова атмосфера илюстрира новото политическо, вътрешно и международно положение.

Абиджан вече е пренаселен заради единия милион бежанци, придобили от контролираните от бунтовниците области в северната част на страната, силно е обеднял след петте години война и жертви и изглежда, понася всички нещастия на африканските мегаполиси. Всякакви безполезна *дзунджури* заливат бедняшките квартали. Това означава, че шумният скандал с *Пробо Коала* - холандския кораб, нает от фирмата „Трафикура“ (2), е само епизод, свидетелстващ за вредите, както от глобализацията, така и от отслабването на африканските власти. Замърсяването на залива, липсата на пречиствателна станция и индустриалните отпадъци се комбинират с анархично движение по пътищата и безразборно застрояване: придвижването с *гбака* (вид градски микробуси), *уоро уоро* (маршрутки) и други „черни кафета“ (таксита с броячи), които вилнеят по разбитите улици, е обичайна гледка за коренните жители на Кот д'Ивоар.

Абиджан е приятен град..., се пее в една известна песен, но това не се дължи само на пламенния африкански ритъм „купе-декале“. Не се дължи и на факта, че в горещите нощи на улица „Пренсес“, както и на други места в града, се лее бира „Бракоди“. Причината е, че „умореното“ от войната население отново храни надежда и желание за живот. То има и нови поводи да

*Политолог, ръководил публикуването на *Guerres nomades d'Afrique de l'Ouest* (Номадски войни в Западна Африка), L'Harmattan, Paris, 2007.

проявява нетърпение: и не само заради изборите – отлаганите досега президентски избори трябва да се проведат през 2008 г., – хората очакват *дивидентите от мира*. С подписването на 4 март 2007 г. на изненадващото мирно споразумение от Уагадугу (Буркина Фасо) на практика немислимото се случи: бившият водач на бунтовниците Гийом Соро стана премиер на президента Лоран Гбагбо, чиято легитимност той отказваше да признае след спорното избиране на последния през 2000 г. (3). Освен това споразумението предвижда разоръжаване на отрядите и идентификация на избирателите от „временни събрания“ – предварително условие за провеждането на президентските избори (вж. *статията по-долу*).

Често конфликтите в Африка са били възможност за по-малките деца да наследят на престола първородните, а за аутсайдерите и бунтовниците – средство за реформиране на кралства и държави. Маргинализирането на една нарастваща група млади хора, които не притежават земя (4) и не могат да заемат формални постове, подхранва бунта на Север и националистическото движение на Юг. Отхвърлянето от обществото на образованите младежи обяснява трудностите, които срещат хора като Шарл Бле Гуде – водач на „младите патриоти“, подкрепящи Гбагбо, или като Соро, който, според твърдото убеждение на един министър от президентското движение, *е получил тървия си фиш за заплата в приматурата* (работното място на премиера). Подобни случаи могат да се видят и в други части на континента (5).

Колкото и парадоксално да изглежда в чужбина, сключеният в Уагадугу „мир на смелите“ се дължи най-вече на „интернационализацията на конфликта“. Действащите лица в кризата не напускат ивоарийската сцена и се противопоставят на всички опити за интернационализиране от страна на външни сили – противно на вече сключените споразумения Буркина Фасо е единственият покровител на мира (6). Някои действащи лица от Кот д'Ивоар обаче поставят наравно френското

влияние, експедиционния корпус, Обединените нации...

В името на националния суверенитет (7) още през ноември 2006 г. президентът Гбагбо блокира приемането на резолюция на Обединените нации. Тя бе инициирана от френска страна и за сметка на Гбагбо трябваше да засили властта на тогавашния

премиер Шарл Конан Бани, заел поста с подкрепата на „международната общност“. Гбагбо използва съвсем ново оръжие: Конституцията, приета с референдум през 2000 г. с гласовете на почти всички политически сили, включително и с тези на Обединените на републиканците (ОР) – партията на емблематичния опозиционен лидер Аласан Уатара.

обкръжение: между легитимния вот и отслабването на властта, старият марксистко-ленински фронт, основан ИПФ на Гбагбо в действителност се е превърнал в управляваща партия с всички компромиси и изкушения, които това предполага!

Председателят на Националното събрание икономистът от ИПФ Мамаду Кулибали осъди режима, който самият той определя като хибрид, белязан от безхаберие то на коруптирани „търговци на печени фъстъци“. Той оспорва *бунтовническото начало*, тоест противостоенствения съюз с бунтовниците (8). Като критикува бюджетите на президентството и приматурата (службите на премиера), възможни благодарение на приходите от износа (а в зоната на бунта – и на най-различни видове трафик), тази политическа линия косвено се противопоставя на споразуменията от Уагадугу или поне със сигурност на политическото им изразяване.

Изолиран противник

ВДЕЙСТВИТЕЛНОСТ, ивоарийската политика понася тежки сътресения, което допълнително усложнява установяването на приемлив за всички избирателен процес. Класическият анализ противопоставя три „големи етнорелигиозни блока“, представени от собствени партии и ръководители: източните племена акан и бауле, подкрепящи Демократичната партия на Кот д'Ивоар (ДПКИ) на Хупхуе-Боани и самопровъзгласилия се за негов наследник Анри Конан Бедие; западният народ „кру“ с твърдо „ядро“ племето бете, които подкрепят Ивоарийския патриотичен фронт (ИПФ) на Гбагбо; и северното племе диула, което гласува за ОР на Уатара. Тази лесна заради простотата си схема (високо оценявана от „мислителите“ на крайната десница) води до интерпретации от... XIX в.: според тях всеки „политически водач“ има своята „етническа тежест“, като в най-добрия случай разполага с подкрепата на своя „регионален блок“.

Но тази схема се усложнява. Бунтът стана автономен: Соро няма своя партия, но тактическият му съюз с президента може да отклони много гласове от Севера – със сигурност поне тези на племената сенуфо, доколкото племето малинке симпатизира по-скоро на бившия „военен командир“; сержант Ибрахим Кулибали, участвал във въоръжения преврат през 1999 г., при който Бедие бе свален от власт, и в бунта от септември 2002 г. се обявя срещу Соро. Днес той е изолиран.

Въпреки очевидните етнически идентификации обаче географията на поселението се промени: повече от 50% от населението на страната живее в градовете, което несъмнено се дължи на пристигането на бежанците от войната. Половината жители на столицата са от племето диула, но някои от тях нямат право на глас (защото са родени в Буркина Фасо или Мали). Етническата принадлежност все по-често отстъпва пред класовата или пред присъединяването към харизматични лидери.

Именно членовете на партията на президента Гбагбо ще видят как на следващите президентски избори кандидатурата му ще бъде подкрепена от широка платформа, включваща ИПФ, лица, напуснали ОР и ДПКИ, както и привлечени бивши бунтовници. Той иска да обедини и малки партии и/или да събере около себе си „нощните посетители“ на прави-

телствените дворци – съмнителни служители, спечелени за каузата с щедри дарения, идващи от парите от кафето, какаото и петрола. Президентът може да разчита и на влиятелната подкрепа на държавния апарат, на някои благосклонни към него медии и на собствената си решителност: противници и дипломати не могат да отречат качествата му на „политическа натура“. Но тази нова политическа игра тревожи част от президентското

(1) Вж. Colette Braeckman, „Aux sources de la crise ivoirienne“ (Първопричините за ивоарийската криза), *Manière de voir*, n° 79, „Résistances africaines“, février-mars 2005.

(2) Този кораб тръгна от пристанището на Амстердам и през септември 2006 г. пристигна в Абиджан, натоварен със силно токсични петролни отпадъци, с което причини много жертви и ранени.

(3) Избирането на президента се осъществи на базата на „ивоарийството“, което стана причина някои от кандидатите да отпадна от надпреварата. Един от тях бе Аласан Уатара. Тези избори станаха повод за спречкване с управляващите с изтичане мандат и опозицията веднага ги оспори.

(4) Земята, която бившият президент Феликс Хупхуе-Боани най-нагло раздаваше на *онези, които работят* (основно на петте милиона *сахелски*

мигранти), вече е рядкост. За земеделското измерение на конфликта и положението на бездомната младеж, вж. по-специално Jean-Pierre Chauveau, „Question foncière et construction nationale en Côte d'Ivoire“ (Въпросът за земята и националното израждане на Кот д'Ивоар), *Politique africaine*, n° 78, Paris, 2000.

(5) Вж. специално за Суера Леоне Paul Richards, *Fighting for the Rain Forest* (Борбата за дъждовната гора), James Currey, Londres, 1996.

(6) Вж. „Qui gouverne la Côte d'Ivoire?“ (Кой управлява Кот д'Ивоар?), *Politique étrangère*, n° 4, Paris, 2005.

(7) Вж. Ан-Сесил Робер, „Мечта за „новотрн независимост“ на Африканския континент“, *Mong gupio.mamuk*, ноември 2006 г.

(8) Вж. Mamadou Koulibaly, „Le blues de la République“ (Блузът на Републиката), *Fraternité Matin*, Abidjan, 4 août 2007.

Централната

Аугуста Кончилиа*

ТРИ МИЛИОНА жители на Кот д'Ивоар не притежават документи за самоличност по исторически или административни причини според данни на опозицията на президента Лоран Гбагбо. Тези хора с неясен статут, чийто брой е труден за определяне, се превърнаха в главно политическо предизвикателство. И наистина, в очите на властта това са чужденци, които, пребивавайки на територията на страната, могат да бъдат неправомерно натурализирани и по този начин да повлияят на бъдещите президентски избори. Именно затова се правят „пътуващите заседания“, на които магистрати идентифицират лицата, имащи право да станат граждани на Кот д'Ивоар, като им се дават актове за раждане на базата на допълнителни решения. Временно пребиваващите чужденци или потомците им също могат да придобият до тях, за да получат документ за пребиваване, позволяващ узаконяването на статута им в страната. В Кот д'Ивоар, както често се случва в Западна Африка, част от населението по селата и в по-малка степен това в градовете, няма акт за раждане (1).

Пътуващите съдилища, чиято дейност ще продължи до началото на тази година, работят трудно. През юли 2006 г. въвеждането им пропадна под натиска на „младите патриоти“, привърженици на президента Гбагбо, които се страхуваха, че „чужденците“, придобили правото да гласуват, може да застанат на страната на „северната“ опозиция. През 2001 г. победата на противниците на Гбагбо на общинските избори беше приписана на измамническия вот на избиратели, които не са граждани на Кот д'Ивоар, но се възползват от административните неясноти.

*Журналистка

Ето защо бе решено да се въведат нови „защитени“ лични карти. Но издаването им се осъществи изключително бавно и през 2002 г. министърът на вътрешните работи призна, че все още липсват 700 000 карти (1,2 милиона според опозицията).

В Западна Африка преселниците наброяват 8 милиона души, или 2,9% от цялото население (2). Това е най-високата концентрация на вътрешнорегионални преселници на континента и зоната с най-много емигранти към Европа. Кот д'Ивоар е страната, която е приела най-голям брой имигранти на континента: 26% от жителите (като 47% от тях са родени в Кот д'Ивоар) (3). Буркина Фасо пък е най-големият източник на емиграция на континента (4,5 милиона души) (4), насочена основно към Кот д'Ивоар (2,3 милиона), Гана (1,5 милиона) и Сенегал (600 000) (5). Буркина Фасо се нарежда на второ място по имиграция в региона с 1,12 милиона имигранти, или 9,7% от населението. Става въпрос най-вече за бивши граждани или техни

(1) Според Доклада за 2006 г. на Детския фонд на Организацията на обединените нации (УНИЦЕФ) 40% от родените по света през 2000 г. не са били регистрирани, което означава 50 милиона деца, 70% от които в Африка.

(2) Предполага се, че на континента има 17 милиона преселници, или 1,9% от цялото население.

(3) Общо преброяване на населението от 1998 г. Според изчисленията на Международната организация по миграция (МОМ) и Програмата на ООН за развитие (ПРООН) става въпрос за 14,6%.

(4) Висш съвет на гражданите на Буркина Фасо в чужбина, Уагадугу, 2004 г.

(5) Статистики за 2007 г. на Западноафриканския икономически и валутен съюз (Уагадугу) и на ПРООН (Ню Йорк).

НА МИРНИТЕ СПОРАЗУМЕНИЯ

За национално помирение

Президентът Гбагбо, който много обича неочакваните обрати, пое върху себе си тези критики, след като през октомври 2007 г. обяви операция „чисти ръце“ именно за производството на кафе и какао, което има силна нужда от това! Ивоарийският селянин получава само 20% от стойността на износа си, докато производителят в Гана получава 72%. В действителност, по препоръка на работодателите, които искаха секторът да бъде приватизиран, Стабилизационния фонд (Caistab), който регулираше цените (9), бе заменен от върволица от хищни и корумпирани посредници... Все пак най-важната идея на режима на Гбагбо – благодарение на която се връща към идеологическите си корени – изглежда, е да се създаде „гражданска служба“ със следните амбициозни цели: да се организират обучения и да се плащат заплати на бившите бойци (бунтовниците от Севера твърдят, че се правят опити да им се отнемат източниците на „на-същия“ бентове, рекета, трафика на диаманти, какаото, памука и др.); да ангажират в по-голяма степен маргинализираните млади хора, а именно безработните в градовете и безимотните селяни. В специално интервю президентът Гбагбо ни представи тази новост в кейнсианска перспектива: гражданската служба ще работи за реализиране на големи урбанистични проекти, които трябва да спрат унищожаването на околната среда, да подобрят условията на живот и да повишат сигурността в столицата.

Но дали прекрасните обещания ще станат реалност? Със сигурност парите от петрола, очакваният подем на международните финансираня и реализирането на плана за действие след края на конфликта ще направят възможно едновременно постигане на две цели: активизиране на икономиката чрез решаване на проблемите на ивоарийските младежи и

постигане на видими резултати за най-пострадалите и обеднелите от войната. Бяха направени и други зрелищни символични жестове, които осигуриха благоприятна за „диалога по ивоарийски“ атмосфера: „изгарянето на пушките“ (10) в Буаке – района на бунта; посрещането на Соро в сърцето на територията на племето бете; премахването на документите за пребиваване за силната общност буркинабе, за да бъдат спечелени гласовете на диула и за да се отхвърлят обвиненията в ксенофобия.

Но постоянното отлагане на изборите и неуспешният и все още неизяснен атентат срещу Соро на летището в Буаке през юни 2007 г. показват, че помирието е несигурно: насилственото изчезване на едно от главните действащи лица наистина можеше да доведе до подновяването на боевете. За сметка на това се очертава успокояване на френско-ивоарийските отношения, което несъмнено е причината за резкия обрат в поведението на Буркина Фасо. От страна, която винаги е играла ролята на инициатор на войните, сега тя се превърна в стрител на мира. Френският президент

Никола Саркози, традиционно близък с Уатара, все пак отправи към Гбагбо съвсем очевидни жестове на приятелство, които контрастират с демонстрираното от Жак Ширак хладно отношение. Дори се планира ивоарийският държавен глава да посети Париж, което със сигурност ще бъде знак за началото на голямото пазарене: прекратяване на водените от двете страни процеси, с които взаимно се обвиняват за кланетата през 2004 г., и изплащане на обезщетения на жертвите; подновяване на сътрудничеството и осигуряване на достъп до ивоарийския петрол; оттегляне или намаляване на военните части „Ликорн“ и на силите на Операцията на Обединените нации в Кот д'Ивоар (Onuci). Територията вече е „обединена“ благодарение на премахването на „зоната на доверие“ между Севера и Юга, която се пазеше от френски войници и сини каски.

Това ново положение може да направи възможен успеха на централната политика, с която Гбагбо иска да се откъдести, обединяваща „колаборационисткото“ течение на обвързаните с Париж „хухуестисти“

и това на крайните представители от „радикалното крило“ на ИПФ, които, колкото и да е парадоксално, подкрепят милитаристичната политика на бунтовниците. Изправената срещу Гбагбо опозиция се опитва да изгради един невъзможен съюз: между „хухуестистите“ ДПКИ и ОР, чиито лидери откровенно се ненавиждат, тъй като бащата на „ивоарийството“ Бедие направи всичко възможно да изключи Уатара от политическата игра.

Що се отнася до „гражданското общество“, то излиза от конфликта силно отслабено. Някои синдикати като „Достойнство“, които в миналото силно са противодействали на управляващите, и организации, защитаващи човешките права, са се сближили с властта или са привлечени в министерствата. Все пак се развиват множество източници на информация: благосклонна към правителството „синя“ преса, близка до опозицията „червена“ преса. Информацията се интернационализира: най-безцеремонно се копират рубрики от *Льо Монд* и статии от *Жьон Африк*; излъчването на БиБиСи, „Африка n°1“ и особено от „Радио Франс Интернационал“

– предпочитаното от опозицията радио. Това е от жизнено значение по време на криза. Наблюдатели и разни безпарични майстори по заглавията ежедневно и до безкрай коментират абсолютно всяка новина, дори последната „интоксикация“ по време на спонтанни „сорбони“, „агори“ и други квартални „сенати“ (11). Цяла медиология в африкански вариант (12) непрекъснато проучва тези медии; талантиви кинорежисьори като Сидики Бакаба снимат военни документални филми, като например *Победа с голи ръце*, разказващ за клането в хотел „Ивоар“. Така те искат да насочат обективите към проблемите, подобно на предшествениците си, които са използвали писменото слово като оръжие по време на освободителните войни.

(9) Вж. Anna Bednik, „Tempête sur le cacao de Côte d'Ivoire“ (Разказва се буря над какаото на Кот г'Ивоар) *Le Monde diplomatique*, juillet 2006.

(10) Съгласно споразуменията от Уагадугу отрядите трябва да бъдат разоръжени. Разоръжаването им започва с тържественото унищожаване на оръжия.

(11) Абулжански наименования на публичните места в градовете, където се събират младежите. Те имат свои еквиваленти и в областта на бунта.

(12) Вж. сайта на младия френско-ивоарийски медиолог Calixte Tayogo <http://coupercoller.wordpress.com>. Вж. и Acrimed, „Journalisme de guerre: retour sur la «crise ivoirienne» de novembre 2004“ (Журналистиката по време на войната: връщане към „ивоарийската криза“ от ноември 2004 г.), www.acrimed.org/article2124.html, и *осправка крпумка на Daniel Schneidermann, „En Côte d'Ivoire, le journalisme en uniforme“* (Униформена журналистика в Кот г'Ивоар), *Libération*, Paris, 12 novembre 2004.

LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Марта Иванова

роля на имиграцията

потомци, които се връщат в страната поради политически (Кот д'Ивоар) или икономически кризи (Гана).

Преселванията са начин на живот – или на оцеляване – в тази част на Черния континент. Те са част от естественото движение на народите от страните във вътрешността на континента, като освен това се намират в Сахелската област, към крайбрежните и горските зони. По време на колонизацията преселванията станаха масови, като това положение не се промени и след установяване на ясни граници при обявяването на независимостта. Оттогава държавите напразно се опитват да уточнят статута на преселниците. Така например спогодбата между Горна Волта (днешната Буркина Фасо) и Кот д'Ивоар, подписана през 1960 г., не беше приложена. Протоколите, приети от Икономическата общност на западноафриканските държави (ECOWAS) (6) също не се спазват. Правото на пребиваване, признато през 1979 г. заедно със свободното движение на хора, но ратифицирано едва през 1986 г., не се прилага навсякъде и не предотврати случаи на масово експулсиране. Нигерия върна повече от 1 милион ганайци през 1983 г., като Абуджа дори официално премахна правото на пребиваване в момент, когато икономиката на страната понасяше ограниченията, дължащи се на структурните промени, с единствената цел да може да експулсира 200 000 други ганайци...

И НАЙ-НАКРАЯ, правото на установяване (либерални професии...), също признато от ECOWAS, все още не е ратифицирано от държавите-членки. Това забавяне показва ясната тенденция от двайсетина години насам да се прикриват социалните проблеми чрез заклеймяване на „чужденца нашественик“.

Препрояването в Кот д'Ивоар от 1998 г. засили това чувство: сред чужденците, представляващи 26% от населението, се наблюдава много по-висок процент на активно заети лица, отколкото сред гражданите на Кот д'Ивоар (75% срещу 56,8 %). Освен в първичния сектор тези активно заети лица работят основно в неформалния сектор (7). Постепенно бяха въведени рестриктивни политики към пребиваващите без местно гражданство. Изправен пред сътресенията на икономическата криза, коментира професор Мамаду Зонго от университета в Уагадугу, Абиджан постепенно преосмисли мястото на чужденците в обществото на Кот д'Ивоар, като това доведе до ограничаване в условията за достъп до работни места, в стипендиите за чужденци и до тяхното заклеймяване (8).

През 1994 г. условията за придобиване на правото да избираш и да бъдеш избран бяха ограничени: вече е нужно и двамата родители да бъдат граждани на Кот д'Ивоар по рождение. През 1998 г. поземленият закон представлява още по-голям удар за десетки хиляди селяни, произхождащи от съседните страни. Той постановява, че поземлената собственост е запазена само за гражданите на Кот д'Ивоар. Това означава, че земите, чиято собственост не е регистрирана, принадлежат на местните, които са техни притежатели според обичайното право. Впрочем както в много други африкански страни, сделките със земя се осъществяват на базата на взаимно доверие и често не са признати официално. Така избухнаха сблъсъци по повод земите. През 2005 г. близо 500 000 са гражданите на Буркина Фасо или техни потомци, върнали се в страната, разкъсвани между приемната земя, която не ги признава за свои, и държавата, която се смята за тяхна – тази на родителите им, макар и да не я познават (9). Често се случва „хората от диаспората“, както ги наричат, да получават трудно документи

за гражданство от Буркина Фасо поради липса на акт за раждане на родителите им, емигрирали неофициално.

Присъствието на население, имигрирало преди няколко поколения, е обект на крайна политизация от началото на демократичния преход през 90-те години. Водиха се полемики за правата им, като това засили етническият характер на вътрешнополитическите отношения. Една от причините за въстанието от септември 2002 г., започнало в северната част на страната, са именно тези напрежения. Решението да се издават специални лични карти за чужденците, взето през 1990 г. от министър-председателя Аласан Уатара, бе възприето като първата крачка към експулсирането; за много преселници беше трудно да получат такава карта или просто да си я подновят... По времето на Феликс Уфуе-Боани, който предоставяше земите на тези, които ги обработват, чужденците, облагодетелствани от аграрното законодателство, бяха склонни да подкрепят установената власт на племената бауле...

За да сложи край на административните неприятности и да спомогне за успокояване на отношенията между различните общности, президентът Гбагбо взе на 8 ноември 2007 г. едно колкото символично, толкова и сензационно решение: премахване на документа за пребиваване за гражданите на държавите-членки на ECOWAS. Макар мярката да облекчава имигрантите, тя само замества проблема, тъй като чуждестранните граждани ще трябва да се сдобият с документи за самоличност от страната им по произход; а това не е никак лесно за имигриралите отдавна, които са загубили връзка с въпросната държава. Приемайки миналите грешки, президентът препоръча по същия повод на всички граждани на Кот д'Ивоар да не употребяват изрази, отнасящи

се до произхода или до етническата принадлежност.

И наистина, нерядко се случваше политици да използват етническият произход и религията, за да обявят лицата, пребиваващи отдавна в страната, за хора без гражданство, страхувайки се, че те може да застанат на страната на опозицията по етнически и религиозни причини (10).

НЯМА нищо по-неоснователно от привидното разделение между мюсюлмански Север и християнски Юг (11). През 1955 г. според официалните статистики мюсюлманите вече представляваха 23% от населението срещу 12% християни. През 1999 г. те бяха 40%, а християните – 27%. През същата година, докато дебатът за „ивоарийската идентичност“ (12) беше в разгара си, бе обявено, че увеличилите се брой на мюсюлманите се дължи да чужденците, пребиваващи в страната, които бяха обвинени, че застрашават религиозното равновесие, съществувало преди сред гражданите на Кот д'Ивоар (13). Но макар и все така управляван от основно християнски елит, Кот д'Ивоар запази

плурализма на вероизповеданията, уважаващ различията. Това е наследство, което – въпреки някои странни решения като изграждането на базиликата в Ямусукуро – без съмнение позволи след избухването на конфликта през 2002 г. да бъдат избегнати грешки, които можеха да доведат до религиозни или общностни сблъсъци.

В една успокоена обстановка въпросът за междурегионалната миграция, който бе обект на многобройни срещи и проучвания на ECOWAS, ще трябва да бъде изследван отново през призмата на нови политики за регионално развитие като например създаването на фондове – идея, за която често се говори, но така и не е осъществена – за инвестиране в отправните за емиграцията зони. Нужни са и мерки за „сигурност“ при превъртането на преселниците към страните им по произход: между 1985 г. и 1994 г. гражданите на Буркина Фасо, пребиваващи в Кот д'Ивоар, са изпратили 1,4 милиарда долара на семействата, останали в страната.

LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Павлина Данкова

(10) Адеранти Адепойо от ЮНЕСКО, изказване по време на гореспоменатия симпозиум.

(11) Вж. Marie Miran, *Islam, histoire et modernité en Côte d'Ivoire* (Ислям, история и модерност в Кот д'Ивоар), Karthala, Paris, 2006.

(12) Вж. Colette Braeckman, „Aux sources de la crise ivoirienne“ (Източниците на кризата в Кот д'Ивоар), *Manière de voir*, n° 79, „Résistances africaines“, février-mars 2005.

(13) Националният статистически институт и Икономическият и социалният съвет на Кот д'Ивоар заявяват в доклада си за 1999 г., че притоъкът на имигранти с ислямско вероизповедание (73% от чужденците) значително е изменил предишното религиозно равновесие: 31% християни, 25% мюсюлмани и 23% аниимисти.

(6) Създадената по модела на Европейската икономическа общност през 1975 г. ЕКОВАС обхваща днес петнайсет държави: Бенин, Буркина Фасо, Кабо Верде, Кот д'Ивоар, Гамбия, Гана, Гвинея, Гвинея-Бисау, Либерия, Мали, Нигер, Нигерия, Сенегал, Сиера Леоне, Того.

(7) Christian Bouquet, *Géopolitique de la Côte d'Ivoire. Le désespoir de Kourouma* (Геополитика на Кот д'Ивоар. Отчаянието на Курума), Armand Colin, Paris, 2005.

(8) Изказване на симпозиума „Движението на населението и управление в държавите от Западна Африка“, Абиджан, юли 2006 г.

(9) Мамаду Зонго, изказване по време на гореспоменатия симпозиум.

“МИКСТЕЙПИТЕ” ПОД НАТИСКА НА АВТОРСКИТЕ ПРАВА

Музикални компании, притеснени от улицата

Във Франция официална комисия под председателството на... директора на магазините за мултимедия Фнак успя да постигне споразумение между доставчиците на Интернет и представителите на музикалната индустрия за „обучаване“ на потребителите под заплахата от временно или дори окончателно прекъсване на достъпа до мрежата за многократните рецидивисти „пирати“. В името на същата борба в САЩ двама диджеи бяха вкарани в затвора. Същевременно уличните музикални практики, които те олицетворяват, са един от основните пътища за лансиране на нови музикални звезди.

Тома Блондо*

АТЛАНТА, 10 януари 2007 г. След кратък разпит от ФБР 28-годишният Тайри Симънс с псевдоним Диджей Драма и неговият 27-годишен помощник Доналд Кенън (Диджей Дон Кенън) са вкарани в затвора. В помещението на тяхната фирма „Афилиейтс Рекърдс“, разположена на „Уокър Стрийт“ 147, полицията конфискува 81 000 пиратски дискове, четири превозни средства, звукозаписно оборудване и купчини празни дискове според шерифа Джефри С. Бейкър. В този случай полицията действа след подадена жалба от Recording Industry Association of America (Американска асоциация на звукозаписната промишленост - ААЗП), която е обезпокоена от нарастващия брой микстейпи - форма на миксирани компилации, която понякога се намира на ръба на законодателството за авторското право.

Обвинени по Закона за борба с корупцията и облагодетелствания се от рекет организации от 1970 г.(1), предназначен да улеснява борбата с престъпните организации, двамата диджеи рискуват да получат дългогодишен затвор. Успоредно с това полицията въвежда план за действие в дванайсет града, измежду които Атланта и Ню Йорк, внедрява свои агенти в известни фирми и арестува диджеи и собственици на магазини. Официално разследвани за имитация и нарушаване на законодателството за авторското право, според Брад Бъкълс, председател на ААЗП, Диджей Драма, а чрез него и пазарът на микстейпи, който бележи главоломно растеж от 2000 г. насам, косвено са обявени за виновни за загубите на звукозаписната индустрия и по-специално за намаления брой продадени дискове (-12,8% само за CD формат) и за спада с 6,2% на общите финансови резултати през 2006 г.(2).

Този арест, който е кулминационен момент в поредица от акции, поведени от 2004 г. в средите на независимите производители и продавачи на дискове, отива по-далече от обикновеното нарушение на закона за интелектуална собственост и поставя под въпрос функционирането на американската дискова индустрия като цяло. И наистина, микстейпите не са обикновена имитация на CD, както ги определя в своите аргументи ААЗП. Освен това двете страни по спора са исторически зависими една от друга: от двайсет години насам между тях съществува творческо и маркетингово партньорство. Така атаката на ААЗП е дълбоко нееднозначна и свидетелства за много по-сериозна криза в американската културна индустрия.

В началото на 80-те години, когато рокът се развива в концертните зали, рапът е маргинален и живее на улицата. Пред нежеланието на големите компании и на радиомрежите да откриват и насърчават тази заражда-

ща се култура, почитателите на рапа подкрепят свои собствени творци с помощта на диджеите, истински ъндърграунд художествени директори, които са в основата на една паралелна музикална мрежа, чиято сърцевина е микстейпът.

В този любителски запис диджеят изготвя уникален аранжирмент с помощта на собствени композиции, известни инструментални версии или „сърковища“, които само той притежава, на основата на който кани рапъри да изразяват себе си съвсем свободно. С помощта на два грамофона създателите на обстановка смесва, изрязва и ремиксира тези парчета, както намери за добре, като някъде вмъква поредица от резки стържещи звуци (scratch), другаде акапелно пеене на някой прочут рапър, после сирени, изстрели и други културно специфични крясъци, които разгърсват Америка. Разгорещени до краен предел от този взривоопасен „микс“, гостуващите рапъри се отдават с цялата си душа на творчеството, намират изключителни рими,

Големите компании се вбесяват, че не са успели да хванат влака в движение

ВПРОЧЕМ, бумът на южняшкия рап (Мемфис, Атланта, Хюстън...), съпроводен от поредицата микстейпи на Диджей Драма от 2000 г. насам, завърши именно по тази схема с подписването на добри договори с цяла поредица рапъри, развили именно там таланта си: Лил'Уейн, Ти Ай, Ъйнг Джийзи... Рапът не е рок - добавя Диджей Грийн Лантърн. - В рапа никой не праца макет с пет заглавия до някоя известна фирма. Тук говори улицата през микстейпите. А когато говори улицата, фирмите се вслушват. Действително всеки един от рапърите, превърнати от индустрията в звезди, е минал по този път. Всички без изключение са започнали с микстейпи - обяснява Лойд Банкс, рапър, близък на 50 Cent, най-добре продаваният днес рапър, в документалния филм Микстейп: Филмът(3): Именно тези диджеи ни лансираха, като организираха представянето ни на улицата. Същото е вярно и за всички останали: 50 Cent, Ъйнг Бък, Джийзи.... Диджей Сикамор (Бруклин) потвърждава: Индустрията е безпомощна без нас. Художествените директори прекарват времето си в телефонни разговори с нас, за да ни питат кои са рапърите, които набират популярност и имат висок рейтинг на улицата. С тях е почти свършено. Скоро тази работа ще бъде наша.

Като истински развъдник за таланти, в който издателските къщи за дискове откриват бъдещите си звезди, този неформален кръг носи и значителен рекламен потенциал. Впрочем, до края на 90-те години индустрията се развиваше в добро разбирателство с него, а за дадена марка това, че канеха неин певец в микстейпа на някой известен диджей, бе гаранция за добра ре-

путация и залог за достоверност. Работата на диджеите никога не е била атакувана, независимо че те не са плащали права за възпроизвеждане и не са се замисляли за някаква политика за авторски права: Точно обратното - уточнява Диджей Кей Слим, една от големите фигури в микстейпа в Америка. - Те сами ни изпращат новите си парчета, като прекрасно знаят защо го правят. Ясно им е, че вероятно тези парчета ще се окажат в някой микстейп и това ще направи реклама на

техния певец или ще позволи той да бъде тестван пред аудиторията на улицата. И въпреки, че изглежда условията на този мъчлив договор са се изменили днес, когато Диджей Драма е в затвора, нещата продължават да се развиват в полза на индустрията: От наскоро излезлия албум на Лил'Уейн (Cash Money, Universal) бяха продадени над един милион броя, без да е имало реално въртене по радиото, а само сингълът от него така и не се изкачи над 32-ро място в рейтинга на 100-те най-популярни песни. Трудно е да си представи човек, че той би могъл да постигне такъв резултат без помощта на някой диджей (4) - обяснява през януари 2007 г. Ню Йорк Таймс.

Микстейпът като средство за откриване на нови таланти и организирана рекламна сила е истинска благодат за фирмите. Този полза обаче има и отрицателни аспекти. Защото звездите на рапа, сякаш лоялни към този паралелен кръг, от който са излезли всичките, винаги се връщат към извора, за да наложат своите рими върху тези микстейпи, оставащи изцяло извън официалната дистрибуция на техните издатели. Дори звезда като Еминем - със 70 милиона продадени албума - има нужда да поддържа своята репутация, да присъства на улицата през дългите периоди между албумите, които той записва за Юнивърсъл.

Индустрията на диска, която добре знае това, винаги е умеела да се възползва от него. Диджеите, които са в непосредствен контакт с улицата и раждащите там се звезди, са и търсачи на таланти и като канят често непознати рапъри, поемат риска за откриването на творчески натура. Микстейпите функционират като първи филтър, буфер между улицата и издателските къщи за дискове, които никога няма да поемат риска да сключат договор с артист, който не е минал по този път и няма никаква известност.

Микстейпът като средство за откриване на нови таланти и организирана рекламна сила е истинска благодат за фирмите. Този полза обаче има и отрицателни аспекти. Защото звездите на рапа, сякаш лоялни към този паралелен кръг, от който са излезли всичките, винаги се връщат към извора, за да наложат своите рими върху тези микстейпи, оставащи изцяло извън официалната дистрибуция на техните издатели. Дори звезда като Еминем - със 70 милиона продадени албума - има нужда да поддържа своята репутация, да присъства на улицата през дългите периоди между албумите, които той записва за Юнивърсъл.

Всъщност развитието на микстейпите не е нищо друго освен отговор на структурната заостреност на индустрията, продукт на крещящото разминаване между творческата енергия на рап средата и планираните политики на издателите. Сякаш рапът, погълнат от индустриалните политики, остава жив благодарение на своята собствена художествена политика, като раздава извън системата (5) някои от най-добрите си реализации и така прави от диджеите и продавачите истински богаташи.

Какъв е тогава смисълът на атаката на ААЗП, освен констатация за провал на част от една архаична индустрия, неспособна да се адаптира към феномена? Защото, макар че индустрията дълго време пренебрегваше този неформален пазар, станал рентабилен благодарение на провиденческата ловкост на няколко улични капиталисти, тя също сама се изключи от него: Големите марки са недоволни, че не успяха да хванат влака в движение. Рапът вече съществува, когато те се

заинтересуваха от него, и ще съществува и след тях, защото в крайна сметка диджеите нямат нужда от тях. Въпросът не е за авторските права за няколко инструментални композиции, а за монопола над продаваните - обобщава Диджей Грийн Лантърн.

Пред настъпването на индустрията редица диджеи възнамеряват да покروتуват поне няколко месеца. Обемът на използваните микстейпи през първото шестмесечие на 2007 г. намаля. Във Франция, вторият световен пазар на рапа, засега още преобладава толерантност, независимо че микстейпите на Джи Ар Юинг или на Диджей Ъйнкас Лу заливат страната по същия модел. Това явление обаче няма да бъде спряно с арестуването на няколко нарушители. Музикантите знаят добре, че техните миксове не са напълно легални, но също знаят, че индустрията поиска да заключи всичко, да продава рапа така, както се продават бакалски стоки, и да събира вместо истинските музиканти всички печалби от него. Микстейпът обаче е непобедимият елемент, който ще съществува винаги извън системата. Поне това ни остава. И ако индустрията не желае да се съобразява с това, да върви по дяволите - отсича рязко Чък Ди, лидер на нийоркската група „Пъблик Енеми“. Невъзможно е да се спре инстинктът на словото, който от двайсет и пет години насам разкъсва километри аналогова лента.

(1) Законът е създаден за борба с организираната престъпност. Предназначенето му е да прегоспасти на прокурорите средствата за наказателно преследване на членовете на престъпни групи, обвинени, че са участвали в гбве подлежащи на санкциониране действия за определен период от време. Той позволява те да бъдат автоматично осъдени на двайсет години затвор.
(2) Вж. RIAA, "Year-End Shipment Statistics" (goklaag за 2006 г.)
(3) Вж. Mixtape: The Movie (Mikстейп: Филмът), филм на Уолтър Бел, Cando Entertainment - 2Good - Warner, 2007.
(4) В случая Диджей Драма, посветил редица микстейпи на този рапър.
(5) Вж. Mario D'Angelo, "L'impitoyable industrie du disque" (Безмилостната звукозаписна индустрия), Le Monde Diplomatique, juin 1998.

LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Весела Генова

Журналист, съавтор (заедно с Фред Ханак) на Combat rap. Vingt cinq ans de hip-hop (Борбата на рапа. Двадесет и пет години хип-хоп), Castor Music, Paris, 2007.

ЗАЩО Я НИМА

Културата в българския национален ефир

Всяка вечер няколкото милиона българи включват телевизора си и доброволно замръзват на местата си в продължение на часове. Това, което ги кара да повтарят този „ритуал“ и при възможност да го преповтарят по няколко пъти през почивните дни, е телевизията. До този момент не е измислен по-добър механизъм за контрол, който да принуждава хората така да си кротуват въщи, хипнотизирани пред екрана, бясно натискащи копчетата на дистанционното.

БОРЯНА АНГЕЛОВА*

Населението се управлява по различни „традиционни“ начини, чрез законодателната, съдебната и изпълнителната власт. Четвъртата власт - телевизията, действа по друг начин, който се оказва значително по-сполучлив по отношение на контрола. В информационната епоха, в която се намираме, паноптикумът на Мишел Фуко се е превърнал в синоним, т.е. контролът не се упражнява върху определен кръг хора, а е глобален, разпростиращ се над всички, гледащи телевизия (1). По този начин телевизията става все по-властимаща, тя действително е в състояние да вдигне революция (2) и да я потуши.

Характерно за телевизията в частност обаче е, че тя все повече става подвластна на капитала, т.е. няма значение какво действително се случва, защо и как. Важното е да е популярна, да води повече рекламодатели, съответно повече пари. Понеже е много по-лесно хората да се забавляват, отколкото да се „наговарват“ с „нравоучителни“ издания, които изискват не просто пасивно наблюдаване/консумация на реклама, съответно и на ненужни стоки, телевизията се превръща в една непрекъсната реклама. На народа се дават „хляб и зрелища“, а той съответно се превръща в една послушна маса.

Телевизията в наше време има все по-силно въздействие и именно заради това от особено значение е да обръща внимание и на т.нар висока култура. Тя е тази, която предлага на зрителите възможността да се замислят над чутото и видяното. При нея всяко произведение си има свой собствен „код“ на възприятие, в който хората да разпознават определени ценности и идеали. Масовата култура, за разлика от високата, се характеризира с това, че всички произведения имат един общ код, лесен за разпознаване от всички, следователно не се налага особено замисляне или разбиране. По този начин няма критично отношение към света, зрителите вярват на симулакрума (3) на рекламата, в който се размиват основните човешки ценности - добро или зло, морално допустимо и морално недопустимо, и най-често необходимо и ненужно. Механизмът на контрол става значително по-мощен, когато се управляват хора без убеждения, без ценностна система, които се движат на повърхността на елементарни емоции, нагони и след като не умират от глад и от скука, всичко е наред.

В същото време именно културата е това, което ни прави хора, обитавщи един символен свят - на ценностите, защото именно ценностите на един народ са признак за нивото на неговата култура. Затова е много важно по телевизията да не се излъчват само комерсиални програми, но и културни. За съжаление това не се случва на родна територия.

В България има над двеста кабелни телевизии, като числото им постоянно нараства, и четири с на-

ционален ефир. Четирите телевизии, които се радват на възможността да се предават безплатно и да са достъпни в цялата страна, са Българска национална телевизия, bTV, Нова телевизия и ТВ2. Според Закона за радио и телевизия, когато една телевизия кандидатства за национален ефир, тя трябва да има поне едно културно предаване (4).

Нова телевизия е известна преди всичко с поредица реалити шоута, като те определено не от-

Законът не може да защити нито едно културно предаване

Истината е, че законът определено не би могъл да защити нито едно културно предаване. Никъде във въпросния закон не се споменава какво точно трябва да представлява едно културно предаване, не са регламентирани определени квоти, както е в други страни. Във Франция например нормативно е определено колко от ефирното време трябва да е заето от френски продукции, европейски и др.

На подобни изисквания трябва да отговаря и българският национален ефир според директивата „Телевизия без граници“ и нейното „Културно изключение“. Изискването на директивата „Телевизия без граници“ за минимална квота от европейски програми в електронните медии отразява опасенията, че американските продукции ще вземат „лъвския дял“ от европейското програмно време. Въпреки че в Европа се произвеждат повече филми, отколкото в Америка, 75% от приходите на европейските кина идват от американски филми. За да защити културното многообразие и да подкрепи местните продукции, ЕС договори в Световната търговска организация (СТО) т.нар. културно изключение. То позволява на държавите-членки на ЕС да не отварят напълно пазарите си за културната продукция от трети страни.(6)

Според директивата „Телевизия без граници“ (7) следва да има поне 51% европейска продукция в телевизионните програми. Това, разбира се, повдига други проблеми, като например до каква степен една страна като България може да предложи собствена/европейска продукция и тя да се гледа във Франция, например. Дали французите биха харесали шоута на Азис!?

В информационната епоха, в която живеем, за съжаление най-важни ценности са популярността, парите, властта, а явно родните ни телевизионери използват властта на телевизията, за да си набавят пари. Ето защо колкото и добре да е написан законът, вратички винаги могат да бъдат открити, за да не се спазва.

Друг проблем, който вероятно стои зад липсата на културни предавания сред „частните“ и „безплатни телевизии“, е и липсата на обучени кадри. Не е трудно да се подготвят такива, но затова трябва желание, което очевидно липсва

разяват културата/ценностите на българина. За културно или образователно предаване не може да се говори въобще.

bTV в началото се опитаха да представят едно предаване, каквото беше „Иначе“, което първоначално беше културно предаване, отразяваше културни събития, имаше нелоши обзори, впоследствие обаче стана лайфстайл и изчезна от националния ефир, защото той буквално е наводнен от такива предавания. Интересно кое е културното предаване по ТВ2? Сигурно шоута на Азис! На какво основание една абсолютна „жълта“ телевизия разполага с национален ефир (5)? Но те все пак притежават този ефир, гледани са безплатно и всеки, който има приемник, може да им се радва, а това им дава предимство пред останалите телевизии. Тази „привилегия“ предполага някакъв обществен принос, който едва ли можем да открием в поредното „реалити шоу“ или сапунен сериал. Причината е в недостатъчно конкретното и прекалено либералното ни законодателство.

поради отсъствието на културни предавания въобще.

Разбира се, много по-сериозен е въпросът с Българска национална телевизия, която освен на национален ефир се радва и на едно доста добро бюджетно субсидиране. В много форуми в Интернет (8) и в печата се повдига въпросът, защо данъкоплатците трябва да плащат данъци за националната телевизия, на какво основание и с какво тя е по-добра от останалите. Законът за радио и телевизия не е достатъчно конкретен, особено що се отнася до предаванията за култура (9).

Положението с културните предавания в националния ефир е следното: по БНР има едва няколко предавания, като например „Библиотеката“, което е в много късен час и може да бъде гледано само от хора със свободни професии. То обаче е посветено единствено на книги и в този смисъл една огромна част от съвременната българска култура остава неотразена. В последно време можем да се радваме на няколко предавания, посветени на българската история, каквито са „Памет българска“, „Кръстопътни времена“, „БНТ представя“ - посветено на българското кино, както и на прекрасните обедни концерти в неделя. И все пак, липсват обзорно-информационни предавания, които да следят какво се случва в театрите, операта, музеите и пр.

Въпросът за отсъствието на културни предавания е много съществен, защото, от една страна, в България все пак се случват „културни събития“, но в крайна сметка те не стават обществено достояние, следователно интересът към тях не е голям. Телевизията не използва възможностите си, за да „създава ценности“, а напротив задълбочава симулакрума, който ни представя единствено света на нелепото, елементарно развлекателното и рекламираното. По този начин хората не са в състояние да се докоснат до стойностната култура, те дори не знаят какво се случва с нея.

В телевизионните ефири изцяло е изключен образът на интелектуалеца, а именно той е, който противостои на „митовите“ и фалшивата реалност. Дефицитни са и т.нар. дискуссионни студии, в които да се обсъждат театрални постановки, нови български филми, концерти и пр., както и проблеми, свързани с българската култура като цяло. За

съжаление в последно време подобни дискусии, доколкото ги има, протичат почти „въдърграунд“. Техни свидетели са едва ли не само шепата участници, далеч от националната публика. А понякога там стават наистина стойностни дискусии (10). Поради липса на трибуна българският интелектуалец е принуден да напусне естествената си среда и да отиде в сферата на политическото. Интелектуалецът е принуден да дебатира с политици, да участва в политически предавания, в които често остава неразбран и диалогът не се получава (11). Както посочва Митко Новков в статията си „Разговор между глухи“ (12), диалогът между Хасан Адемов-политика, и доц. д-р Димитър Денков-интелектуалеца в предаването „Панорама“ не се случва поради различните езици, които говорят. В случая за политика са важни управлението и контролът, а за интелектуалеца - „прогресът“, дума, звучаща прекалено абстрактно за управляващия.

Защо няма културно-обзорни предавания в националния ефир, не знам. Знаем обаче, че културни събития в България се случват всеки ден и много хора биха се радвали да ги проследят. Има зрители, които биха гледали с интерес такива предавания, както е в Германия, например, където съществуват няколко национални телевизии (ARD, ZDF), предлагащи множество регионални канали, Вауген3, SAT3, и др. Трудно е да се изброят всички културни предавания, защото такива има почти по всяко време на денонощието. Например, всеки делничен ден по SAT3 от 19.20 се излъчва предаването „Kulturzeit“ (време за култура), то обикновено

включва репортажи от панаира на книгата, новите филми, както и дискусии. Какво е изкуство? Какво означават ценности? Толерантност? Свобода на словото, суверенитет? Явно немците могат да си задават тези въпроси и да ги разискват, но това са въпроси, които не засягат българина!?

Наскоро и по нашите медии се заговори за канал „Арте“- френско-немска програма, посветена изцяло на културата. По нашите кабелни телевизии се върти и канал „Mezzo“ (Mezzo), посветен само на музиката, но не на това, което наричаме „поп“, а именно на „високото“ изкуство. За да съществуват тези телевизии и предавания, е повече от ясно, че хората се интересуват от тях и се гледат от широк кръг зрители. В България тази публика също я има, но за съжаление липсват подобни предавания.

Разбира се, изключения има - предаването „5xРихтер“ по TV7 е подобно обзорно-информативно, посветено на културата, но уви и то се излъчва по кабелна телевизия, което го прави недостъпно за всички. В Германия изключително популярно е предаването „Философски квартал“, водено от известните философи Петър Слотердаjk и Рудигер Сафрански. Те канят интелектуалци и дискутират културни събития, например новостите от т.нар. Остров на музеите в Берлин.

В България множеството кабелни телевизии и няколкото ефирни предлагат едно и също. Голяма част от зрителите са пренебрегнати, а от това със сигурност губят и телевизионните зрители.

- ДВ, бр. 96 от 2001 г.)

(5) Основание за наричаме TV2 „национална“, ми дава фактът, че тази телевизия излъчва една и съща програма на 27 регионални честоти, за които има далекосъобщителен лиценз. Тя не е получавала програмна лиценз от органа, който има правомощия да ѝ го даде - Съвета за електронни медии.

(6) Представителство на Европейската комисия в България: <http://www.evropa.bg/bg/del/europe-a-to-z/eu-policies/additional-eu-policies/advivisual-and-media.html>

(7) http://www.ccm.bg/r.php?sitemap_id=119

(8) www.ikonomika.org

(9) Вж. чл. 7 на Закона за радио и телевизия - www.ccm.bg/r.php?sitemap_id=98

(10) Тук давам за пример гускусии, които се провеждат в София, но съм сигурна, че има още много из цялата страна, които за съжаление остават непознати за голяма част от населението. В София гускусии, посветени на културата, са гускусии в Художествена академия - Феноменологичното ателие; „Натясно“ в Хамбара, Червената къща и пр.

(11) Журналистът Митко Новков посвещава част от рубриката си във в. „Култура“ именно на невъзможността за диалог между интелектуалци и политици.

(12) В. „Култура“ брой 25, 26 юни 2007 г.

*Бакалавър по психология и културология, магистър по философия

Индивиди или овце

Да живееш в стаго,

МАКАР ВЪПРОСЪТ за отношението телевизия/ книга да е добре доловен, много малко се разглежда вторият решаващ въпрос, поставен от този разказ: телевизията като ново семейство. Тази тема обаче е ярко подчертана с важната роля, която играе съпругата на Монтаг Милдред (Линда във филма) е напълно зависима от системата за стерилен и задължително щастлив живот, въведена от „Правителството“. Тя взима необходимото количество успокоителни хапчета, за да си спести и най-малката тревога. И най-вече живее с телевизора, който се намира във всички стаи на дома ѝ и заема цялото пространство на стената (разказът малко изпреварва нашата технология, но за щастие вече имаме все по-големи плоски екрани).

Тези „говорещи стени“, както ги нарича разказвачът, тя нарича свое „семейство“, чиито виртуални персонажи живеят всеки ден в хола на Милдред. Най-голямата амбиция на героинята е да си купи един ден четвърта стена-екран, за да подобри ... семейния живот.

Далновидността на този роман е в това, че още в самото начало успява да разкрие едно явление: реалното семейство – с неговите правила, места и йерархии – бавно изчезва, и се оказва заместено от нова огромна и нестабилна общност, която телевизията води със себе си. Още през 1953 г. Бредбъри осъзнава, че като изоставят предишните истински социални отношения, телевизионните зрители стават част от същото „семейство“, озовават се със същите „чичовци“, разказвачи на вицове, същите саркастични „лели“, същите „братовчеди“, които разкриват живота си.

И така многобройните *ток-шоу програми* и другите развлекателни предавания, които днес се излъчват по масовите телевизионни канали, представят цяла галерия от семейни портрети: от вечния срамежливец до непоправимия самохвалко, като се мине през царя на мърморковците, бившия преориентиран активист, учителя кретен, изискания лакомник, циника с малко галски маниери, знойната блондинка с подчертани форми, вечния идол на младите, естрадния певец от третата възраст, порнозвездата в ролята на защитник на човешките права, хомосексуалиста във всичките му проявления, забавния инвалид, пищно облечения травестит, титулувания мислител, приказливия полуарабин, актьорите с техните прищевки, великодушните спортисти, защитника на добрите, но предварително загубени каузи и дори психоаналитикът, който силно намеци в стил Фройд – Лакан... Тоест стотина души, които се появяват непрекъснато от канал на канал срещу баснословни хонорари, накратко, тези, които днес наричат *people*, зад които тичат политическите водачи, страдащи от липса на слушатели.

Така, превключвайки каналите, човек намира своите братовчеди, чичовци и лели, които при това са забавни или поне се предполага, че са такива. Това, което не могат да дадат семейните истории (малки и големи, комични и трагични), вече се набавя от телевизионното „семейство“. То утешава самотниците и оживява компаниите, загубили вдъхновение. Не само че „телевизията“ дава „семейство“, а обединява в голямо семейство тези, които я гледат. Всеки се доверява на всички при идеална прозрачност, където вече нищо не може да се скрие. Така в предаванията се разкриват и най-добре пазените „семейни тайни“, никой не устоява на голямата изповед. В *Big Brother* всеки трябва да каже всичко на всички. Дори юношите

и младежите минават през изповедалнята на *Loft Story* или на *Star Academy* (5). Новостта на тези предавания е, че телевизионният зрител вече може да избира членовете на това „семейство“ – например като натисне 1, ако иска да подкрепи Сирил или 2, ако иска да отстрани Елоди...

Човек може да се запита: защо в крайна сметка да отричаме тази виртуализация на семейните отношения? Не е ли това естествен ход на историята? Тъй че няма никаква причина да се изказва неободрително мнение за настоящето, особено ако това е с цел да се изтъкне значението на миналото. Впрочем времето, когато човек се задъшаваше в истинските семейства, не е толкова далеч. Прословутото *Семейство, мразя ви* на Андре Жид, продължено от студентите през 1968 г., е само отпреди едно-две поколения. В този смисъл не е ли по-добре да има виртуално „семейство“, отколкото истинско семейство, като се има предвид, че когато човек наистина се умори от него, е достатъчно да завърти копчето, без да се налага както едно време да „убива бащата“?

Отговорът е съвсем прост: телевизионният зрител, който обича персонажите от това „семейство“, очевидно не може да получи същото в замяна, защото тези герои са виртуални и следователно напълно безразлични към неговата съдба. Освен ако и зрителят не се превърне в медийна личност. В този случай нещастният персонаж влиза „в“ телевизора и тогава му засвидетелстват прекомерна обич, сякаш за да го накарат да забрави, че медията се характеризира с липса на реципрочност.

Оттук произтича друг въпрос с нов отговор. Защо се налага целият този разход на технология (камери, техники, телевизионни програми, сателити, мрежи и т.н.) и на всевъзможни инвестиции (финансови, свързани с либидото и т.н.), ако не се създадат наистина субектите, които гледат телевизия и прекарват толкова време пред екрана? Ще бъде ли „семейството“ царството на същинското развлечение според Паскал? Наистина едно време развлечението бе съсредоточено върху царя, който подкрепяше всички, а него никой не го подкрепяше. Така, за да се избегне основният риск царят да се натъжи, нямаше друг начин освен постоянно да го забавляват. Днес сме в подобно положение с малката разлика, че всички в пазарните демокрации трябва да се забавляват.

Но не е достатъчно само да се различа субектът. Това далеч не е всичко. Може да се направи повече. Първата грижа на това „семейство“ не е субективното съществуване на другия, поради простата причина, че него за нищо не го е грижа, тъй като то е само илюзия. Отзад се крие единствената стабилна реалност – зрителската аудитория (пристрастна към илюзиите зрителска аудитория), която се измерва, разделя се на части, за да може да се продаде и да се купи на пазара на културните индустрии.

Ако все още съществува толкова наивен разум, който да вярва, че качеството на предаванията е взето под внимание при изготвянето на програмата, рискува много да се разочарова още от първото предаване. Само зрителите имат значение, защото само те влияят на сериозните неща: цената на рекламното време. Правило, което един директор на програмите по TF1, който освен това е и преподавател в Дофин и Сорбоната, изложи пред начинаещите програмни специалисти: *Безсмислено е да увеличавате*

Дани-Робер Дюфур*

НЕ ИНДИВИДУАЛИЗМЪТ е болестта на нашето време, а егоизъмът, това самолюбие, любима тема на Адам Смит, възпявано от цялата либерална мисъл. Днешната епоха насърчава към егоизъм, към създаване на „его“ у все повече слепи и заслепени, които не забелязват до каква степен са въввлечени в масови групи. Става дума именно за его, понеже хората се мислят за равни, докато всъщност са контролирани от това, което ще наречем „стадо“. В случая стадото на потребителите.

Да живее човек в стадо, като се бие по гърдите колко е свободен, показва само колко катастрофално се е отчуждил от себе си, като е издигнал в житейско правило измамно отношение към собствената си личност. А оттам и към другия. Така човек лъже безочливо другите, тези, които не живеят в либералните демокрации, когато им казва, че се опитва – с някакви дребни подаръци или с оръжие в ръка в случай на отказ – да им даде лична свобода, а всъщност се стреми преди всичко да ги вкара в голямото стадо на консуматорите.

Но защо е нужна тази лъжа? Отговорът е съвсем прост. За да се отплати всеки свободно към стоките, които добрата капиталистическа система на производство изработва за него. „Свободно“, защото ако го принудят, ще се съпротивлява. Постоянната принуда да консумира трябва винаги да бъде придружена от приказки за свобода, разбира се, за фалшива свобода, която уж позволявала на човек да прави „каквото иска“.

Нашето общество е на път да изобрети нов вид социална смес, която залага на странна комбинация от егоизъм и стадно чувство. Бих я нарекъл „егостадно“. Това показва, че индивидите живеят разделени едни от други, което ласкае техния егоизъм, и същевременно са свързани по виртуален начин, за да бъдат отведени към източниците на изобилие. Тук културните индустрии (1) изиграват важна роля: телевизията, Интернет, голяма част от масовите кинопродукции, мрежите за мобилни телефони, гъмжащи от „лични“ оферти ...

Телевизията е преди всичко домашна медия, проникнала в семейство, което вече е изпаднало в криза. Говори се за „индивидуализация“, „приватизация“ и „плюрализация“ на семейството като последица от небивало досега разхлабване на съпругеските и родствениите връзки. Някои автори говорят дори за „деинституционализация“, която била свързана с разпадането на авторитарните отношения и с установяването на отношения на равнопоставеност. От група, изградена от полюси и роли, семейството се превръща в обикновено функционално обединение на икономическо-емоционални интереси: всеки може да се отдава на личните си занимания, без от това да произтичат никакви специфични права и задължения. Например, когато трябва да уголи глада си, всеки – баща, майка или деца – ще предпочете да потърси нещо в

хладилника, за да се подкрепи, преди да се прибере в стаята си пред телевизора или видеото, вместо да мине през обичайния ритуал за хранене.

Тези неща са известни. Но по-малко се знае какви промени са настъпили в гледането на телевизия. В действителност телевизията променя очертаванията на домашното пространство, като отслабва още повече и без това ограничената роля на реалното семейство и създава вид виртуално семейство, което се присъединява към предишното. Някои северноамерикански изследвания отдавна вече наричат телевизията „третия родител“ (2). Този израз трябва да се приема буквално, а не да се смята за обикновена метафора, до такава степен този трети родител заема често по-важно място от първите двама.

Този нов родител води със себе си във вече деинституционализираното пространство на предишното семейство свое собствено, което, макар и виртуално, е не по-малко обсебващо. Този трети родител за децата, който същевременно е най-добрият семеен приятел за истинските родители, представлява накратко основата, която позволява към остатъците от реалното семейство да се присъедини ново виртуално семейство. Това разширяване се налага все по-лесно с разпространяването на телевизорите в цялото лично пространство: за предишното поколение имаше телевизор в центъра на дома, в хола, а сега има дори в детските стаи (3).

Това виртуално разширяване на семейството, което става възможно благодарение на третия родител, е твърде малко разглеждано от социалните науки. То обаче е отлично доловено от литературата още в началото на царството на телевизията. През 1953 г. в своя вълнуваща фантастичен роман *451 градуса по Фаренхайт* американският писател Рей Бредбъри показва много страни на проблема, които често хората свеждат само до една: общество, в което телевизията е изместила книгата (4). През 1966 г. Франсоа Трюфо екранизира тази книга: действието се развива в близко бъдеще, когато обществото смята книгите за опасни, за пречка в развитието на хората.

*Философ, професор по науки на възпитанието в университета Париж VIII, ръководител на програма в Националния колеж по философия; публикува наскоро *Le Divin Marché. La révolution culturelle libérale* (Божественният пазар. Либераната културна революция), Denoël, Paris 2007 г.

ИЗГРАЖДА ТЕЛЕВИЗИЯТА

а да мислиш, че си свободен

разходите, за да направите по-добра програма от тази, която се излъчва, ако вече имате най-голямата зрителска аудитория (6).

ВЕЧЕ ВСЕКИ ЗНАЕ думите, които президентът на TF1 Патрик Льо Лей произнесъл в началото пред приближени: *Нашите предавания имат за цел да спечелят благоразположението (мозъка на телевизионния зрител): т.е. да го забавляват, да го отпускат, за да го предразположат между две послания. На "Кока-Кола" продаваме именно време от човешкия мозък, с който разполагаме. Няма по-трудно нещо от това да получиш подобно благоразположение (7).*

Следователно именно това трябва да се изясни: точният начин, по който се получава това благоразположение. Само че макар да не съществува по-ценена социална дейност от телевизионното потребление, това не разкрива почти нищо за субективността на зрителите. Ето защо подобава да се опише тази просторна зона на мрака, където психическата енергия се улавя, за да се преобразува в зрителска аудитория. И тук формулирам хипотезата, че това, което позволява на зрителската аудитория да бъде вярна, се обяснява с функционирането на телевизията като виртуално семейство-заместител.

КОЙТО ИСКА НАИСТИНА да опише и да разсъждава над нашия свят и неговите субекти, не може да не вземе предвид това „семейство“. Така се прониква в истинската му същност. Така Бернар Стиглер в една малка остра книга за телевизията и символичната мизерия показва, че (аудиовизуалното) поражда стадо, а не както твърди една легенда, индивидуално поведение. Да се каже, че живеем в общество-стадо, както го е осъзнал и предусетил още Ницше (8).

Въпросното семейство ще бъде всъщност „стадо“, което вече ще трябва само да се отведе там, където някой му каже да отиде да утоли жаждата си и да се нахрани, т.е. към ясно посочени източници и ресурси. Но аз няма да се позовавам на Фридрих Ницше, чиито качества на голям демократ още не са доказани, а на Емануел Кант и Алексис дьо Токвил.

Кант развива темата за обединяването на хората в стадо в *Що е Просвещение?* (1784 г.). За него това настъпва още щом хората откажат да мислят сами и се поставят под закрилата на пазачи, които от „добрина“ предлагат да бдят над тях. След като най-напред се погрижат за оскобяването на стадото (Hausvieh, буквално „добитък“) и грижливо внимават тези кротки създания да не се осмелят да излязат от кошарата, в която са затворени, после им показват колко е опасно да ходиш съвсем сам. В списъка на пазачите на стадото, предложен от Кант, са лошият принц, офицерът, данъчният служител, свещеникът, които казват: *Не мислете! Подчинявайте се! Плащайте! Вярвайте!* - очевидно днес подобава да добавим търговеца, подпомогнат от специалиста по реклама, който заповядва на стадото потребители: *Не мислете! Харчете!*

Колкото до Токвил, забележително е, че този виден мислител на демокрацията е предвидил възможността за обединяване на населението в стадо, когато си задава въпроса за вида деспотизъм, от който трябва да се страхуват демократичните нации. Понятието „стадо“ се появява през 1840 г., точно когато Токвил посочва, че демократичната страст за равенство може да свее всяка нация до

стадо страхливи и работливи животни, освободени от трудността да мислят (9). И всъщност е така: в стадото наистина всички сме равни.

След пролетаризацията на работниците капитализмът премина към „пролетаризация на потребителите“. За да се поеме свръхпроизводството, индустриалците развиха техники на маркетинг, които целят да доловят желанието на индивидите, за да ги подтикнат да купуват все повече (10). Така теориите на Зигмунд Фройд влязоха в употреба, след като бяха приспособени към света на индустрията от... неговия американски племенник Едуард Бърнис. Той използва (най-напред за производителя на цигари Филип Морис) огромните възможности за подтикване към потребление чрез това, което чичо му нарича „икономика на либидото“ (11).

Геният на Бърнис е, че много рано осъзнава каква полза може да се извлече от идеите на Фройд. В действителност още от 1923 г. в *Crystallizing Public Opinion* (Изясняване на общественото мнение) той обяснява, че правителствата и говорителите могат да вербуват ума също както военните вербуват тялото. Тази дисциплина може да бъде наложена поради присъщата гъвкавост на индивидуалната човешка природа. Бърнис казва, че *физическата самота е истински терор за стадното животно (gregarious animal) и че обединяването в стадо му дава чувство за сигурност. При човека този страх от самота поражда желание за отъждествяване със стадото и с общото мнение.*

Но след като веднъж попадне в „стадото“ „стадното животно“, продължава да иска да изразява своето мнение. Следователно комуникаторите трябва да разчитат на неговия индивидуализъм, (който) е тясно свързан с други инстинкти като еготизма. Ето защо Бърнис препоръчва винаги да му се говори за „неговото“ желание. Това вкарване в стадото има за цел да хомогенизира поведението, така че да завладее пазари и оттам дори да увеличи до максимум печалбата, като се уповава най-вече на масовите аудиовизуални медиуми, сред които радиото и киното, а после и малко по-късно изобретената телевизия, използвани, за овладяване на естетическото измерение на индивида.

ТРЯБВА ДА СЕ ОТБЕЛЕЖИ, че да се говори за общество-стадо от пролетаризирани потребители, съвсем не е несъвместимо с разгръщането на култура на егоизма, издигнат до житейско правило – напротив: тези понятия се свързват и подкрепят едно друго. Животът във виртуално стадо, непрестанно водено към благоприятни източници, изпълнено със сирени и русалки, предполага в действителност огромен егоизъм, представен като демократично действие. *Бъди все повече себе си, като участваш все повече в семейството, с нас ще бъдеш в центъра на системата или в центъра на банката, на мрежата и на каквото поискаш - може да изредим хиляда „реклами“, които протичат в същия регистър, защото създателите на реклами са специализирани в използването на този метод (груб, но неизбежен), според който се ласкае егоизмът на индивидите във всички възможни форми.*

С този „стаден егоизъм“ (да припомним, че „стаден“ (на фр. grégaire) идва от латинското gregarius, от grex, gregis, „стадо“), вероятно имаме работа с нов вид „агрегат“, който трябва да се опитва възможно най-бързо, преди егоистичната му съставка да му забрани завинаги да осъзнае,

че е колективно същество. Тези его-стадни образувания са като чудовища, които демокрацията произвежда. Чудовища, защото са дълбоко антидемократични: те постоянно прибегват до недомлъвката, до измамните прийоми, до купуването на умовете, до триумфиращото перчене, до бързата и максимална изгода, а освен това все повече опорочават демократичното реално функциониране, като допринасят за „опошляването“ („peopelisation“) на политическата сфера.

Животът във виртуално стадо функционира чрез вкарването на индивидите в серии, изложени на множество възможности за задоволяване на постоянно подклажданите и преследвани егоистични желания. Под вкарване в серии разбирам загуба на чувството за принадлежност към човешка(та) общност, липса на правила и организация, която кара членовете на дадена група да живеят всеки за себе си и във враждебност към другите. Благодарение на въпросната серийност всеки член на виртуалното стадо влиза свободно в потока с предложения за удовлетворяване на желанията.

За да го подтикнат към това, достатъчно е той да види някаква оферта, която по принцип може да бъде отхвърлена или приета („по принцип“, защото децата всъщност често са поставяни почти насилно пред телевизора от родителите, за да мируват). Ако приеме това почти насилствено предложение да гледа, членът на стадото ще бъде „хванат в капан“, защото ще гледа, като си мисли, че гледа свободно телевизия. И тогава се мобилизира една от особеностите на гледането: обръщането на посоката на погледа, благодарение на което накрая не зрителят гледа телевизия, а де факто телевизията гледа зрителя. Тази размяна на ролите трябва, разбира се, да бъде възможно най-безболезнена.

Всичко започва от лъжлив договор, според който зрителят вярва, че може да гледа, без да го виждат. Оттук се ражда чувството за егоистично всемогъщество у човек, който мисли, че „прави каквото поиска“, като гледа това, което му се гледа. И най-убедително доказателство за това е, че може да превключва каналите колкото си иска. В действителност този телевизионен зрител не е всемогъщ, а точно обратното: него със сигурност го гледат и дори го гледат повече, отколкото той гледа. Да не забравяме, че нито една друга соци-

ална дейност не е по-обмисляна от тази, която е свързана с телевизията.

Същото явление важи впрочем за всички нови его-стадни групи. И наистина, както с Интернет много програми-шпиони в паметта на компютъра или от разстояние записват погледа на Интернет-потребителите посредством неговите кликания с мишката, така че да му се направи фоторобот, който ще позволи да се видят всичките му страни и всичките му привычки, така много черни кутии записват най-малката реакция на телевизионния зрител. Ето как, гледайки, той е гледан.

Телевизията е око, вперено във всеки член или група от членове на стадото. Следователно обичайният израз „ще се отпусна за момент, като погледам телевизия“ е много измамно. Защото тогава Другият ви гледа, вас, но и не само вас, понеже гледа едновременно всеки член на стадото. И, разбира се, всички тези слепи очи на телевизията, вперени в членовете на виртуалното стадо, са свързани помежду си. Това образува огромна мрежа, в която всеки непрестанно е изложен на показ и е наблюдаван чрез това, което гледа. И директно го отвеждат към източниците, където този Друг му казва да отиде да утоли глада и жаждата си със себеподобните в стадото (известно е, че за генералния директор на водещия френски телевизионен канал, чието предлагане бе възприето като „културно сладководство“, тези източници са най-вече „Кока-Кола“).

ТЕЛЕВИЗИЯТА функционира като обърнат паноптикум на Бенетам. Както показва Фуко в този паноптикум (всеки) е наблюдаван, но той не вижда, така че да се породи у задържания съзнателно и постоянно състояние на видимост, което осигурява автоматично функциониране на властта (12). Тук вече нещата са усъвършенствани (ето го напредъка): никой не е наблюдаван, но всеки е гледан от този велик спял Друг, когото гледа. И наистина, въпросният Друг вече не става дума да вижда всеки член от една централна гледна точка, а да налага всеки да гледа в точно определена посока, която вещае щастие чрез повсеместно и автоматично удовлетворяване на нужди, които очевидно са надлежно описани и ... предвидими.

(Управляващи срещу промяната), Editions du huitième jour, Paris, 2004 г.

(8) Bernard Stiegler, Aimer, s'aimer, nous aimer. Du 11 septembre au 21 avril (Да се обича, да се обичат, да се обичаме. От 11 септември до 21 април), Gallilée, Paris, 2003 г., стр. 30.

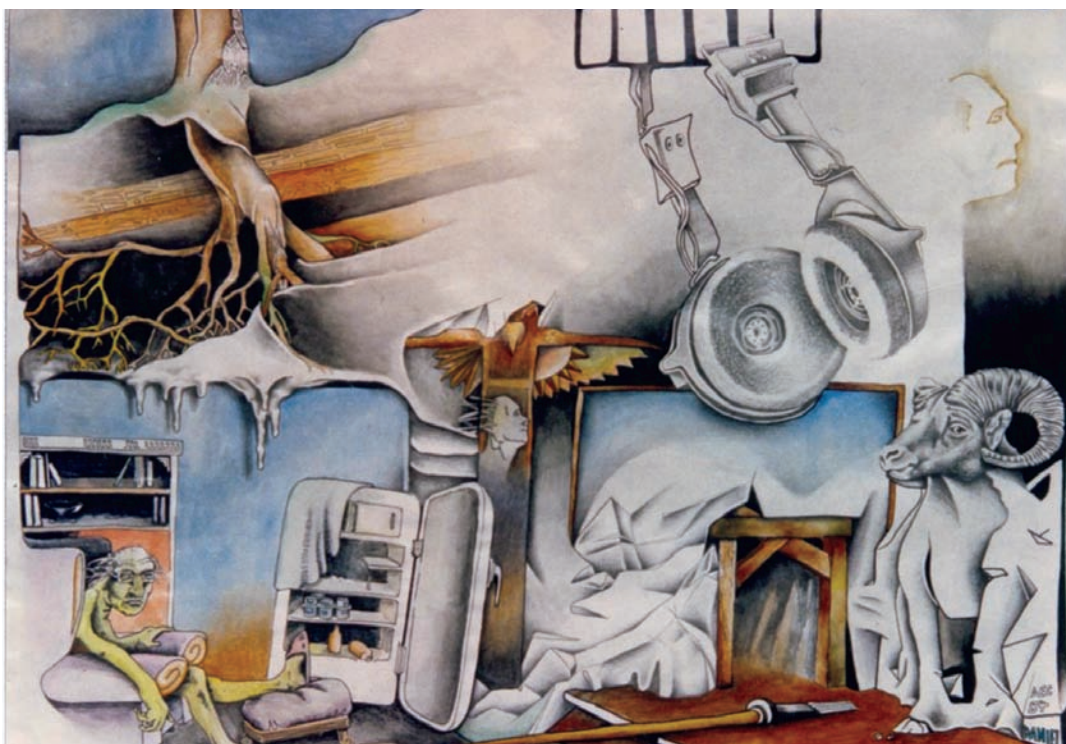
(9) Alexis de Tocqueville, De la démocratie en Amérique. Oeuvres II (За демокрацията в Америка. Произведения II том), Gallimard, поредица „Библиотека на Плядата“, Paris, 1992 г.

(10) Вж. Bernard Stiegler, Mécréance et discrédit 1, 2 et 3 (Безверие и недоверие 1, 2 и 3), Gallilée, Paris, 2004-2006.

(11) Бърнис, племенник на Фройд, изпращал своите книги на чичо си. Той останал в постоянен контакт с него за превода на трудовете на Фройд и тяхното публикуване в САЩ.

(12) Мишел Фуко *Surveiller et punir* (Надзор и наказание), Gallimard, Paris, 1975, стр. 234. Паноптичен затвор е този, в който надзирателят стои в неосветена будка, издигната в центъра на просторно кръгло възвишение, където на няколко етажа се намират ярко осветени килии с решетки. Така голям брой затворници могат да бъдат наблюдавани от един-единствен надзирател, без никой от тях да знае, че го гледат.

LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Лилия Герджикова

(1) Понятието „културна индустрия“ дължим на Теодор В. Адорно, чиито критичен анализ на *Kulturindustrie* все още е много актуален. Вж. например *Philosophie de la nouvelle musique* (Философия на новата музика) (1962 г.), Gallimard, Paris 1985, стр. 15-17

(2) Изразът фигурира в доклада на анкетната комисия на Сената относно „Престъпността сред малолетните“ (26 юни 2002 г.). *Телевизията е проникнала до такава степен в живота на семействата и играе такава роля в ежедневието на децата, че може, без да се преувеличава, да бъде наречена „трети погумел“*; www.senat.fr/rap/r01-340-1/r01-340-10.html

(3) В Европа между една и две трети от децата вече имат телевизор в стаята си. Вж. Sonia Livingstone et Moira Bovill, *Children and Young People in a Changing Media Environment*, Lawrence Erlbaum, Лондон, 2001 г.

(4) Ray Bradbury, *Fahrenheit 451*, Denoël, Париж, 1966 г.

(5) Фактът, че инициаторите на първото предаване от този тип са го нарекли „Big Brother“ (Холандия, през 2000 г.) показва до каква степен вече е отхвърлена язвителната политическа критика от романа на Джордж Оруел 1984.

(6) Вж. Laurent Fonnet, *La Programmation d'une chaîne de télévision* (Изготвянето на програмата на телевизионен канал), Dixit - DESS, аудиовизуална комуникация университет Париж-I, Paris, 2003 г.

(7) Колектив, *Les Dirigeants face au changement*

Живот по време на блокадата

Когато в Куба всичко се продаваше само чрез купонната система и на пазара имаше два-три вида плат, на Острова не се срещаха две жени с еднакви рокли. Всяка жена сътворяваше от същия плат рокля, плат или блуза, с нещо свое, лично, неповторимо. Една пришиваше сърчице, друга – джобче, трета правеше допълнителна цепка... Габриел Гарсия Маркес пише, че кубинците създадоха нова технология на нуждата, нова икономика на недоимъка. Той се възхищава на кубинската кулинарка Ница Виляпол, която в телевизионното си предаване измисля 200 рецепти от мерлуза, търсена в Европа, но втръснала в Куба.

Венко Кънев

ИЗОБИЛИЕТО в европейските магазини прикрива липсата в много магазини по света. Изобилието изтрива от паметта безумния глад по време на войните, при обсадата на тогавашния Сталинград, при гражданските войни в Сомалия, Етиопия, Судан. Мирът - лесно нарушаван и трудно възстановяван, предполага изобилие, но в една малка страна, която е в непрестанна война в мирно време, изобилието е прокудено от неумолимата блокада.

Странна годишнина - 45 години блокада

ПРЕЗ ЯНУАРИ 2008 г. Кубинската революция отбелязва 49-ата си годишнина и вече надмина по дълголетие всички народни демокрации от Източна Европа. Отбелязва също 45 години от блокадата, която ѝ наложила САЩ. Кубинската революция не е дело на великите сили, не получава никаква чужда помощ - никой не продава оръжия на Фидел Кастро, никаква подкрепа от бившия СССР, който в началото не вярва на братските мъже от планината Сиера Маестра. Кубинската революция е дело на кубинците и побеждава като революция, желана от кубинския народ. Желана е по много и разнообразни причини, но дори една спонтанна реакция на кубинските жени – да изпотрошат игралните машини, където мъжете харчат ниските си наднищи, я обяснява. Жените излязоха да разрушат казината, построени в Куба от американските мафиоти като Лъки Лучано, Франк Костело..., които бяха на път да превърнат Хавана в Лас Вегас. Изглежда, че 50 г. по-късно ще го постигнат в София, където казината никнат като гъби. Родена, защото имаше нужда от нея, и победоносна поради автентичния си характер, революцията срещу диктатурата на Батиста, срещу социалната несправедливост в една държава с опорочена от колониалното ѝ минало икономика, монопроизводител и моноизносител на захар, тютюн, кафе, и мултивносител от САЩ, кубинската революция е подложена от самото начало на невероятен натиск от най-силната държава в света. Всяка реформа - аграрната, която дава земя на селяните; градската, която дава жилища на хората със скромни доходи; образователната, която ограмоти и образува един народ, най-просветеният днес в Латинска Америка (с 2 300 000 ученици и 700 хиляди студенти при 11-милионно население); медицинската, която осигурява безплатно медицинско обслужване за всички. Тази обективна действителност придобива изключителна стойност, когато се постави в естествения си контекст – Латинска Америка.

45 часа полет от Куба до Венецуела

ВСЯКА РЕФОРМА в Куба предизвиква крути наказателни мерки от страна на САЩ, които задължават и много други страни да ги прилагат. Установяват обсадата на Острова от всякакъв вид: политическа и дипломатическа – изключват Куба от Организацията на американските държави през 1962 г., изолират я на международната сцена и притискат всички латиноамерикански държави да скъсат дипломатическите си отношения с Куба (единственото изключение е Мексико); транспортна – прекъсват полетите на всички компании към Куба, единствената връзка е седмичен полет през Прага със стари английски самолети „Британия“ и един полет седмично за Мексико с много ограничения; икономическа – прекъсват търговските отношения, кредити и финансови операции; информационна, културна и т.н. Пътуването от Куба до съседна американска държава, например Венецуела, предполагаше полет от 22 часа до Прага, оттам прехвърляне в друга европейска столица поне още 3 часа и оттам със самолет и още 22 часа до съседната на Куба държава. Общо 45 часа с престойте по летищата, които понякога продължаваха с дни.

Тоталната блокада на Острова е обявена от Кенеди на 3 февруари 1962 г., но тя вече е започнала с първите стъпки на революционното правителство. Най-тежката, най-нечовешката е икономическата. Тя засяга всички отрасли на

икономиката и всички области на всекидневния живот още от зората на революцията. На 12 март 1962 г. Куба е принудена да установи купонна система, първоначално ограничена, но постепенно в нея попадат все по-вече продукти.

Блокадата - привилегия на силните

ОБСАДАТА е често използван метод от силните в мирно време, за да постигнат икономически и политически цели. Америка на юг от Рио Браво е изпитвала многократно на гърба си последиците от апетитите към южноамериканските територии. Прочути са обсадите на Картагена в Колумбия - първо от английския пират Френсис Дрейк през 1586, после от англичаните през 1741 г., пристигнали в Карибско море с цяла армада от 186 кораба и 23 600 хиляди войници, ненадмината по мощ до десанта в Нормандия през Втората световна война. Когато Картагена провъзгласява независимостта си от Испания на 11 ноември 1811 г., бързо е обсадена от испанците и поради яростната ѝ съпротива Боливар я нарича "град герой".

Списъкът на военни обсади срещу латиноамерикански градове и държави е безкраен. Буенос Айрес и Монтевидео са обект на британските опити да присвоят испанските колонии. През юни 1806 г. английската флота е в река Рио дела Плата пред бреговете на Монтевидео и Буенос Айрес, през януари 1807 г. сто бойни кораба отново обсаждат Монтевидео и през юни 1807 г. нападат Буенос Айрес. На 9 декември 1902 г. военните кораби на Англия, Германия и Италия блокират венецуелските пристанища и бомбардират градовете, за да принудят Венецуела да си плати дълга. Мексиканското пристанище Веракрус е обсадено през 1914 г. от 44 американски бойни кораба по време на Мексиканската революция. Те бомбардират града, без да е обявена война.

И в днешно време британците реагират с имперски рефлексии - през април 1982 г. правителството на Тачър изпраща цяла армада, въоръжена с атомни оръжия, да отнемат за втори път Малвинските (Фолклендските) острови от Аржентина.

XX век е век на значими революции в Латинска Америка: Мексико (1910), Гватемала (1944), Боливия (1952), Куба (1959), Перу (1968), Чили (1970), Никарагуа (1979), Чиапас в Мексико (1994). При всички случаи, американската политика прибягва до политическа, икономическа и търговска блокада като средство да ги потуши. Дипломатията отстъпва на заден план и се прилагат репресивни методи. Няма скрупули за мерките, които предприемат независимо от последиците за мирното население. Обстрелват цивилното население по бреговете на Куба от бързи лодки, организират през 1961 г. десанта на Пляя Хирон. По време на блокадата на Никарагуа американските военни минират всички никарагуански пристанища, за което САЩ са осъдени от Международния съд в Хага през юни 1986 г.

Куба - желаната "перла" на Карибско море

СЪДБАТА на малките държави, разположени на кръстопът, е особено тежка. Такава е съдбата на Куба, "перлата" на Карибско море за испанците, "захарница" и остров на удоволствията за американците. Желана е от всички - първо от испанците, после от англичаните, които я окупираха за 11 месеца през 1762 г. След две продължителни войни - 1868-1878 (и една "малка война" 1879 - 1880) и 1895-1898, Куба извоюва своята независимост, но е отдавна в ползрението на интересите на САЩ, които обявяват война на Испания, когато Островът е вече почти изцяло в ръцете на кубинските бунтовници. Благодарение на тази кратка, няколко месечна, предварително спечелена война срещу съкрушената, в дълбока криза Испания, САЩ печелят Порто Рико, Куба и Филипините. През януари 1899 г. Куба е окупирана от американски войски и е управлявана от американски военен губернатор. След намесата на американците в

освободителната война кубинските генерали са подложени на всякакви унижения. Ген. Каликсто Гарсия, стратегът, който сломява испанските войски край втория град на острова - Сантяго де Куба, "освободителните" американски войски не го допускат да влезе в града. Когато на 10 септември 1898 г. в Париж се сключва мирен договор между Испания и САЩ, кубинските представители на революционните войски, правителството и политическите партии са отстранени. Тези факти напомнят българската история. САЩ се противопоставят последователно на независимостта на Куба, защото, ако кубинците я извоюват сами, няма да могат да анексират Острова. Американците окупираха Куба до 1902 г., но се връщат отново с бойни кораби и морска пехота по различни поводи през 1906 - 1909 г., 1912 г., 1917-1920 г. и 1933-1934 г.

Апетитите на САЩ към Куба са със стара дата. През далечната 1823 г., когато повечето латиноамерикански държави са вече независими, за да пресекат реваншистките възжелания на европейските метрополиси, но главно, за да подсилят своите интереси, САЩ приемат „Доктрината Монро“, която провъзгласява Америка за американците, но в понятието американци не се включват жителите на Централна и Южна Америка. Различни американски правителства предлагат на Испания да купят Куба, както купиха Аляска и Луизиана. Силно лоби с интереси в кубинската захарна индустрия подклажда желанието да се анексира Куба. Вече има прецеденти с присъединяването на половината мексиканска територия (около 1 млн. кв. км, девет пъти колкото България) през 1848 г. и купуването на още 114 000 кв. км (една България) от поредния екстравагантен мексикански диктатор Санта Анна.

Още по-назад в историята, през 1741 г., губернаторът на Ню Йорк препоръчва да се завземе Куба за целите на търговията (1). Американците приемат Карибско море като тяхно езеро и Томас Джеферсън, автор на Декларацията за независимостта на САЩ, считан от някои историци за баща на демокрацията, предлага като президент на САЩ (1801-1809) да се анексира Куба. През 1805 г. пише, че придобиването на Куба е крайно необходимо за защитата на Луизиана, Флорида и Мексиканския залив, а през 1809 г. предлага на президента Медисън да издигне на края на острова колона с надпис Nec Plus Ultra ("Не по-нататък" или "дотук"), който да отбележи, за успокоение на латиноамериканците, границата на завоеванията им на юг. Джеферсън включва в анексионистките си планове цялото Карибие. През 1823 г. той отново препоръчва на президента Монро да анексира Куба, което щяло да допринесе за мощта на САЩ (2). През 1812 г. една карта, издадена от правителството на САЩ, обозначава Куба "като естествена част от републиката". Президентът Джеймс Нокс Полк (1845-1849), докато води война за мексиканските територии на Флорида, Тексас, Ново Мексико и т.н., предлага на Испания да купи Куба. Десет години по-късно американският президент Джеймс Бюканън (1857-1861), следвайки Джеферсън и Полк, също предлага да купи Куба, за да я превърне в огромна захарна плантация. Когато плановете за фактическо присъединяване не успяват, започва икономическото нахлуване в Куба чрез производството на захар, тютюн, кафе.

Блокадата не е абстрактно понятие

КОГАТО СЕ ИЗПИШАТ в Google думите агресия, нахлуване и пр. на САЩ в Латинска Америка, излиза много дълъг списък. Но от този списък отсъстват президентите марионетки, свалените и поставените правителства с политическите и финансовата намеса, организираните от американските администрации държавни преврати, създадените бананови републики, където всичко принадлежи на чуждите компании. Това са всеизвестни факти, които не могат да се скрият, но могат да бъдат забравени, когато се покрийт с мъчнине. По-неизвестни са фактите за всекидневното страдание на хората по време на блокадите, най-вече на децата, макар човечеството да е

знаело за последиците още от обсадата на Нумансия - 133 г. пр. н. ера.

А обсадата на Куба продължава 45 години.

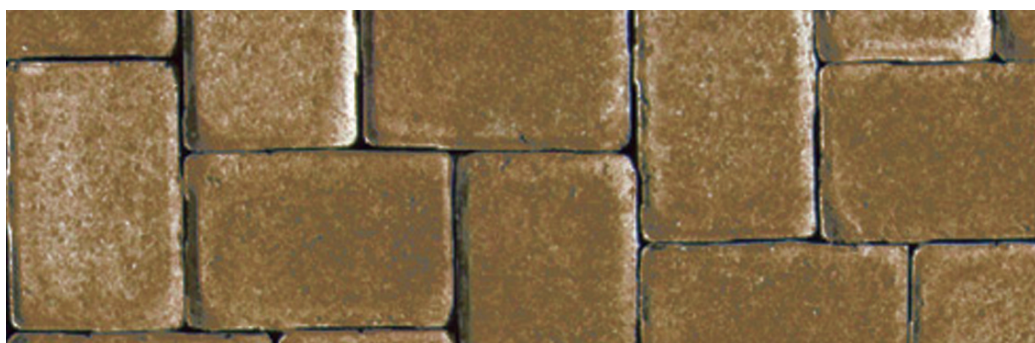
"Куба – всекидневният живот по време на блокадата" бе заглавието, избрано от Габриел Гарсия Маркес за роман, който не написа или не публикува, но излязоха негови репортажи като "Кубинците и блокадата" и "Куба от край до край" (3). Маркес беше видял страданията на обикновените хора, наказани без вина, заради интересите на големите. Нещо от страданията на децата бе прозряно при търговската блокада на Ирак, наложена от САЩ.

В абстрактен план блокадата днес е нещо недопустимо и неосъществимо в един свят с преобладаваща неолберална философия, на търговия без ограничения, с падащи едно след друго табути и граници. При една световно обвързана икономика и банкова система, при днешните технологически средства, за които няма отдалеченост или изолираност, изглежда непосилно и абсурдно да се изолира една страна, но практиката спрямо Куба показва, че такава възможност донякъде съществува.

Целите на блокадата срещу Куба не се нуждаят от коментар. На 6 април 1960 г., брони месеци след влизането на бунтовниците в Хавана, зам. държавният секретар Лестър Д. Малори, отговарящ за междумериканските отношения, в меморандум, разискван с президента на САЩ, пише: *Не съществува ефективна политическа опозиция в Куба, следователно единственото предвидимо средство, което притежаваме днес, за да отслабим вътрешната подкрепа на революцията, е чрез разочарованието и унието, въз основа на незадоволеността и икономическите трудности. Трябва да се използва веднага всяко възможно средство за затрудняване на икономическия живот в Куба. Трябва да се отказват пари и доставки за Куба, за да се намалат реалните заплати и възнаражданията в пари, за да се причини глад, отчаяние и сваляне на правителството* (4).

Последваха редица закони, приети от американския Конгрес, които засилваха блокадата. Поводът, както винаги, бе, че малкият остров Куба е заплаха за сигурността на САЩ и на света. Познати аргументи. Всички американски правителства на републиканци или демократи засилват ембаргото срещу Куба под влияние на кубинското лоби в Маями. През 1992 г. в Конгреса бе гласуван законът "Торичели" и през 1996 г. законът "Хелмс-Бъртън", насочени срещу Куба и всички фирми, търгуващи с Куба. Дж. Буш добави към тях и други извънредни мерки, целящи да задушат кубинската икономика. Европейската общност бе принудена да протестира против т. нар. извънтериториални закони, тоест, американски закони, действащи извън територията на САЩ. В търговски загуби и нереализирани печалби, както днес се изчислява всяка мярка или ново правило в търговията, Куба е оцелена от ембаргото с десетки милиарди долара – 89 милиарда, които, приведени към днешна дата, означават според министъра на външните работи на Куба Фелипе Рокс 222 милиарда (5), в които не са включени всички саботажи, терористични актове или високите лихви на заемите за Куба поради натиска на САЩ. Загубите за 2006 г. се изчисляват на един милиард и 305 милиона долара - значителна сума за

- (1) Виж книгата на Хесус Бенитес, "Антиимпериализъм", Изд. "Каса де лас Америкас", Хавана, 1976 г.
- (2) Родригес, Хосе Игнасио, "Анексиране на остров Куба към САЩ", Хавана 1900 г.
- (3) В книгата му "Por la Libre", Изд. "Mondadori", Барселона, 1999 г.
- (4) Цитатът е взет от разсекретените едга през 1991 г. документи на американската администрация и е цитиран в кубинския доклад пред Общото събрание на Обединените нации по повод Резолюция 61/11 на 30 октомври 2007 г.
- (5) Изказване на Фелипе Перес Рокс, министър на външните работи на Куба в Ню Йорк на 30.10.2007 пред Общото събрание на ООН.

една малка държава. Но тази битка с цифри не отразява какво представлява блокадата. Изчислението в цифри оставя впечатлението, че с пари е възможно да се премахнат последиците от щетата. Нима обезщетенията на застрахователните компании изличават страданието, причинено от една самолетна катастрофа или агентат? Обясняват ли цифрите личните трагедии на милиони хора при прехода към пазарното общество?

Блокада е лишаване от лична свобода

БЛОКАДАТА означава груба намеса в личния живот на милиони хора, като ги лишават от най-необходими неща, като им пречи да реализират личните си проекти за жилище, за прехрана на семейството, за купуване на печка, на вентилатор, на лекарство, на сапун, за прекарване на отпуска.

Последните мерки на правителството на Буш от декември 2006 г. забраняват на американските компании да предлагат Интернет услуги на Куба. Когато кубински гражданин иска да се свърже с Google, получава отговор, че тази услуга не се предлага за Куба. Забраняват на компанията Saint - Jude износа на пейсмейкър за деца за Куба, забраняват достъпа на кубинските издатели до Панаира на книгата в Порто Рико. Пак през декември 2006 г. хотелиерските вериги "Карлтън", "Хилтън" и "Мариот" са инструктирани да прекъснат договорите на кубинските музиканти, освен ако не живеят в Маями. Наложена е глоба на Оливър Стоун за пътуването му в Куба, за да снима документалните филми "Команданте", "Търсейки Фидел", глобяват и Майкъл Мур за пътуването му в Куба по повод снимките на филма "Сико", глобяват Съюза на Баптистките черкви заради пътуването им в Куба с хуманитарна помощ.

Глобите за пътуване в Куба или за търговия с Острова са до един милион долара за фирмите и до 250 000 долара на човек и затвор до 10 години за американци и за кубинци, живеещи в САЩ. Кубинците имат право да посещават семействата си, останали в Куба, веднъж на три години и не могат да им изпращат повече от 300 долара на тримесечие. За кубинците се налагат ограничения, а знаем, че пратките на пари на работещите в САЩ за техните семейства е главно перо в бюджета на някои централноамерикански държави. Това перо е придобило особена важност и в българския бюджет. Може да се припомним, че американските власти и някои европейски правителства обвиняваха с право българските власти по време на социализма, че в редица случаи не разрешаваха на семействата да се присъединят към емигрантите, предпочели Запада. Днес, в XXI век това е повсеместна практика на САЩ и на Европейската общност, които отказват визи на семействата, останали в съответната страна.

Куба няма право ... на нищо

СПРЯМО КУБА всичко е по-сложно, защото американските закони засягат и трети страни. Американските компании нямат право да търгуват с Куба. Всяка стока, произведена където и да било, макар и с незначително американско участие, не може да се изнася за Куба. Така японската компания "Шимадзу" не може да продава спектрофотометри на Кубинския институт по хигиена и хранене. Когато някоя американска компания откупи европейска или друга компания, сделките с Куба секват. Щом "Дженерал Електрик" откупи финландската "Datex-Ohmeda", веднага спират традиционните продажби на упойки и многообхватни

монитори. Когато едно предприятие от трета страна търгува с Куба, губи американските си клиенти. На банката Netherlands Caribbean Bank от холандските Антили й бяха замразени сметките в САЩ, а на американските граждани и фирми им бе забранено да ползват услугите на банката.

Примерите нямат брой. Обсадата продължава и се затяга. САЩ налагат на света свободата на търговията с философията, че всичко е позволено, без предпазни мерки за местните индустрии, налагат и неограниченото движение на капитали и стоки, което често нанася непоправими щети на местните икономики, но спрямо Куба е точно обратното.

Куба не може да изнася нищо за САЩ, Куба не може да използва долари за сделките си, Куба не може да реализира финансови операции, нито да получава заеми от световни, регионални или американски финансови институции. Куба не може да внася нищо от предприятията, които търгуват със САЩ. Кубински кораби не могат да влизат в американски пристанища, кубински самолети не могат да кацат на американски летища. Куба не може да внася продукти с над 10% американски компоненти. Предприятията от трети страни не могат да внасят в САЩ продукти от кубински суровини или с кубински компоненти - Буш създаде специална агенция, която да пречи на продажбата на кубински никел в света. Куба не може да използва американска технология, например оптически кабели. Куба не може да приема американски туристи, а те нямат право да купуват кубински продукти като ром и пури дори в трети страни или по Интернет, а в същото време позволяват да се използва на територията на САЩ кубински марки като на рома "Хавана клуб" и на пури "Ромео и Жулиета", въпреки усърдието на американските власти да защитят американските марки и лицензи, записването на музика от Интернет и т.н., което България изпита на собствен гръб.

Със специални лицензи могат да се продават на Куба някои храни и медицински материали, но те не могат да се използват за лекуване на пациенти във Венецуела или в други латиноамерикански страни или в общо 70-те страни, където практикуват кубински лекари по програмите на офталмолозите по "Операция чудо" или "Бригадата Хенри Рийв" и "Интегрална програма за здравето". Всяка покупка със специално разрешение за Куба трябва да бъде платена предварително в брой чрез банки на трети страни. За транспорта на тези стоки също се иска разрешение и не могат да се използват кубински кораби.

Предприятията на трети страни, особено тези, които инвестират в Куба, са застрашени със съд по закона "Хелмс-Бъртън" и губят американските си клиенти. На техните директори и на семействата им се отказват визи за САЩ. Куба намира много трудно кредити и може да ги ползва при най-неизгодни условия поради намеса на американската администрация. През 2006 г. Куба е загубила 184 милиона долара при ползване на кредити, поради американската класация, че е несигурна страна.

Но цифрите не илюстрират добре какво означава блокадата. Цифрите не включват мълката от отказаните визи на кубински спортисти, които са се подготвяли от години да участват в някое спортно събитие. Те не отчитат горчината на отказаните визи на кубински учени и преподаватели, които са се подготвяли дълго за участие в даден конгрес. По времето на Буш десетки американски университети губят правото си да развият съвместни програми и да изпращат студенти в Куба. Цифрите не отразяват разочарованието от неосъществените пътувания на кубински музиканти и артисти, спрени от американската администрация. Те

не включват страданието на разделените семейства, които не получават визи за САЩ или разрешение за пътуване до Куба.

Да се смята, че недостигът в Куба се дължи изключително на американската обсада, е недостоверно. Но да се твърди, че той се дължи само на избраната система, е съвсем невярно. Разбира се, ако се спрат социалните придобивки на хората, ако се ограничат парите за медицина, култура и образование или ако те станат като в други страни от Третия свят, кубинските магазини ще са по-пълни. Но обсадата изисква нещо невъзможно - една малка страна да произвежда и задоволява всичките си нужди от сапуна до оптическите кабели, скенерите и самолетите в един свят, където Китай произвежда за най-развитите страни.

Справедливо е също да се каже, че блокадата има и други измерения. Куба имаше право на съветска помощ - известна е ролята на бившия Съветски съюз за Куба. Но е малко известно, че след като оборудваха Куба със съветска технология на мястото на американската, при разпадането на Съветския съюз изоставиха Куба на съдбата ѝ и тя трябваше да започне отново преоборудване. Как една малка и обсадена държава може да издържи на такива радикални промени за толкова кратки исторически периоди? България изпита и продължава да изпитва трудностите на смяната на технологиите, затворени и изоставени заводи стърчат из цялата страна. Куба фактически попадна в още една неволна блокада, когато съветските петролни танкери спряха да влизат в кубинските пристанища и кубинската захар загуби пазара си, а търговията с бившите социалистически страни секна внезапно. Но Куба доказа, че може да се справи сама, макар и с огромни жертви.

Куба и САЩ – обща история?

КУБА И САЩ са разделени от 90 мили, имат обща, макар и с отрицателен знак и най-често тъжна история, но Куба е първата латиноамериканска страна, която застава до САЩ срещу Хитлер, Куба предоставя цялото си производство на захар на САЩ по време на II световна война на ниски цени и със заплащане след края на войната. Днес в САЩ живеят над милион кубинци от няколко поколения, което означава нови връзки между двете държави. По отношение на литературата се счита, че има една кубинска литература, писана във и вътре в страната, но не е така по другите въпроси. Някои екстремисти кръгове на емигрантите в Маями, които упражняват натиск в полза на блокадата, знаели как да уредят кубинския проблем - един от лидерите им искал при смяна на режима в Хавана да имат разрешение да убиват в продължение на три дни (6). Всички се питат какво ще се случи след Фидел Кастро. А в действителност вече почти година Куба е в периода след Фидел Кастро. От "Работната група за Куба" на американския Конгрес група членове посети Куба през декември и демократът Грег Мийкс заяви: "Това, което правехме в продължение на 45 години, няма никакъв ефект, не се постигна освобождение на затворниците, не се предизвикаха промени в Куба (...) така че трябва да направим нещо различно, а то е да седнем да преговаряме."

Демокрация и обсага

БЛОКАДАТА НА КУБА се прави в името на демокрацията. Но демокрацията, изглежда, се избира като по меню в ресторанта. Всяка година от 16 години насам Куба внася в Общото събрание на ООН резолюция, която осъжда блокадата и за 16-и път светът гласува срещу блокадата.

На 30 октомври 2007 г. Общото събрание на ООН одобри Резолюция A/RES/62/L.1 "Необходимост от прекратяване на икономическата, търговската и финансовата блокада, наложена от САЩ на Куба." От 192 държави 184 одобряват резолюцията; 4 държави са против нея - САЩ, Израел, Маршалските острови и Палау; една се въздържа - Микронезия; 3 отсъстват - Салвадор, Ирак и Албания.

А ето как гласува ООН в предишните 15 години:

Година	За	Против	Отсъстващи	Въздържали се
1992	59	3	46	71
1993	88	4	35	57
1994	101	2	33	48
1995	117	3	27	38
1996	137	3	20	25
1997	143	3	22	17
1998	157	2	14	12
1999	155	2	23	8
2000	167	3	15	4
2001	167	3	16	3
2002	173	3	11	4
2003	179	3	7	2
2004	179	4	7	7
2005	182	4	4	1
2006	183	4	4	1

Гласуване на Общото събрание на Обединените нации на резолюцията "Необходимост от прекратяване на икономическата, търговската и финансовата блокада, наложена от САЩ на Куба" от 1992 до 2006 г.

Данните показват как расте подкрепата за Куба срещу ембаргото и не е необходим специален анализ, за да се разбере защо САЩ, Израел и Палау - архипелаг от Микронезия, под опеката на САЩ от 1947 г., гласува против, защо Микронезия се въздържа и защо Салвадор, Ирак и Албания отсъстват. Докато в България някои нови ръководители мислеха, че пътят към Европа минава през Америка, забравяйки 45 години близки отношения, забравяйки, че чрез Куба България надникна в един непознат континент, че се отвори към една неизвестна испаноезична култура и към испанския език, че се запозна с Тропика и се научи да произвежда за тропически условия, българското правителство зае в продължение на три години - 1992, 1993 и 1994, позицията на въздържала се, но от 1995 до 2007 г. се солидаризира с Европа и гласува против ембаргото.

Демокрацията изисква малцинството да се подчини на мнозинството, демократичните закони са валидни и в международен план, но въпреки 184-те гласа "против" блокадата, САЩ продължават да я налагат на Куба. Неслучайно в резолюцията не е спомената политическата блокада, защото въпреки че САЩ изключват Куба от ALCA - планирания общ пазар на Американския континент, Куба е член на ALBA - алтернативното обединение на латиноамериканските държави без САЩ. Куба е председател на Движението на необвързаните страни със 118 страни-членки и е избрана за член на Генералния съвет на ЮНЕСКО

Остава неразчупена и информационната блокада. Кубинският глас не се чува в оригинал. Новините за Куба се произвеждат в големите световни агенции или просто няма новини. За Куба се информира с неистини или полуистини, или се подминава с мълчание, не се излагат кубинските съображения, аргументи или коментари за дадени събития, а в идеалния демократичен свят всички имат право на глас. Подобна беше информацията за България за широката публика до влизането ѝ в Европейската общност - изкривена или просто невярна, но най-вече избирателна, водещите агенции подбираха само данни от жълтата хроника. Демокрацията в идеалния ѝ вид претендира за толерантност към различните, но днешната "демокрация" проявява особена нетърпимост и към най-незначителното отклонение от налагания икономически и политически модел, към когото трябва да се приспособят народи с най-разнообразни традиции, държави с коренно различно устройство, с различна историческа и географска даденост. Неслучайно Франция поиска да се запази "изключението в културата" от угнетяващата, смазващата еднородност на консумативното общество. Имат ли право малките държави да искат "политическо и икономическо изключение", след като 184 държави от 192 осъждат американската политика спрямо Куба?

(6) От заявлението на кубинския министър на външните работи Фелпе Перес Роке на пресконференция в Министерството на Външните работи на Куба за кубински и чуждестранни журналисти, свикана на 24 октомври 2007 г. Тези екстремистки кръгове организират саботажи и други враждебни актове, като разпространение на болести по добитъка и т.н. в Куба. Списъкът на арестите срещу Куба е безкраен, счита се, например, че само срещу Фидел Кастро са били планирани около 600 атентата.

Демокрацията между разруха и възстановяване

ЖЕРЕМИ МЕРСИЕ*

ВЪПРЕКИ ЧЕ Е ЗАДЪЛЖИТЕЛНО понятие в политическото говорене и действие, демокрацията е в криза. Олигархичното поведение се появява отново, подкрепено от икономическата глобализация: диктат на международните финансови организми, политиките, наложени от Европейския съюз и т.н. Във Франция политическите институции функционират сякаш сами за себе си. Кога ще има демократични институции, които да спасят гражданите? Но и кога ще има свободни граждани, които да спасят демокрацията?

В *Петата република умира, да живее демокрацията* Доминик Русо, професор по конституционно право в университета в Монпелие, предприема тъкмо критика на френските институции. И наистина, първата особеност на сегашната криза произтича от изключителната трудност народът да може да бъде чул от управляващите. Това може да се нарече институционално откъсване. Авторът анализира слабостта на политическата система, в която властта няма никакъв противовес, действа безконтролно и не се чувства отговорна пред суверенния народ. Тази власт игнорира напълно проблемите на гражданите, които от своя страна все по-малко се разпознават в своите институции.

От почти четиридесет години (1) политиките отказват да отговарят за своите решения. Ето един от многобройните посочени примери: *Кога президентът иска от народа да одобри европейската му политика, кога президентът губи референдум и не подава оставка (2005 г.), това*

*Изследовател по философия, съавтор с Андре Белон, Инес Фоконие и Анри Пена-Руиз на *Memento du Républicain* (Наръчник на републиканеца), Mille et une nuits, Париж, 2006 г.

означава, че институциите не осигуряват съществената за демокрацията връзка между решение и отговорност (с. 11). Отказът да се подложи на референдум новият европейски договор, подписан в Лисабон на 13 декември 2007 г., потвърждава отказа на управниците да се отчетат пред народа.

Авторът търси първопричините на кризата на доверие между управляващи и управлявани. Тази криза бе заложена в институциите на Петата република, които скъсват политическите връзки. И днес конституцията от 1958 г. продължава да изтощава демокрацията. На непокорните, но пренебрегнати „нисши прослойки“ от френското общество, този институционален ред, роден от бунт на военните (2), само противопоставя президентската хегемония, утвърдена от реформата от 1962 г. (3), *като народното коронясване стига дотам, че играе ролята на кралско коронясване!* (с. 172). Ако амбицията на Де Гол е била да осигури най-после на Франция институциите, които ѝ липсват от 1789 г. насам, то Петата република развива принципи, противоречащи на духа на Просвещението, като нарушава най-вече разделението на властите. Защото президентът далеч не е суверен заложник (4) на народа, а е съсредоточил властите и може да мине без легитимирани от страна на обществото: политическата отговорност се размазва, когато държавният глава остава на поста си въпреки неуспехите в изборите, законодателството и референдума (5).

От наредбите в членове 38 и 49-3 до системното принижаване на парламента - който дори не може сам да определя дневния ред на своите заседания, - пък да не забравяме и персонализирането на дебатите в начина на провеждане на президентските избори, всичко или почти всичко, включително и върховенството на европейското право по отношение на националното, запущава кръвоносните съдове на демокрацията. От 80-те години насам нито Франсоа Митеран, нито Жак Ширак, а още по-малко Никола Саркози, който се

опитва да управлява с помощта на сондажите, не е деблокирал тази ситуация. Подготвяйки почвата за една „Конституция на гражданите“, Русо свързва разпадането на институционалния ред с последницата от него: разпадането на социалния ред и затварянето в малки общности.

„Равноправието не просто да се признава, а да се реализира“

СПОРЕД АВТОРА кризата в политическите институции и в политическото представителство засяга пряко интересите на всеки гражданин и не му позволява да достигне „конституционна зрялост“ (с. 324). Така равноправните хора отстъпват място на индивиди, раздробени от различия по пол, възраст, произход, имущество... Обаче, *перифразирайки Симон дьо Бовоар, ще кажем, че човек не се ражда, а става гражданин, а (...) затова той се нуждае от институции на представителство* (с. 318). Това е огромна задача във време, в което социалното е заместено от наказателното, а разделението на властите е изпразнено от съдържание. Още през XIX век Леон Гамбетта (1838-1882) заявява в Камарата на депутатите: *Истинската демокрация, господа, се състои в това не просто да се признава равноправието, а да се реализира то на дело.*

В това отношение книгата на магистратите Жил Сенати и Улрих Шалшли внася полезни разяснения. В *Упадъкът в сигурността* те показват как съдебната институция се затваря в себе си и по същество остава сляпа и глуха за най-важните демократични и социални проблеми. И въпреки че тази институция е една от най-бедните в западните страни, висшите управници в държавата са я отслабили още повече, като са я подчинили, наред с останалите публични услуги, на императивите за рентабилност и мажоритарността за производителност (6). Така постепенно законодателната власт изпада под влиянието на загрижеността за собствената си сигурност, която идва от Съединените щати.

Това отклонение, символизирано в израза „който днес краде яйце, утре ще открадне кокошка“,

Жил СЕНАТИ и Улрих ШАЛШЛИ

Социална нетолерантност

Идваща директно от анализ на поведението, отричащ всички свободи на гражданина, доктрината за нулевата толерантност отговаря на изискването за „нулевия дефект“ при поточните линии в производството на автомобили. Тази нова техническа република има своите привърженици от всички страни, а първите врагове вече са набелязани: това са „младешката от предградията“, имигрантите, бездомниците и всички останали маргинали, които населяват общественото пространство. Но това са само първите, скоро ще последват и други, които започват да образуват статистическите орди: децата, автомобилистите, пушачите, после ще дойде ред и на безработните, болните, които със сигурност са мошеници и отговорни за съдбата си. Всеки индивид-гражданин е разглеждан в зависимост от правонарушителната категория, към която той по презумпция принадлежи. Всеки задължително е подозиран, че е извършил, възнамерява или може да извърши нарушение. Тази политика на социална нетолерантност ще превърне окончателно съдебната система (най-вече наказателната) в пълна бюрократична система... Съдът и неговите ценности са на принципа на демократичните режими. Както се казва, за една страна се съди по състоянието на затворите ѝ. Ако във Франция те са „срам за Републиката“, то начинът, по който се пълнят, е още по-драматичен. Едно време в часовете по право се учеше, че процедурата е сестра на свободата; тази максима вече съвсем не е на мода. Днес най-важна е ефикасността, която води до графата затвор.

Упадъкът в сигурността, с. 11-12

DOMINIQUE ROUSSEAU
La Ve République se meurt, vive la démocratie
(Петата република умира, да живее демокрацията)
Odile Jacob, Paris, 2007, 334 стр., 23 евро.

GILLES SAINATI & ULRICH SCHALCHLI
La Décadence sécuritaire
(Упадъкът в сигурността)
La Fabrique éditions, Paris, 2007, 105 стр., 14 евро.

ANNE DHOQUOIS & MARC HATZFELD
Petites fabriques de la démocratie
(Малки фабрики на демокрацията)
Editions Autrement, Paris, 2007, 214 стр., 19 евро.

JEANNE PLANCHE
Société civile, un acteur historique de la gouvernance
(Гражданското общество, историческа фигура в управлението)
Editions Charles Léopold Mayer, Paris, 146 стр., 20 евро.

MADELEINE ARONDEL-ROHAUT & PHILIPPE ARONDEL
Gouvernance: une démocratie sans le peuple?
(Управлението – демокрация без народа?)
Ellipses, Paris, 2007, 186 стр., 16 евро.

КОЛЕКТИВ
Quelle Vie République ?
(Каква да бъде Шестата република)
Le temps des cerises, Pantin, 2007, 169 стр., 12 евро.

RÉGIS DEBRAY
Un mythe contemporain: le dialogue des civilisations
(Един съвременен мит – диалогът на цивилизациите)
CNRS Editions, Paris, 2007, 4 евро.

(1) След напускането на генерал Де Гол в полунощ на 28 април 1969 г., няколко часа след като френският народ каза „не“ на реформата в Сената, която той предлагаше след единсетгодишно непрекъснато управление.

(2) В контекста на събитията в Алжир (колониална война, напрежение между жителите от колонията и метро-полията) генерал Де Гол се връща на власт през 1958 г.

(3) През 1962 г. конституционна реформа, одобрена от референдум, определя избирането на президент на републиката да става чрез пряко всеобщо гласуване.

(4) По думите на Андре Тардио от 1936 г.

(5) Вж. Андре Белон, „Да се смени президентът или да се смени Конституцията?“, *Монд дипломатик*, март 2007.

(6) Законът за финансите от 1 август 2001 г. определя юридическата рамка на финансовите закони в страната, като прилага логиката на продуктивността и в сектора на публичните услуги с цел да се намалят разходите. Вж. www.performance-publique.gouv.fr

замества социалния диалог и определянето на общо пространство със страха от другия и преследването на вътрешния враг (с. 21). Това е силно смущаващо, смятат авторите, като се има предвид, че правото на сигурност е утвърдено от революционерите от 1789 г. като *гаранция на индивидите срещу произвола на властта и нейните представители*. Когато „сигурността“ реже главата на правосъдието в името на „нулевата толерантност“ и решава социалните проблеми с наказателни решения (с. 38), съдията се превръща просто в деловодител на прокурора (с. 43). При това положение може ли все още да се говори за легитимна държавна власт?

Как да оценяваме представителството на участниците в гражданското общество?

ПРЕДИ правосъдието се основаваше на справедливостта, хуманността в съдебната зала, правото на защита, както и на презумпцията за невинност. Днес елитите свеждат всичко до цифрите и са оставили институцията на хляб и вода. Сенати и Шалшли, членове на Синдиката на прокурорите, различават разнообразните механизми за потискане на „сганта“, тоталитаризма на ефикасността, социалната нетолерантност и полицейския произвол (с. 101). Въпреки че правовата държава никога не е била достатъчно условие за демокрация, стремежът към санкции на всяка цена и жаждата за контрол над тълпите постоянно хвърлят сянка върху нейните етически основания. Трябва ли да се примирим с това похищение на държавните дела от страна на технократи, които управляват обществения механизъм?

Не, защото, както отбелязват журналистите и социолози Ан Докоа и Марк Ацфелд *независимо от дребните всекидневни проблеми, обществото никога не се е откъсало да си възвърне политическата власт*. Всеки се стреми да вдъхне живот на демокрацията, като участва решително в най-различни дейности. Институциите били грипозни? Разделението на властите било възпрепятствано? Политическото представителство било изчерпано? Социалният ред се бил разпаднал? И въпреки това политическите стремежи на гражданите няма да се поддадат на безпорядъка на управлението на властта. Те се откъсват от него, като компенсират институционалните недостатъци с нова динамика в квартала, в общността, с народното образование и утвърждаването на солидарността без граници.

В борбата си срещу постепенното изчезване на социалната връзка, демокрацията на участието се вдъхновява от едно „Жоресово“ разбиране за граждански живот, предполагащо общуването и прекия контакт с народа (7). Тя може, подчертават авторите, *да даде поле за изява на тези, които нямат право на глас* (с. 126). Тя може също да развие сътрудничеството между народите и да насърчи политическите, екологичните, социалните и общите реформи, които засилват чувството за демокрация.

Въпреки че общностният живот и борбите, водени за човешкото достойнство, са основни за демокрацията, те внасят и известна политическа неяснота, в която, като в двор без пъдар, легитимно се оказва всичко. Същото важи и за понятието „гражданско общество“, разгледано в подробности от Жана Планш. Като място на доброволно обединяване на гражданите, то включва безразборно неправителствените организации, асоциация или синдикати, но също така църквите, медиите, икономическите лобита, наред със съпругата на президента, хорове и субкоманданте Маркос (с. 35). Именно по този начин гражданското общество може да допринесе за демократизиране на институциите точно толкова, колкото и за тяхното проваляне.

Ако „гражданската експертиза“ – каквато множество асоциации искат да развият (8) – безспорно допринася за демокрацията, то дървото от допитването до гражданското общество може да крие зад себе си цяла гора на възможно най-реакционни политики. Авторът на *Гражданското общество. Историческата фигура на управлението* изяснява разнородността на понятието, което далеч не е добродетелно само по себе си. Чудно ли е тогава, че тази мъглявина с неясни контури (с. 95), възхваляваща спешешком общия интерес, е използвана от Световната банка и от Европейския съюз с цел да се подмени спокойно народният суверенитет и гласуването на гражданите? Договорът, учредяващ конституцията, който беше отхвърлен чрез референдум от две европейски страни, не беше ли одобрен след допитване до „гражданското общество“? Как да оценим представителството на участниците във въпросното гражданско общество, които често се налагат на публичната сцена в резултат просто на съотношения на силите, при които законността на исканията е само един от многото критерии.

Гражданското общество, което на практика съдържа неограничен брой действащи лица, не е ли просто едно подчиняване на каноните на триумфиращата постмодерност? Така то ще служи все повече за разрушаване на единството на демократичните правила и свързаното с тях публично пространство. Та нали целта на финансовите масшодонти е именно унищожаване на демоса в името на „доброто управление“?

Такава е тезата, защитавана от авторите на *Управлението. Демокрация без народа?* Те анали-

зират понятията управление и гражданско общество в тяхната взаимовръзка. След като установяват, че „гражданското общество“ – своеобразно „семантично НЛО“ – предполага отваряне, водещо до по-здраво блокиране, те твърдят, че то засилва икономическия либерализъм. Всъщност то се вписва в един светоглед, според който обществото компенсира, за добро или за зло, недостатъците на държава, която постепенно се освобождава от каквато и да било обществена благодетелност, за да гарантира единствено личната автономност на индивидите. Така гражданинът става отново поданик, а демокрацията се позовава не на политиката, а на разочарованието от възгледите за обществото. Проблемът вече не е да се търси какво правителство е необходимо за обществото, а по-скоро да се види как може да минем и без него (с. 96-142) (9).

Гражданското общество, както и управлението, проявява дълбоко недоверие към ръководните принципи на националния и народния суверенитет, както и на държавата, тъй като е гарант срещу винаги възможната коалиция на корпоративизма, слепи за всичко, което е извън собствените им интереси (с. 175) Но да се отрича публичната сфера, не означава ли да се отричат и фундаменталните свободи? Защото да се управлява чрез издигане на гражданското общество и неговата смесица от противоречиво множество суверенитети, означава според авторите философи и юристи маргинализиране на демокрацията чрез маргинализиране на гражданите, депутатите и държавната власт. От една страна, глобализацията никога не е била толкова силна, от друга, подчинението на „невидимата ръка“, изглежда, никога не е било толкова търсено. Нима „възможната политика“ е само една? В момент, когато демокрацията е заплашена от разруха, затварянето в една мъглява визия за обществото и за „доброто управление“ е част от директното нападение срещу гражданските амбиции на републиканския проект.

След като либералната глобализация влезе в пълен синхрон с призиването на Петата република, като вложи нов смисъл в думите и безцеремонно изтласка народа извън важните сфери, остава само едно възможно решение: да се изработи нова Конституция. Някои намират тази идея за немислима. Това са финансови сили, които искат държавата да е подчинена на икономиката и на институциите, отделени от народа и подчинени на класите на богатите. Други обаче, които държат на фундаменталните права и отхвърлят фаталистките гледни точки, считат въпросната идея не просто за възможна, а от жизнено значение. Тъй като, както казват много от авторите на колективния труд *Каква да бъде Шестата република?*, народът трябва отново да стане господар на себе си, т. е. една политически свободна общност, която сама да решава съдбата си, а не да понася железния закон на неолибералните предписания. Общата съдба принадлежи само и единствено на народа. Институциите, които привредват в изпълнение неговите желания, трябва да гарантират истинско представителство на обществото.

Накъде вървим – към народно въстание или към реорганизиране на институциите след сблъсък на идеите? В своя текст за *Каква да бъде Шестата република?* бившият министър комунист Анисе Льо Пор отхвърля неясната безсмисленост на една поредна република, която би представлявала само повторение на Петата. В това отношение той критикува проекта на социалистическия депутат Арно Монтбур, поддръжник на идеята за Шеста република. Докато някои призовават за избиране на Учредително събрание, което да организира радикално промяна на режима (10), Льо Пор предлага целенасочени промени. Подобно на адвоката Ролан Вейл, той предлага най-вече реформа в статута на държавния глава (с. 130), който да бъде избран от конгрес и да не може да бъде преизбиран.

Доминик Русо

Институционна игра

Институционният ред на Петата република е в криза. Когато партия от крайната десница вече двайсет години редовно получава между 15% и 20% от гласовете, когато нейният лидер се класира по-напред от кандидата от Социалистическата партия на президентските избори през 2002 г. и отива на балотаж, когато на европейските избори листата, водена от Мишел Рокар, и тази на Бернар Тапи са равни, когато процентът на негласувалите, на нулевите и невалидните бюлетини, които са считани за „неинституционални“, се потвърждават на всеки следващи избори, когато 60% от французите смятат, че избраните от тях народни представители са корумпирани, и две трети от тях са на мнение, че нивото на корупция е най-високо в основните политически институции, става ясно, че гражданите търсят идентичност, която вече не откриват в своите институции. На 29 май 2005 г. отхвърлянето чрез референдум на договора, учредяващ Конституция за Европа, ясно показва разминаването между обществото и „неговите“ институции. Всъщност, когато позицията на всички тях беше за приемане на конституцията – всички политически, „институционни“ и „правителствени“ страни, цялата преса, църквите, мнозинството от обществеността, професионалните асоциации... – отхвърлянето се наложи с 55% от гласовете и предизвика реакция на презрение на социалния ред при срещата с едно общество, което никога не е можело да се разпознае в неговото говорене. От една страна – отхвърляне, от друга – презрение. Отхвърляне от обществото на позицията на институционния ред, в който то вече не се разпознава, презрение на институционния ред към обществото, което претендира, че се мисли за извън, дори срещу институционния ред – това са двете чувства, които характеризират разрива между обществото и институциите. И това скъсване буди още по-голямо безпокойство поради дискретното си развитие: никой не иска оставката на всички институционни управяващи, които настоятелно подканваха обществото да узакони техния избор. Всички остават по местата си и обществото и институционалният ред продължават да живеят във взаимно игнориране. Институциите „се въртят на празни обороти“, т.е. без да се чувстват ангажирани от позицията на обществото и без обществото да се чувства ангажирано от своите закони. Институциите вече не правят нищо.

Петата република умира, да живее демокрацията, стр. 290-291.

Според тези автори трябва да се избира между парламента и президента, между делегиране на властите на един полумонархичен безпогрешен суверен и парламентарен режим, даващ върховната власт на заседателно тяло, което действа единствено под постоянния контрол на гражданите. *Не би могло да има два конкуриращи се източника на легитимност на националното и народното представителство*, пише също Льо Пор. *Въпреки това във Франция, вследствие на исторически причини и на естествените действия на властите, легитимността на президента, избран чрез всеобща избори, винаги ще надделява над тази на няколкостотин депутати, избрани локално чрез мажоритарен вот. Така че трябва да се избира - Парламентът или президентът. Как може да се твърди, че масовото делегиране на суверенитет, каквото представлява избирането на президент на Републиката чрез всеобща избори следва духа на Просвещението? Ето защо ние тук сме за парламентарен режим* (с. 131).

Според авторите свръхпрезидентството е точно обратното на демокрацията. То подкопава до дъно политическия дебат и оправдава беззаберието на институциите, които вече не са носители на философските и социалните искания на народа. Въпреки това подобно свръхпрезидентство е предвидено от консултативния комитет, председателстван по искане на президента Саркози от бившия министър-председател Едуар Баладюр през 2007 г.

Да се живее свободно в демокрация, предполага закони и противовеси, равновесие на силите и управляващи, които, ако използваме думата на Кондорсе, са истински представители на народа. Днес трябва да се научим отново да бъдем свободни, като разседем технократската илюзия, според която демокрацията е един естествен процес, подобно на обществото или физическите закони. Авторите на *Каква да бъде Шестата република?* показват, че демокрацията се гради от волята на народите, че се въвежда с юридически и политически средства чрез отхвърляне на васалитета, както е било при

провъзгласяване на републиката след Валми на 22 септември 1792 г. (с. 164). За тях институционното реорганизиране в рамките на държавата нация *остава най-уместното ниво на свързване на частното с общото* (с. 138).

Глобализация, която изостря идентичностните страхове и регреса на общността

ДЪРЖАВА НАЦИЯ или не: философът Режис Дебре (*Един съвременен мит: диалогът на цивилизацията*) се безпокои от глобализация, която изостря общностните страхове. Като се развива благодарение на техниката и икономиката, тази глобализация само благоприятства идентичностния регрес. Той осъжда също така проявите на религиозен фанатизъм и толкова нефренското Министерство на интеграцията, на националната идентичност и имиграцията. С присъщия си подход на медиолог Дебре анализира този глобализиран *единствен свят*, който *се оказва политическо-културна балканизация*, превръщаща „гражданското общество“ в религиозни или етнически общности.

И тъкмо като не допускат нашето колективно „ние“ да се превърне в източник на страхове, демократичните институции предпазват от подобно разпалване на страстите. Та нали тъкмо те трябва да отхвърлят подобна крайна мистика, която раздробява политическото пространство? Авторът се опасява от стремежа към имперски забегки, с основание окачествен като ретрограден ефект или „джодинг ефект“, при който нацията се плъзва от статута си на избрано тяло към статута на етнически група и от гражданската към кръвната връзка.

Единствено институциите, които са израз на различни мнения на всички граждани, ще предотвратят превръщането на политиката в етнически или религиозен сблъсък. Криза в институциите, криза в политическото представителство, криза в смисъла на думите и мощно завръщане на ретроградното – такива са последиците за обръканото публично пространство в резултат от действията на невежи глобалисти технократи и икономисти, които привидно говорят на езика на демокрацията.

Но гражданите не изглеждат демобилизирани, както можем да съдим и от многобройните трудове, посветени на възстановяването на демокрацията. И така, кога ще настъпи „демократията на гражданите“ и кога ще има тя своята Конституция?

(7) Вж. Жан Жорес и социалното сътрудничество в неговата *Реч от 30 юли 1903 г.*

(8) Асоциация за облагане на финансовите трансакции (Attac), фондация „Коперник“, Мрежа на гражданските училища (Recit) и т.н.

(9) Това се отнася за доклада „Шертие“, поръчан през 2006 г. от Доминик дьо Вилпен на бившия социален съветник на Жан-Пиер Рафарен, където се казва, че държавата може да потвърждава чрез закони решенията на социалните партньори, почти без да се налага да минава през избраните депутати и представители на народа: така Парламентът вече не е единствената законодателна инстанция...

(10) Вж. също относно този дебат размисленията на групата *Република!*, www.le-groupe-republique.fr

Да мислим

Стоян Атанасов

Книгата *Режими на историчност* (1) на френския историк Франсоа Артог е посветена на тема, която е от съществено значение за разбирането на духа на една епоха, а то предполага и вникване в други епохи. Как схващаме времето посредством връзката между трите му компонента - минало, настояще и бъдеще? Артог нарича *режим на историчност* всяка исторически репрезентативна модалност на това уравнение с три части. В предговора си към българското издание Артог обяснява смисъла, който влага в думата *режим* (метафорично обозначава не количествени съотношения и степени) и в понятието *историчност* (на първо място, първоначално дистанциране от себе си). Той прави полезното уточнение, че терминът *режим на историчност* „не обозначава никаква конкретна действителност“, че е „конструиран от историка“ и че има най-вече „евристична стойност“ (с. 17). Понятието е и своеобразен отзвук на тезите на Райнхард Козелек за историческото време, схващано като напрежение между полето на опита и хоризонта на очакването.

Артог подчертава невъзможността да се изброят или посочат съществуващите или възможните режими на историчност. В същото време трябва да се каже, че неговият изследователски проект е машабен. Той включва основни форми на историческо съзнание от древността до наши дни, наблюдава големите периоди както от френската, така и от европейската история. Критериите на Артог за периодизация произтичат от естеството на изследвания феномен:

Смяна в режима на историчност настъпва в кризисните моменти

Така се изгражда ново съотношение между миналото, настоящето и бъдещето. В тази постановка е заложен механизъмът, с който Артог извършва конкретните си анализи. Подобна ръководна нишка осигурява единство на труда, въпреки разнообразието на изследвания материал.

Артог обосновава своя избор на текстове, трудове и автори, които коментира, от една страна, с тяхната значимост през различните епохи, и от друга страна, с личния си път на историк на древната култура, повлиян първоначално от престижа на антропологията. Ще добавя и значението на читателските предпочитания на Артог, които го насочват към някои от най-големите френски писатели. Своя статут на историк Артог определя като на изследовател, който се отказва от извисената позиция на анонимен наблюдател, за да се ангажира със собствен си житейски и интелектуален опит в предмета на своето изследване.

Първата част от анкетата е вдъхновена от изследванията на американския антрополог Маршал Салинс върху някои тихоокеански острови (Фиджи) в период на историческа криза. По повод на важните исторически събития в тези островни страни Артог поставя въпроса за начина, по който протича един разказ за военна битка. Той разграничава два вида повествование: 1) описание на събитията, без да се отчита тяхното възприемане от местното население. Такъв е и разказът на Тукидид в *Пелопонеската война*, доколкото историкът заявява намере-

нието си да опази своето представяне на събитията от „митове“, тоест от неверни приказки; 2) разказът за случващото се стъпва на стари митове и легенди, които така получават и нов живот, и нова правдоподобност. Именно този тип разказ преобладава сред племето маори. Артог го определя като *исторически режим*, доколкото героическата епопея за миналото е актуализирана и става модел за обяснение на настоящето и за проглеждане в бъдещето. В този смисъл Артог напомня и мисълта на Маршал Салинс за маорите, които смятат, че „бъдещето е зад тях“. Така историческото им съзнание се организира на основата на вече изкристализирани форми на колективна памет. Миналото навлиза в настоящето и слага своя отпечатък върху бъдещето. По такъв начин този исторически режим утвърждава върховенството на миналото и на аналогичното възприемане на времето. В основата на това съзнание е залегнала вярата за приемственост между потомците и предците.

Тук ще си позволя да отворя една скоба, за да отбележа, че подобен режим на историчност се среща в редица „традиционни“ общества. Така например описанието на Артог, вдъхновено от анкетите на Салинс, може да се приложи към рещаващия епизод от завладяването на Америка – победата на Кортес над ацтеките в Мексико. Последните тълкуват настоящето и бъдещето в светлината на стари легенди и открит в тях предзнаменование за завръщането – в лицето на Кортес – на техния обожествен герой Кецалкоатъл (2). Друг пример: редица средновековни хроники за основоположници на династии следват не толкова нишката на историческите събития, колкото схемата на Вергилиевата *Енеида*. Разкази, които днес определяме като псевдоисторически, каквито са *История на британите* (Псевдо-Нений, IX век), *История на британските крале* (Джефри Монмутски, XII век), *Големите хроники на Франция* (XIII-XIV век.), следват логиката, че приемствеността е равностепенна на уподобяването. Така един днешен герой (например крал Артур) е достоен за своите прадеди и предшественици и в същото време се явява гарант за превъзходството на своето потомство. Тази логика следва и Плутарх в своите *Успоредни живототиси*, които Франсоа Артог издаде през 2001 г. с впечатляващ критически апарат в престижната поредица „Quarto“ на изд. „Галимар“. Каквито и да са неговите разновидности,

героичният модел на историчност се явява универсален за архаичните общества, матрица за осмисляне на времето

Втората глава е посветена на Одисей. В една своя предишна книга(3) Артог предлага ценни наблюдения върху Омировия разказ във връзка с идеята за граница в Древна Гърция. *Режими на историчност* анализира драматичното пробуждане на съвестта на Одисей при откриване на собственото си историческо измерение. Авторът напомня за две авторитетни гледни точки по отношение на Омир: тази на Марсел Детиен, който смята, че почеркът на Омир издига преграда пред миналото; тази на Ерих Ауербах, който в първа глава от книгата си *Мимезис* прави паралел между почерка на Омир и Старозавестния принцип на повествование. Ауербах застъпва проникателната идея, че в разказа на Омир събитията и постъпките на героите са лишени от вторично смислово равнище, протичат в една плоскост. Така героите (на-

пример Ахил или Одисей) живеят в един вид вечно настояще. Нюансираният прочит на Артог насочва горните тези към по-различно тълкуване на Омировия разказ.

Осма песен от *Одисей* описва пребиваването на Одисей при феаките. Първоначално героят запазва анонимност. Той моли слепия аед Демодок да разкаже епизода за Троянския кон, който е решил и изхода от Троянската война. Става дума за събития, протекли преди десет години. Дълбока бездна разделя Одисей, победителя във войната срещу троянците, от безименния корабкрушенец, който слуша в момента героическия разказ на Демодок. Само че – и тук Артог долавя смяната в режима на историчност – този разказ за геройска постъпка ще бъде възприет от Одисей не в историческия режим, предполагащ аналогия между миналото и настоящето, а като „мъчително изживяване на несъвпадението със собственото му аз“ (с. 76). Артог отбелязва: „В тази изстрадана дистанция между идентичност и другост е заложен времевият опит“ (с. 76), (4). Артог нарича този опит „среща с историчността“. В този смисъл Одисей се явява първата типологическа фигура на историческото съзнание, а оттам и на историческия разказ, доколкото споменът за собственото му минало ще му позволи впоследствие да разкаже както живота си, така и един исторически епизод от живота на неговата страна. „Порядъкът на разказа става времевият порядък“, пише Артог (с. 77). Ето как в хода на Омировото повествование настъпва преходът от идеята за времето като протичане в една повърхност към идеята за времето като стратифицирана продължителност.

Християнството извършва истинска революция, като изгражда нов тип режим на историчност

Животът на Исус разделя времето на две: занаяд за миналото ще се говори като за *преди* или за *след* смъртта на Христос. Времето става векторна величина, която се измерва по отношение на раждането, смъртта и възкресението на сина божи. Християнният живее в Историята, очаквайки спасението. Франсоа Артог емблематизира християнското възприятие за времето посредством св. Августин. Той изтъква, че Августиновите *Изповеди* предлагат – в рамките на теологическата визия на мислителя – един по същество „психологически“ подход към времето. Августин възприема времето като своеобразно разтягане (distension) на духа, т.е. като напрежение между опита от миналото (онова, за което си спомняме) и очакването (на Спасението). И наистина, *духът* – пише Августин – *очаква* (expectat), *той е напрегнат* (ad tendit) и *си спомня* (meminit), *тъй че това, което той очаква, преминава през онова, което си спомня* (с. 82). Ала в това преплитане на паметта за миналите неща и на очакването на предстоящите миналото в крайна сметка отстъпва – под въздействието на Божията благодат – място на едно есхатологично бъдеще. Така „разтягането“ (distentio) се превръща в намерение (intentio). Следователно в мисълта на Августин *намерението* означава онзи порив на душата, който полага стремглаво настоящето в бъдещето. Подобно ускорение тръгва от настоящето и може във всеки момент да го слее с идното в една „парусия“, която премахва историческото време (*наслаждете ти, които нито настъпват, нито преминават*, казва Августин).

Впоследствие, пише Артог, *след като е минало времето на апостолите, Парусията се отделячава и с институционализиране на Църквата междинното време се удължава* (с. 87). Именно институционализирането на Църквата ще породи една църковна История, която обособява миналото и го структурира според живота на Христос, тоест със свидетелства и разкази за неговите дела и думи и с техния смисъл. Така режимът на историчност на християнското учение придържа миналото, настоящето и бъдещето в рамките на едно протичане, подложено на режима на вечността.

От Ренесанса насам християнското обещание за Спасение ще влезе в режим на съжителство – първо с идеята на хуманистите за прогрес на науките и изкуствата, а после с убеждението, затвърдило се в края на XVII век, по време на Спора между Старите и Модерните, – с идеята за цивилизационния и за социалния напредък. Артог не изследва този продължителен процес на взаимодействие между християнския режим и светския режим на историчност. Но открива едно от най-блестящите му по-късни проявления в забележителното творчество на Шатобриан.

В първите си произведения, най-вече в своя *Опит върху Революциите*, Шатобриан

се заема да обясни настоящето с миналото и да предвеща бъдещето. Фактически тук той прилага класическия подход, изкристализирал във формулата на Цицерон: *Historia magistra vitae* (Историята е учителка за живота). Приемствеността между трите измерения на времето проличава според Шатобриан особено ясно по отношение на нравите. Тук той сочи три категории хора като времевни ориентири: Диваците (въплъщаващи според него човека преди цивилизацията), Древните и Модерните. Но впоследствие Шатобриан отчита промените, настъпили като историческо ускорение в резултат на Френската и Американската революция, така че моделът *Historia magistra vitae* ще се окаже анахронизъм. Моментът, в който миналото престава да осветлява настоящето, отговаря според Артог на описаната от Козелек поява на модерното схващане за история (5). В края на XVIII век Историята (die Geschichte) се освобождава от хомогенната и сигурна схема на образцовостта и повторителността, за да насочи вниманието си към уникалния характер на всяко събитие.

Но Шатобриан не е историк. Артог казва: *докато ученият-историк от XIX век разграничава миналото от настоящето, той (Шатобриан) непрекъснато разпознава миналото в настоящето (...). Така се обяснява неговият почерк – по-скоро на мемориалист, отколкото на историк* (с. 115-116). Този почерк откриваме именно в Шатобриановите *Задгробни мемоари*. Тук Артог съзира появата на т. нар. от него първо *историческо ego* – автобиографична инстанция, която предполага несъвпадение между вчерашния и днешния аз, несъвпадение, произтичащо от отпечатъка на Историята върху индивидуалната съдба.

Токвил радикализира още повече възгледа за миналото, превърнал се вече в непрозрачна далечина. Заклучителните му мисли в неговия капитален труд *За демокрацията в Америка* (не оставя никакво съмнение в това отношение: *Макар че революцията в обществото, в законите, в идеите и чувствата на хората все още не е завършила – нейните творения са несравними с всичко, достигнато до момента в света. Слизам от век на век до най-отдалечената древност и не забелязвам нищо подобно на това, което става пред очите ми. И тъй като миналото не осветлява повече бъдещето, духът върви в тъмнина* (с. 123).

И тъкмо този мрак ще се опитат да разпръснат професионалните историци през XIX век. Утвърждаването на историята като самостоятелна научна дисциплина отговаря на тази промяна: така

режимът на национална историчност измества героическия режим

Занаяд идеята за суверенитет ще се въплъщава не от краля, а от нацията. Артог споменава най-видните френски историци на нацията от Мишел до Фернан Бродел, без да забравя Фюстел дьо Куланж, Ернест Лавис, Жак Бенвил и Люсиен Февър. Тяхното дело на истории представлява своеобразна феноменология на националната история. Днес тя не е особено жизнеспособна, но продължава да съществува.

Идеята за наследство предлага друг подстъп към режимите на историчност. Артог проследява основните моменти от историята на това понятие, както и патримониалните практики от древността до наши дни. Днешното усърдно отношение към наследството във Франция Артог квалифицира като *патримониална пролиферация* и вижда в нея знак за разрыв между настоящето и миналото.

(1) Франсоа Артог, *Режими на историчност. Презентизъм и изживявания на времето*, превод от френски Галина Вълчинова, изд. „Нов български университет“, София, 2007, 291 стр.

(2) Вж. по-специално Цфетан Тодоров, *Завладяването на Америка*, Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, София, 1992, с. 53-124.

(3) Вж. François Hartog, *Mémoire d'Ulysse. Récits sur la frontière en Grèce ancienne* (Паметта на Одисей. Разкази за границата в древна Гърция), Paris, Gallimard, 1996.

(4) Преводачката Галина Вълчинова превежда израза *expérience du temps* с „изживяване на времето“. Аз предпочитам „времевия опит“, доколкото думата „опит“ предполага „осмисляне“ в по-голяма степен, отколкото думата „изживяване“.

(5) Вж. Райнхард Козелек, *Пластовете на времето*, превод от немски Христо Тодоров, изд. „Дом на науките за човека и обществото“, София, 2002 г.

ТАЛОН ЗА АБОНАМЕНТ

в „Монд дипломатик“, българско издание на „Le Monde diplomatique“

Уважаеми читатели, В редакцията на в. „Монд дипломатик“ можете да направите своя абонамент за изданието с избор на начална дата, от която да го получавате.

Абонамент за България	6 месеца	12 месеца
	18 лв.	36 лв.

Бих желал да се абонирам за в. „Монд дипломатик“ от месец 2008 г.

Желяя да получавам изданието в продължение на

6 месеца (18 лв.) 12 месеца (36 лв.)

Внасям по сметка на изданието сумата лв.

Внасям парите:

по сметката на в. „Монд дипломатик“ в Централна кооперативна банка IBAN: BG37 CECB 9790 1075 8109 00

по Интернет чрез системата ePay – www.monddiplo-bg.com/abonament.php

София-1000, ул. „Г.С.Раковски“ 78, ет.3 тел. 980 51 70, e-mail: lmbdbg@press.bg Редакция на в. „Монд дипломатик“

АДРЕС ЗА ДОСТАВКА

Получател:

Ул.№

Град:

Пощенски код:

Телефон за контакт:

с времето

БУАСТРАД **ТВИН**
VIENNA INSURANCE GROUP

Франсоа Артог
"Режими на историчност. Презентизъм и изживявания на времето".
Превод от френски-Галина Вълчинова.
Изд. "Нов български университет".
София, 2007

Заслужава специално внимание признанието, което Артог отдава на монументалното начинание на Пиер Нора с неговата поредица *Места на памет* (6). Тук за съжаление не мога да проследя по-подробно отличния анализ на Артог. Ще се огранича само с това, че в *Места на памет* Артог вижда съчетание на националната с патримонна история. И двата исторически режима представляват историческо разбиране на настоящето. Както отбелязва самият Пиер Нора, цитиран от Артог, *Анализът на колективната памет може и трябва да стане острието на една съвременна история* (с. 152).

Така сме изправени пред една очевидност: традиционните национални истории са отживелица, утопичните футурологии са компрометирани. Тежестта определено пада върху настоящето. Стигаме до основната теза на труда на Артог:

днес сме свидетели на бързото и всеобщо тържество на категорията настояще

Артог използва термина *презентизъм*, който след тази книга вероятно ще заеме

подобаващото му се място редом до своите хипостазии „пасеизъм“ и „футуризм“. Впрочем новостта на думата не бива да ни затваря очите пред относно стародавността на явлениято. И Артог привежда редица примери за „презентизъм“ преди *презентизма*, почерпени от древния стоицизъм, от християнското морално учение, от авангардите в началото на ХХ век, от антиисторизма на Валери, екзистенциализма на Сартр от *Погнусата*. Към тази серия от примери бих добавил представителите на новия роман, които отдават предпочитание към сегашно време като време на повествованието.

Артог очертава широка картина на социални явления, които онагледяват вълната на презентизма: медиите (които *рециклират все по-бързо думи и образи, като компресират времето*), туризмът (който *слага света в шепата ни за миг*), безработицата (*животът ден за ден, без възможност за проект, е времевост без бъдеще*), проучванията на общественото мнение (*проекции в бъдещето, без да мръднем от настоящето*), отказът от давност за престъпленията срещу човечеството (*форма на миналото в настоящето*). Машабността и разнообразието на презентизма не позволяват той да се опише изобщо като режим на историчност. Всеки конкретен процес или явление изискват отделен анализ. Заслугата на Артог е, че формулира тази обща тенденция като една от характерните черти на нашата съвременност: *Ясно е, че движеща роля в това постепенно завладяване на хоризонта от едно все по-раздуто, хипертрофирано настояще бе изиграна от бързото разрастване и растящите изисквания на консумативното общество, където технологическите нововъведения и търсенето на все по-бързи облаги правят така, че хората и вещите излизат от употреба все по-бързо. Производителност, гъвкавост, мобилност са главните термини на новите мениджъри* (с. 142).

Артог се въздържа от присъди над презентизма. В края на своята анкета обаче той показва как бихме могли да се опазим от пагубните последици от тази тенденция. В труда на философа Ханс Йонас *Принципът на отговорност* (1979) Артог вижда едновременно потвърждение за презентизма и лек срещу неговите крайни прояви: Йонас формулира две основни етични правила. Първото:

Всяко настояще на човека е цел сама по себе си - се стреми да еманципира настоящето, да го превърне в самостоятелна величина. Второто: Постъпвай така, че последиците от делата ти да бъдат съвместими с Непреходността на един истински човешки живот на земята - релативизира самостоятелността на настоящето и го полага в перспективата на приемственост с бъдещето в името на живота. Така историческото изследване стига до етична позиция.

Книгата на Артог няма амбицията да предложи изчерпателна типология на режимите на историчност. Освен това те никога не работят в чист вид. Ето защо добрата употреба на тази книга според мен се състои в това не да се прилагат буквално изводите на нейния автор, а да се следва неговия метод: солидна информираност, внимателно вникване в подробностите на текста, придаващо убедителност на общите констатации, съпоставяне с други явления и други епохи, потапяне на историка в собственото си съвремие. Методологията на Артог е образцова не само за специалистите по древни култури. Всеки изследовател хуманитарист има какво да почерпи от нея. И всеки читател ще оцени строгото мислене, съчетано с изящен изказ, характерни за цялата книга.

Тезите на Артог за режимите на историчност би следвало да се подложат на оценка и при съпоставянето им с други фундаментални изследвания на времето и историчността. Бих посочил някои от тях: *Проучвания върху човешкото време* от Жорж Пуле, *Фигури II и Фигури III* от Жерар Женет, *Време и разказ* от Пол Рикьор, без да забравяме трудовете на Райнхард Козелек. Защото с тази своя книга Франсоа Артог се причислява към фамилията на мислителите, които ни помагат не просто да живеем във времето, но и да мислим с него.

(6) Вж. *Места на памет, От Републиката до нацията*, под ръководството на Пиер Нора, превод от френски Стоян Атанасов, т. I, София, 2004; т. II, *От архива до емблемата*, София, 2005, изд. „Дом на науките за човека и обществото“, София.

БЪЛГАРСКА РЕДАКЦИЯ

ЕКСПРЕС.БГ
www.express.bg

НОВИНИ. АНАЛИЗИ. КОМЕНТАРИ.

ДА СЕ ГРИЖИМ ЛИ ПО-ДОБРЕ ЗА ТЕЛАТА СИ

„Интересува ме здравният ви капитал...”

ФРАНСОА КЮСЕ*

СПРЕТЕ ДА ПУШИТЕ, пазете здравния си капитал!": това послание се появи по градските стени и по първите страници на ежедневници и списания (1). Като че ли с превръщането му в коз, благо, капитал, възвръщаемостта от който зависи от стратегическите избори и „чувството за отговорност” на всеки индивид, забравихме, че здравето е едновременно въпрос на култура и на лична етика. Още през 1975 г. Мишел Фуко анализира *медицинския поглед* като една от съставните части на модерните общества *на контрола* (2). Тридесет години по-късно критическите анализи са много по-дискретни, което е показателно за мястото на новото говорене за здравето в сърцето на пазарната демокрация. Кой би дръзнал да критикува господстващата норма за оптимизиране на телата и органите, превенция на рисковете и разцвет на силите? Тя вече се представя като естествен процес, като *добрия* инстинкт, който в дадения случай ще успее да пробуди в нас новите здравни експерти.

Развитият капитализъм със своите виталистични подбуди и императив за мобилизация на телата заглуши всеки звън на друга камбана. Сега е времето на всеобщото шантажиране на индивида, който трябва да полага грижи за здравето си, тъй като е изправен пред тютюна, алкохола, замърсяването и слънчевите лъчи. *Две трети от французите се излагат на рискове*, заключава една анкета за марките „Кириа” и „Филипе” от края на 2007 г., проведена от Френския институт за изследване на общественото мнение: *Наблюдава се равнодушие, което в някои случаи граничи с нехайство*, коментират с бащински тон експертите, докато психолозите се мъчат да обяснят *защо човешките същества са толкова немерливи към най-ценното си благо* и най-вече юношите - *групата, която тегли най-големи кредити от здравния си капитал*. За щастие манията по „социотиповете”, която вече тридесет години скрива класовата борба зад паравана, наречен „начини на живот”, помага на управляващите да се преборят с това престъпно безразсъдство, като им предлага французите да бъдат разделени на четири „семеяства” в зависимост от отношението им към здравето: *лекомислени* (27%), *класици* (25%), *профилактици* (24%) и *фаталисти* (24%), като последните са предимно бедни и/или млади.

Давайки ново определение за здравето като лично задължение за превенция според господстващата днес логика на „риска” и индивидуалното му вменияване, застрахователите, индустриалците от сектора и специализираните медии разпространиха ключовата идея за „дълга към здравето”, на която, за своя сметка, но и за сметка на цялата общност, се осмеляват да изменят

*Автор на *La Décennie. Le grand cauchemar des années 1980* (Десетилетието. Големият кошмар през 80-те), *La Découverte, réédité en format poche*, Paris, 2008.

пушачите, любителите на чашката, тези, които не спортуват, които не се хранят здравословно, както и други хронично склонни към депресия индивиди, *които отказват да се грижат за себе си*. Те са единствените виновници за недостатъците на жизнените си функции, но също и за тези на националната икономика, която прекалено дълго е била *презасредителна*, смятат новите здравни икономисти. Такъв е случаят на университетския преподавател Клод льо Пен (който съжالياва за *явлението класическа дихотомия* при разтревожени пациенти, които обаче не правят *както трябва*) и на депутата социалист Жан-Мари льо Гуен, който съжالياва, че във Франция няма *култура на общественото здраве*, нито отговорно отношение на отделния човек, като се има предвид, че „социалното осигуряване е кръгла нула”.

Преди няколко години системното откриване на рисковите поведения и подходът, който го определя като максимализъм и амортизация на самия човек, бяха теоретизирани от бившия маоист, философ Франсоа Евалд и съпредседателя на Движението на френските предприятия (Medef) Дени Кеслер (3). Те размахват гръмките имена *рискология* (теорията за риска като *последна социална връзка*) и *принцип на предназначаване* и постепенно превзеха всички нива на съществуването, които бяха останали незасегнати. Защото двойките с едно или повече деца вече трябва да се предпазват от сексуални увреждания. Трябва да организираме почивките си като оптимално връщане към корените, да прегърнем диетиката на здравословния начин на живот или новата биополитика на стройното тяло, да спортуваме активно, за да живеем по-дълго и за да си осигурим още отсега *външно тяло* (израз, използван от университетския преподавател Жорж Вигарело за естетико-нарцистичната мотивация, която вече е изключително важна за всяка спортна дейност). И наистина, защо да не се отдадем на екстремни приключения, за да „ни скача адреналинът до небето” и дори за лептата на Телетон, тъй като миопатията също изисква усилия от всеки. В крайна сметка, *всеки сам си е виновен*, ако нещастията, които са също толкова анахронични като болестите и упадък на телата ни, се стоварят на главите ни и през 2008 г....

В повечето от тези случаи преминахме от здравето като състояние на съпротива на болестите към здравето като превенция на всеки риск за физическото състояние или за самото съществуване и след това – към здравето като вектор на оптимизиране на индивида и преди всичко на неговата работна сила. То вече е не само състояние на равновесие, а и идеал за лично и професионално развитие, включен в по-широката и неясна рубрика „физическа форма”, която е на мода във Франция от началото на 80-те години на ХХ в. Дори мотото на месечното списание *Витал* (създадено през 1980 г.) беше една малко старомодна формулировка, изразяваща връзката между здравето, личното

мобилизиране и призова „стани индивид” или „реализирай се” напълно: *Не си ли заслужава да си малко по-голям егоцентрик?*

Ето как, обобщава *Лез еко, предприятията искат работници във форма*: нови, насърчаващи здравни програми („ПепсиКо” и „Унилевър”), информационни кампании за здравословно хранене („Креди агрикол”), превръщане на подобряването на клиничните изследвания в лична цел на всеки („Крафт Фуудс”), стимулиране чрез парични награди на съревнованието между най-загрижените за здравето си служители (с голямата награда „Аха-Santé”) и дори глоби за своенравните работници в САЩ (страната, която е все още с една крачка напред, *когато не постигат цели, отнасящи се до теглото им* („Клариън Хелт Партньърс”) (4). С тези мерки най-новаторските предприятия се превръщат в добри проводници на новите държавни биополитики или на функцията на държавната администрация да се грижи за тялото и живота на всеки индивид, както навремето го показа Фуко (явлението се ражда между Революцията и средата на ХХ в.). От няколко десетилетия тази идея прие нов облик: разширяване на политиките за превенция, морализиране на отношението към здравето, контролиране на държанието и рисковото поведение. С други думи, във времето на отдръпване от старата държава-провидение, грижите за телата „на гражданите” са по-скоро насърчаващи, отколкото репресивни, по-скоро са „диктувани от идеята гражданите да станат по-отговорни”, отколкото да им се налага нечия воля, по-скоро трябва да благоприятстват интериоризацията на контрола, отколкото да дават преки нареждания. Или, както казват някои анархисти, става дума за *ендоследене* (следене на физическото състояние).

ФАРМАЦЕВТИЧНИ ГИГАНТИ и държавни експерти, министерства и частни медии, рекламодатели и комитети по етика – всички се оказват рамо до рамо и не толкова в „заговорническия” смисъл на съюз на могъщите зад гърба на обикновения гражданин, а в най-дълбокия смисъл на неолибералната логика, за която още Фуко предлага историческа генеалогия (5). Той определя неолиберализма едновременно като самоограничаване на политиката при *умерено* управление, подчинено на пазарните сили, и като нов вид политика. Основната цел на политиката на живота или на *биополитиката* е да организира и благоприятства *производството на живот*, като делегира на индивидите (избиратели и/или консуматори)

изключително важната функция да контролират и усъвършенстват себе си и налага строги норми за отношенията между самите тела, за отношението на всяко тяло към собственото му (про)съществуване и на самото съществуване към *пълното му реализиране*.

Ето как за наше добро, както и за доброто на общото тяло, не само инженерите в областта на екологията и биологичните храни ни казват как да живеем: рисколозите, икономистите, терапевтите от телевизионния екран, спортните треньори и „алтернативните” сексолози, фармацевтичните гиганти и политиците от целия политически спектър, и дори семейството и дирекцията „Човешки ресурси” са силно загрижени да оптимизират „здравния ни капитал”. И така, докато тялото, което ни е дадено, ни бъде отнето напълно. Точно обратното, утопичното тяло от рекламите, въздъсщото тяло, което винаги е окичено с тържествуващото си притежателно местоимение (*моето* тяло) прави възможно най-коварното отчуждаване: то вече не е моето тяло, ако изобщо някога е било, а дори във времето, когато много забрани го ограничаваша и един господар имаше пълната власт над него, то поне малко ми принадлежеше. Принадлежеше ми поне малко и в отдавна забравеното време, когато способното да усеща насладите смъртно тяло, незащитеното от болести и неподготвено тяло, все още не беше пропито до най-тайните си гънки от всички съществуващи днес форми на власт.

(1) Вж. „La santé à l'épreuve des modes de vie” (Здравето, подложено на изпитание от начините на живот), *Les Echos*, Paris, 3 octobre 2007 (откъдето са взети следващите цитатуи).
(2) Вж. *именно Surveiller et punir* (Назор и наказание), Gallimard, Paris, 1975.
(3) Вж. François Ewald et Denis Kessler, „Les pocs du risque et de la politique” (Бракът на руска и полумуката), *Le Débat*, n° 109, Paris, 2000.
(4) Вж. „Les entreprises veulent des salariés en forme” (Предприятията искат работници във форма), *Les Echos*, 3 octobre 2007.
(5) Вж. *Naissance de la biopolitique. Cours au Collège de France, 1978-1979* (Раждането на биополитиката. Лекции в Колеж го Франс, 1978 – 1979 г.), Hautes Etudes – Gallimard – Seuil, Paris, 2004.

LE MONDE DIPLOMATIQUE
Превод Марта Иванова

СЪДЪРЖАНИЕ

СТРАНИЦА 2

За приятелите на „Монд дипломатик” - с надежда от Юрий Борисов

СТРАНИЦА 3

Масщабно присвояване на богатства от Франсоа Рюен

СТРАНИЦИ 4-6

Турското общество между армията и ислямистите от Нилс Кадрицке; Как Анкара потушава кюрдската опозиция от Оливие Пино

СТРАНИЦИ 8-9

„Демокрация днес” дава своя глас на левията в САЩ от Даниел Фолет и Томас Бут

СТРАНИЦА 10

Кога Конгресът на САЩ ще прекрати войната в Ирак от Райън Хендриксън

СТРАНИЦА 11

Предупредителен сигнал във Венецуела от Грегъри Уилпърт

СТРАНИЦИ 12-13

Загуби ли Вашингтон Латинска Америка от Жанет Абел

СТРАНИЦИ 14-15

Охранители навсякъде - от супермаркета до музея от Мартен Монжен

СТРАНИЦИ 16-17

Кутията на Пандора на балканските граници от Жан-Арно Деран

СТРАНИЦИ 18-19

Военните заграват пакистанските богатства от Айше Сидика

СТРАНИЦИ 20-21

Кот д'Ивоар прави опит за национално помирение от Мишел Гали; Централната роля на имиграцията от Аугуста Кончилиа

СТРАНИЦА 22

Музикални компании, притеснени от улицата от Тома Блондо

СТРАНИЦА 23

Защо я няма културата в българския национален ефир от Боряна Ангелова

СТРАНИЦИ 24-25

Да живееш в стадо, а да мислиш, че си свободен от Дани-Робер Дюфур

СТРАНИЦИ 26-27

Куба - живот по време на блокадата от Венко Кънев

СТРАНИЦИ 28-29

Демокрацията между разруха и възстановяване от Жереми Мерсие

СТРАНИЦИ 30-31

РЕЦЕНЗИЯ: Да мислим с времето от Стоян Атанасов

